

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞ DÖNEMİNDE
ABDALÂN-I RUM (1300-1400)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAŞİM ŞAHİN

Enstitü Anabilim Dalı : TARİH

Enstitü Bilim Dalı: : ORTAÇAĞ TARİHİ

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Mustafa DEMİR

NİSAN - 2001

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞ DÖNEMİNDE
RUM ABDALLARI (1300-1400)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAŞİM ŞAHİN

Enstitü Anabilim Dalı : TARİH

Enstitü Bilim Dalı: : ORTAÇAĞ TARİHİ

Bu tez / 200 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

.....

.....

.....

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

.....	IV
ÖZET.....	VI
SUMMARY.....	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

TARİHSEL ARKA PLAN: TÜRKLERİN İSLAMA GİRMESİNDEN OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞUNA KADAR DİNİ HAYATA GENEL BİR BAKIŞ VE ABDALAN-I RUM DÜŞÜNCESİNİN TEMELLERİ..... 6

I.1. TERMİNOLOJİ.....	6
I. 1. 1. Abdal.....	6
I. 1. 2. Ahi.....	7
I. 1. 3. Ana.....	8
I. 1. 4. Alp-Alp-Eren.....	8
I. 1.5. Baba.....	9
I. 1. 6. Dede.....	9
I. 1. 7. Pir.....	10

I. 2. TÜRKLERİN İSLAMA GİRİŞİ VE İLK FAALİYETLER

..... 11

I. 3. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ ZAMANINDA DİNİ HAYAT.....	13
I. 4. AHMED YESEVİ HAYATI VE ETKİLERİ.....	17
I. 4. 1. Hayatı.....	17
I. 4. 2. Tesirleri.....	21
I. 5. ANADOLU SELÇUKLULARI ZAMANINDA DİNİ HAYAT.....	24
1.5.1. Siyasi Duruma Genel Bir Bakış.....	24
I. 5. 2. Babailer İsyanı.....	27
I. 5. 2. 1. Babailer İsyanının Sebepleri.....	27
I. 5. 2. 2. İsyanın Başlaması ve Gelişmesi.....	28
I. 5. 3. Mevlana Celaleddin Rumi.....	32

I. 5. 4. Şems-i Tebrizi	38
I. 5. 5. Sadreddin Konevi.....	40
I. 5. 6. Evhadüddin Kirmani.....	40
I. 5. 7. Fahreddin Iraki.	42
I. 5. 8. Şeyh Necmüddin Daye	42
I. 5. 9. Hacı Bektaş Veli	43
I.5. 10. Yunus Emre	49

II. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞ DÖNEMİNDE RUM ABDALLARI (1300-1400)

.....	53
II. 1. SİYASİ VE KÜLTÜREL HAYAT.....	53
II. 2. RUM ABDALLARI HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	57
II. 2. 1. Rum Abdallarının Genel Özellikleri	58
II. 2. 2. İlk Osmanlı Sultanlarıyla İlişkileri.....	62
II. 3. KUMRAL ABDAL	67
II. 4. DOĞLU BABA.....	69
II. 5. ABDAL MURAD.....	71
II. 6. ABDAL MEHMED	74
II. 7. KARACA AHMED	76
II. 8. GEYİKLİ BABA	79
II. 9. ABDAL MUSA SULTAN	85
II. 9. 1. Hayatı	85
II. 9. 2. Kişiliği.....	91
II. 9. 3. Bektaşilikteki Yeri.....	93
II. 9. 4. Abdal Musa Türbesi ve Tekkesi	94
II. 9. 4. 1. Türbesi	94
II. 9. 4. 2. Tekkesi	96
II. 9. 5. Talebeleri	98
II. 9. 5. 1. Kaygusuz Abdal	98
II. 9. 5. 2. Budala Sultan	100
II. 9. 6. Abdal Musa'nın Etkileri	101
II.10. POSTİNPUŞ BABA	105

III. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞUNDA ETKİLİ OLAN DİĞER DİNİ ÇEVRELER

.....	107
III. 1. BACİYAN-I RUM	107
III. 2. GAZİYAN-I RUM	111
III. 3. AHİYAN-I RUM	117
SONUÇ	125
BİBLİYOGRAFYA	128

KISALTMALAR

a. g. e. : Adı geçen eser

a.g.mk.: Adı geçen makale

a.g.t.: Adı geçen tez

AÜLHFD: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Bknl: Bakanlığı

Bsm: Basım

C. : Cilt

Çev: Çeviren

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

DTCFD : Dil ve Tarih Coğrafya Fakóltesi Dergisi

EP² : Encsklopedia of Islam 2. Baskı

FÜİFD : Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi

Haz: Hazırlayan

İA : İslam Ansiklopedisi

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

TDA : Türk Dünyası Araştırmaları

TED: Tarih Enstitüsü Dergisi

Terc: Tercüme

TFA: Türk Folklor Araştırmaları

THEA : Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi

TTK: Türk Tarih Kurumu

S. : Sayı

ss.: Sayfa Sayısı

Sad: Sadeleştiren

SAÜFEFD: Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakóltesi Dergisi

Y : Yıl

Yay: Yayınlayan

ÖZET

Aşıkpaşazâde Tarihinde Osmanlı Devletinin kuruluşunda etkili olan dört unsurdan bahsedilir. Bu unsurlar, Ahiyân-ı Rum, Baciyân-ı Rum, Gaziyân-ı Rum ve Abdalân- ı Rum'dur. Bu unsurlar uc bölgesinde yeni kurulmakta olan Osmanlı Devleti içerisinde etkili olmuşlar, savaflara katılmışlar, yeni fethedilen bölgelere, ıssız yol geçitlerine veya dağ başlarına yerleşerek bu bölgelerde yerleşik yaşamın temellerini atmışlardır. Bunun yanında yerleştikleri bölgelerde Türk ve İslam nüfuzunun artmasına da katkı sağladıkları şüphesizdir.

Osmanlı Devletinin kurulmasında etkili olan zümrelerden birisi ve belki de en önemlisi Abdalân-ı Rum zümresidir. Rum Abdalları değişik yaşam tarzları ve dünyaya alaycı bakan tavırlarıyla ve İslam dinini göçebe yaşam tarzıyla bağdaştırarak yaşamalarıyla dikkati çekerler. Rum Abdalları Osmanlı Devletinin kuruluşuyla birlikte Osmanlı ülkesine gelerek fetih hareketlerine girişmişler ve Osmanlı sultanlarıyla yakın ilişkiler kurmuşlardır. Rum

Abdallarının kökeni Ahmed Yesevi'ye kadar uzanır. Orta Asya'da göçebe toplulukları arasında İslam'ı yayan Hoca Ahmed Yesevi'nin Anadolu'daki temsilcileri Kalenderi, Haydari, Yesevi, Cavlaki, Vefai, Babai gibi isimlerle adlandırılan Türkmen Babalarıdır. Moğol İstilasından kaçarak Anadolu'ya yerleşen bu dervişler 1240 yılında Anadolu Selçuklu idaresine karşı Babailer İsyanını çıkardılar. İsyanın sonrasın Anadolu'nun çeşitli bölgelerine kendi fikirlerini yaydılar. Bunların en önemlisi şüphesiz Hacı Bektaş Veli'dir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda etkili olan Rum Abdalları arasında Osman Gazi'nin kayınpederi Şeyh Edebalı'yi, arkadaşı Kumral Abdal'ı, Orhan Gazi'ye devletin uzun ömürlü olacağı müjdesini veren Geyikli Baba'yı sayabiliriz. Hacı Bektaş'ın halifesi ve Bektaşiliğin kurucusu Abdal Musa, kendilerine has kerametleriyle tanınan Abdal Murad, onun oğlu Abdal Mehmed, Postınpuş Baba, Karaca Ahmed, Doğlu Baba Osmanlı Devletinin kuruluşunda etkili olan Rum Abdallarındandır. Bunları etkisi günümüze kadar devam etmiştir. Rum Abdallarından başka, Fatma Bacı tarafından kurulan Bacıyan-ı Rum, Ahi Evran'ın kurduğu esnaf teşkilatı niteliğindeki Ahiyan-ı Rum ve ilk Osmanlı Sultanlarının silah arkadaşları Konur Alp, Gazi Abdurrahman, Hasan Alp gibi Alp-gazilerin oluşturduğu Gazıyan-ı Rum devletin kuruluşunda pay sahibi güçlerdir.

SUMMARY

In the chronicle written by Aşıpaşazâde is spoken of four elements influential at the foundation of the Ottoman State. These are Ahiyan-ı Rum, Bacıyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum and Gazıyan-ı Rum respectively.

These elements became influential by joining wars, inhabiting new captured areas and mountainous fields and secured the settled life in the new inhabited areas. However it is exact that this elements helped to spread of Turcic and Islamic culture.

One of the elements influential in the foundation period of Ottoman State was the group of Rum Abdals. Rum Abdals calls attention by their absurd aspects, by their Asiatic characters and nomadic featured. Rum Abdals came in to Anadolu at the foundation period of Ottoman State and took part in the conquests of Osman Gazi, Orhan Gazi and Murad the second according to the good relations with them. The origin of this Rum Abdals goes back to Ahmed Yesevi. The missionaries of Ahmed Yesevi that brought Islam into Turkish people of Central Asia were the Turkmen Babas called as Kalenderi, Haydari, Cavlaki, Vefai, Yesevi, and Babai.

The heteredoks dervishes that escaped from Mogols invasion and inhabited into Anadolu revolted to the Seljukhids. After revolt named Babai they spreaded their ideas by spreading into a lot of areas. It is exact that the most important of them was Hadji Bektash.

It can be said that, Horasan Erens like Şeyh Edebali, Kumral Abdal and Geyikli Baba who said that the Ottoman State would have long life influenced the foundation of the Ottoman State . Abdal Musa who was the founder of the Bektashi Order and the caliph of Hadji Bektash, Abdal Murad who was famous for his miracles, his son Abdal Mehmed , Postinpuş Baba, Karaca Ahmed and Doğlu Baba were of the Rum Abdals influential in the foundation of the Ottoman State. The influence of these lasted for the modern times.

The Baciyan-ı Rum founded by Fatma Bacı, Ahiyan-ı Rum founded by Ahi Evran and the arm friends of Osman Gazi and Orhan Gazi , Konur Alp, Gazi Abdurrahman, Hasan Alp were groups that took part in the foundation of the Ottoman State.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devletinin kuruluşu meselesi hala tam olarak aydınlatılamamıştır. Devletin kuruluşunda etkili olan unsurlar değişik nazariyelerle ifade edilmiştir. Yapılan bütün çalışmalara rağmen Osmanlı Devletinin kuruluşunda etkili olduğu bilinen Abdalan-ı Rum, Ahiyan-ı Rum, Gaziyan-ı Rum ve Baciyan-ı Rum teşkilatlarının kimliği, Osmanlı Devleti içindeki rolleri yeterince aydınlatılamamıştır. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda etkili olan Abdalların kimliklerini tespit etmek, Osmanlı Devleti içindeki ve günümüzdeki etkilerini incelemek, yaşam tarzlarını vurgulamak amacı güdülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde Rum Abdalları çalışması hazırlanırken Osmanlı Kronikleri, Seyahatnameler, Vefayatnameler, Vilayetnameler, ve Arşiv Belgeleri kullanılmıştır. Ayrıca, konuyla ilgili yapılan kitap ve

makale çalışmaları ile gazete yazılarından da yararlanılmıştır.

Rum Abdalları, Osmanlı Devletinin Kuruluş döneminde ilk Osmanlı Sultanları, Osman Bey, Orhan Bey ve I. Murad'la yakın ilişkiler kurmuşlar, fetihlere katılmışlar, yeni fethedilen bölgelere yerleşerek Trklg ve İslamı yaymışlardır. Abdalların kendilerine mahsus bir yaşam tarzları ve giyim tarzları vardır. Onlar İslamı kitabi olmaktan ziyade Orta Asya Türk Dini ile bağdaştırarak bir sentez haline getirmişler ve kendilerine göre doğru olan bu bağdaştırmacı İslamı yaşamışlar buldukları çevreye yaymışlardır. Abdallar için Osmanlı Sultanları tarafından yaptırılan zaviyeler ilk Osmanlı Sultanlarının onlara verdikleri değeri gösteren eserler olarak kabul edilebilir.

Burada, çalışmalarımda bana en büyük güveni veren, maddi ve manevi desteğiyle her dakika yanımda hissettiğim ve bu çalışmayı ona borçlu olduğum kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Alpargu'ya, yüksek lisans eğitimim boyunca büyük desteğini grdğim danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mustafa Demir'e, tezimi yazarken benden kıymetli fikirlerini esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Mustafa Kara'ya, Doç. Dr. Azmi can'a, Yrd. Doç. Dr. Yücel ztrk'e, Ahiler ile ilgili kısımda büyük yardımını grdğim Yrd. Doç. Dr. Mehmet Topal hocama ve çalışma boyunca benden yardımlarını esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ederim.

GİRİŞ

Konunun Genel Hatları

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi üzerinde pek çok araştırma yapılmış olmasına rağmen, devletin kuruluşunda etkisi olduğu bilinen dört unsur (Abdalan-ı Rum, Gaziyan-ı Rum, Ahiyan-ı Rum, Bacıyan-ı Rum) üzerinde yeterli derecede araştırma yapılmamıştır. Tezimizin konusu olan Abdalan-ı Rum veya Osmanlı Devleti'nde Abdallar konusuyla ilgili çalışmalar çok azdır.

Rum Abdallarının kökenini Türklerin İslam dinine girmelerine kadar götürebiliriz. Bunların bu dönemde Abdal adını alıp almadıkları bilinmiyor. Türkler İslam dinine toplu halde 751 yılındaki Talas Savaşından sonra girdiler. Ancak bu savaş kesin bir geçiş noktası değildi. Daha önceki dönemde İslam devletleriyle Türk devletleri arasında siyasi mücadeleler olmuş, Abbasiler devrinde, Türkler hilafet ordusunda görev almışlar, bu şekilde uzun süren bir hazırlık devresi geçirilmişti.

751 yılındaki savaştan sonra Karahanlılar, Gazneliler, bir süre sonra da Selçuklular İslam dinini kabul ederek bu dinin en büyük yayıcısı ve koruyucusu oldular. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, Abbasi Halifeliğini Şii Büveyh Oğullarının baskısından kurtardıktan sonra 'dünyanın ve hilafetin sultanı' ilan edildi. Yerine geçen yeğeni Alp Arslan Bizans Devletine karşı kazandığı Malazgirt Savaşının neticesinde Anadolu'nun kapısını Türklere açtı.

Karahanlılar, Gazneliler, Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklu Devleti, siyasi manada Sünni İslam'ın en büyük koruyucusu ve yayıcısı oldular. Büyük Selçuklular zamanında Alp Arslan ve Melikşah'ın vezirliğini yapan İran asıllı Nizamü'l-mülk'ün gayretleri neticesinde Bağdat, Rey, İsfahan gibi şehirlerde kurulan Nizamiye Medreseleri Sünni İslam inancını Fatımi ve Büveyhi Devletleriyle Batıni Mezhebi şemsiyesi altında Şii propagandalarına karşı korumaya çalıştı.

Selçuklular döneminde Nizamiye Medreseleri ve Anadolu Selçukluları zamanında da saray ve çevresi tarafından muhafaza edilen kitabi İslam, göçebe geleneklerini devam ettiren, Türkmen toplulukları arasında daha farklı bir şekilde algılandı. Bunun neticesinde devletin siyasi ideolojisinden farklı olarak halk arasında değişik bir şekilde uygulanan İslam anlayışı ortaya çıktı.

İslam'ın farklı anlaşılmasının ve dolayısıyla konumuz olan Rum Abdallarının inancının ve yaşantısının temelini, yarı göçebe yaşam süren Türk topluluklarının karakterlerinde aramak lazımdır. Orta Asya bozkırlarında iklim ve coğrafya gereği olarak göçebe bir yaşam süren Türkler İslam dinine girdiklerinde bu yeni dine eski dinlerinden pek çok motifi de ilave ettiler. Karahanlılar devlet politikası olarak Sünni inancı benimserken yerleşik yaşamı benimsememiş olan Türkler bölgede Şii propagandası yapan ve Samani devletinin kuzey sınırında yaşayan tebliğcilerden etkilendiler.

Bu arada Şeyh Yusuf Hemedani'nin halifesi Hoca Ahmed Yesevi, göçebe Türkmenler arasında İslam dinini yaymaya başladı. Ahmed Yesevi Abdalan-ı Rum'un fikir babasıydı. O, göçebeler arasında dolaşıyor, onlarla birlikte yaşıyor, onlar gibi davranıyor bu arada İslam dininin propagandasını yapıyordu. Ahmed Yesevi bu şekilde pek çok halife yetiştirerek çeşitli bölgelere gönderdi. Onun etkisiyle müslüman olan pek çok Türkmen babası, Orta Asya'da baş gösteren Moğol tehlikesi karşısında yurtlarını terk ederek aşiretleriyle birlikte kendileri gibi Türkmen olan Selçuklu ülkesine geldiler. Başlangıçta Büyük Selçuklu ve daha sonra Anadolu Selçuklu sultanları bu Türkmen aşiretlerini parçalara ayırarak Anadolu'nun değişik bölgelerine ve darü'l-harbe en yakın uclara yerleştirdiler. Selçuklu Sultanları bu yerleştirme politikasını kendi saltanatlarını ve mensup oldukları devleti güvence altına almak için yapıyorlardı. Zira, İslamiyeti kitabi anlamıyla benimsememiş olan ve aşiretleri içinde dini otoriteyi temsil eden Türkmen uluları hem dini hem de siyasi otorite olarak kabul görüyorlardı. Bunun en belirgin örnekleri de Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in Türkmenler tarafından alıkonulması ve bu olaydan yaklaşık yüz yıl sonra 1240 yılında meydana gelen Babailer isyanıydı.

Hoca Ahmed Yesevi tarafından Anadolu'ya gönderilen Türkmenler gittikleri bölgeleri şenlendirdiler, İslam kültürünün yerleşmesi ve yayılmasına katkıda bulundular. Bunların kendilerine mahsus yaşam tarzları, inançları ve herhangi bir şekilde denetim altına alınamamaları dolayısıyla sık sık idare ile ihtilafa düştükleri görülüyordu. Anadolu Selçuklu devletinde idarenin zayıflığı, ekonomik bunalımların olması, bazı Selçuklu sultanlarının saltanat uğruna Moğollarla işbirliği yapmaları vs. gibi sebepler dolayısıyla 1240 yılında Baba Resulallah adını kullanan Baba İshak çevresine bütün gayri memnun kitleyi toplayarak isyan etti. Selçuklu hükümeti bu isyanı bastırmakla beraber etkilerini ortadan kaldıramadı. 1243 yılında Moğollara karşı alınan Köseadağ mağlubiyetinden sonra Anadolu'da siyasi denge tamamen bozuldu.

Bu dönem aynı zamanda Anadolu'da dini hareketlenmelerin en yaygın olduğu dönemdi. Mevlana Celaleddin, Şems-i Tebrizi, Evhadüddin Kirmani, Sadreddin Konevi, Fahreddin Iraki, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre, Necmüddin Daye gibi şahsiyetler Anadolu'yu farklı bir kültürel ve dini havaya büründürdüler.

Rum Abdalları'nın bu dönemde ya isyana katılmış ya da isyana katılanların talebesi olmuş kimseler olarak, isyan sonrası yapılan kovuşturma neticesinde Anadolu'nun uc bölgelerine ve ucta en etkili beylik olan Osmanlı Beyliği topraklarına girdiler. 1299 yılında bağımsızlığını ilan eden Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda Kadıncık Ana tarafından temeli atılan Bacıyan-ı Rum, Kadıncık Ana'nın kocası tarafından temeli atılan Ahiyan-ı Rum, Alp-Gazilerden oluşan, ganimet ve yurtluk elde etmek amacıyla Osmanlı fetihlerine katılan Gaziyan-ı Rum etkili oldu.

Abdalan-ı Rum adıyla bilinen dervişler de devletin kuruluşunda önemli bir etkiye sahiptiler. Yesevi fukarasından olan ve Seyyid Ebu'Vefa tarikatine bağlı olup Bursa ve İnegöl bölgesinin iskanında önemli rol oynayan Geyikli Baba, Bektaşilik tarikatının kurucusu olan ve Yesevi düşüncesinin Anadolu'nun değişik bölgelerinde (Bursa, Aydın, Manisa, Denizli, Finike, Antalya, Elmalı) ve Anadolu dışında, Mısır'da, halifesi Kaygusuz Abdal vasıtasıyla etkili olan Abdal Musa, cezbeci kişilikleriyle iskan ve kolonizasyonda önemli roller oynayan Kumral Abdal, Abdal Murad, Abdal Mehmed, Postınpuş Baba, Karaca Ahmed, Doğlu Baba gibi şahsiyetler ilk Osmanlı Sultanlarıyla yakın ilişki içine girdiler. Sultanların kendileri için yaptırdıkları zaviyeler vasıtasıyla pek çok mürid topladılar. Bu dervişler, Kalenderiyye, Vefaiyye, Haydariyye, Cavlakiyye gibi tarikatlara mensuptular. Kendilerine mahsus değişik kıyafetleri, kazınmış saç, kaş ve sakalları, uzun bıyıkları vardı. Genellikle hayvan postuna bürünmüş ve dünyayı boşlayan kimseler olarak karşımıza çıkmaktaydılar. Bu dervişler Osmanlı Sultanları tarafından iltifat görüyor onların yaptırdıkları zaviyelerinde kendi düşüncelerini yayıyorlardı.

Kaynaklara Dair Bilgiler

Osmanlı Devleti'nde Rum Abdalları konusunda bu güne kadar Ahmet Yaşar Ocak'ın Türk Folklorunda Rum Abdalları adlı çalışmasından başka müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu sebeple bu çalışmamız esnasında doğrudan bir kaynak kullanmaktan ziyade bu konuya atıfta

bulunan veya dolaylı olarak değinen çalışmalar kullanıldı. Konu itibariyle, bu unsurlardan bahseden ilk kaynak olan Aşıkpaşazâde Tarihi konunun ana kaynağı olarak kabul edilebilir. Ancak, Aşıkpaşazâde Tarihinde bu konular hakkında ayrıntılı bilgiler verilmekten ziyade isimleri zikredilmiştir.

Bunun yanında, Oruç Beğ Tarihi, Müneccimbaşı Ahmed Dedenin Camiu'd-Düvel'i, Anonim Tevarih-i Al-i Osman, Bayatlı Mahmud, İdris Bitlisi, Mehmed Neşri, Hadidi, Ahmedi gibi ilk dönem Osmanlı kroniklerinden de faydalanılmıştır. Bunun yanında Abdal Musa vakıfları ve Ahi zaviyeleri ile ilgili olarak Arşiv Belgeleri kullanılmıştır. Ayrıca, kroniklerden sonraki dönemde yazılmış olan, Gelibolulu Mustafa Ali'nin Kühü'l-Ahbar adlı eserinde Rum Abdalları ile ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Taşköprüzâde'nin şakaik-i Numaniyye adlı eserinde ve Mecdi Mehmed Efendinin buna yaptığı Hadaikü'ş-şakaik adlı zeyilde de bu konuda önemli bilgiler içerir. Bunun yanında Selisi şeyh Mehmed'in hazırladığı Ravza-i Evliya adlı vefatnamede ve İsmail Beliğ Efendi'nin Tarih-i Brusa adlı eserinde Rum Abdalları ile ilgili bilgiler vardır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Rum Abdallarının türbeleri ve türbelerin bulunduğu çevre hakkında bilgi bulunmaktadır. Abdal Musa ile ilgili kaynaklar ve araştırmalar diğer Rum Abdallarına nazaran daha fazladır. Abdal Musa'ya ait bir Vilayet name Abdurrahman Güzel tarafından günümüz Türkçe'sine uyarlanmıştır. Abdal Musa ile ilgili Alevi guruplarca çıkarılan dergilerde pek çok makale bulunmaktadır. Fuad Köprülü'nün THEA'de çıkan ve daha sonra genişletilmiş şekilde Türk Kültürü dergisinde yayınlanan Abdal Musa adlı makalesi konuyla ilgili doyurucu bilgiler vermekle beraber bazı eksiklikleri vardır. Musa Seyirci'nin Abdal Musa adlı kitabı bilinenden farklı bir yorum ortaya koymamaktadır. Kitapta Abdal Musa ile ilgili bazı makaleler toplanmıştır. Adil Ali Atalay tarafından neşredilen Abdal Musa Sultan ve Vilayet namesi adlı çalışma metot açısından eksiklerle dolu olmasına rağmen Abdal Musa ile ilgili yazılan şiirleri toplaması ve onun şiire yansıyışını göstermesi bakımından önemlidir. İsmet Zeki Eyüboğlu tarafından neşredilen Abdal Musa adlı eser daha ziyade mitolojik motifler taşımaktadır.

Geyikli Baba ile ilgili olarak yukarıda sözüünü ettiğimiz kaynaklarda bilgi bulmak mümkündür. Bunların dışında Marcus Köbach'ın Toplumsal Tarih dergisinde yayınlanan makalesi doyurucudur.

Tezimizde ayrıca, Abdalan-ı Rum'un tarihsel arka planını incelerken verdiğimiz kısa biyografilerde, biyografisini verdiğimiz şahıslarla ilgili kaynaklar ve bizzat şahısların kendilerine ait olan kaynaklar kullanılmıştır. Bu bağlamda, Mevlana Celaleddin'in Fihi Ma Fih, Mecalis-i Seb'a adlı eserleri, Evhadüddin Kirmani'nin Rubaileri, Yunus Emre'nin Divan'ı, Ahmed Yesevi'nin Hikmetler'i, Hacı Bektaş Veli'nin Vilayet namesi, Elvan Çelebi'nin Menakıb-ı Kudsiyye'si, zikredilebilir.

Bacıyan-ı Rum ve Ahiyan-ı Rum konularında Mikail Bayram'ın çalışmaları konumuza ışık tutmaktadır. Ayrıca, Ahilikle ilgili temel kaynaklardan birisi kabul edilen İbn-i Batuta Seyahatnamesi de kullanılmıştır. Gaziyan-ı Rum'un anlatımında Paul Wittek'ten, Gyula Kaldy-Nagy'den ve Richard J. Jennings'ten faydalanılmıştır. Yine Osmanlı kronikleri de Gaziler için son derece önemli bilgiler vermektedirler.

I. BÖLÜM

TARİHSEL ARKA PLAN : TÜRKLERİN İSLAMA GİRMESİNDEN OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞUNA KADAR DİNİ HAYATA GENEL BİR BAKIŞ VE ABDALAN-I RUM DÜŞÜNCESİNİN TEMELLERİ

I.1. TERMİNOLOJİ

I. 1. 1. Abdal:

Abdal, Arapça b, d, l'den gelen, karşılık anlamındaki bedel kelimesinin çoğuludur. Abdal kavramının İslam dünyasında hangi tarihte ortaya çıktığı tam olarak bilinmemekle beraber, özellikle Şiiler tarafından sıkça kullanıldığı bilinmektedir.(Ahmed Eflaki, 1995:729) Kelimemin İslam öncesi bir geleneğin devamı olduğunu düşünmek mümkündür.

Tasavvuf literatüründe abdal, Ricalü'l-Gayb nazariyesiyle yakından ilgilidir. Bu nazariyeye göre Allah, dünyanın manevi muhafazasına halkın bilmediği bir takım sevgili kullarını memur etmiştir. (Köprülü, 1935: 24) Bu zümrelerin kim olduğu halk tarafından bilinmediği için bunlara Gayb ricali adı verilmiştir. Abdallar tasavvuf hiyerarşisinde çok önemli ve üstün

mevkiye sahip olup evrenin düzeninin korunmasında oldukça kuvvetli bir etkiye sahiptirler. (Goldziher, 1960: 94) Abdalların sayılarının kaç tane olduğu ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bu sayı, bazen üç, bazen yedi, bazen kırk bazen de üç yüz olarak telakki edilmektedir. İbn-i Arabi'ye göre; Abdal yedidir. Bunların sayıları ne artar ne de azalır. "Her Bedel'in bir gökü ve iklimi vardır. Onların velayeti idare ve hükmü ona aittir." (İbn-i Arabi; 1977: 166) Ancak, genel olarak abdalların kırk kişi oldukları hususunda görüş birliği vardır. Kırk sayısının Orta Doğu kavimleri arasında eskiden beri yaygın oluşunun bunda büyük etkisi olsa gerektir. Abdallardan herhangi biri öldüğü zaman sayılarını kırka tamamlamak için başka bir adam onun yerine geçer. (Recber, 1374: 15) Abdalların vazifeleri arasında icab ettiğinde yağmur yağdırmak, felaketleri savmak, insanların iyiliği için Allah'a yalvarmak, ve İslam ordularının savaşlarını kazanması için dua etmek (Golziher, 1994: 4; Goldziher, 1960: 95) gibi motifleri görmek mümkündür. Zira kendileri bütün kötü hallerden uzak (.Recber, 1374:16), nefislerini itaat altına almış, huy ve ahlaklarını düzeltmiş ve bu özelliklerini buldukları çevreye de yansıtmış kimselerdir.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte, Oğuz Türkleri arasında, doğu- batı güzergahında abdal adını taşıyan kimseler epeyce yaygınlaşmaya başladı. Ancak bu bölgede yaşayan abdallar tasavvuf literatüründeki abdal tarifinden farklı bir mahiyet arz ediyorlardı. Oğuz Türkleri arasında abdal kelimesi, genellikle, budala, sersem, şaşkın, ahmak gibi manalar içermekteydi.(Köprülü, 1935: 23) Oğuz Türkleri arasında yaşayan Abdallar, serseri bir vaziyette dolaşan, dilencilik yapan, sokaklarda, meyhanelerde, daha doğrusu kalabalık olan her yerde halka nasihatler veren (a.g.e., 23; Birdoğan, 1990: 223) Türkmen ulularıydılar. Sözüünü ettiğimiz Türkmen uluları tıpkı eski Şamanlarda olduğu gibi fiziksel durumdan ruhsal duruma da geçebiliyorlardı. Orta Asya'da meydana gelen siyasi-iktisadi sebeplerden dolayı Bu Türkmen dervişlerinin büyük bir kısmı Horasandan geçerek Anadolu'ya geldiler. Anadolu'ya göçten sonra Amasya'ya yerleşen Baba İlyas tarafından kurulan

Babailer tarikatının en ileri gelen kırk dervişi de abdal olarak adlandırılıyordu. (Kissling, 1960: 95; O.F. Köprülü, 1988: 61) Bunlar da keramet sahibi kişilerdi ve çoğu konumuz olan Rum Abdallarının Önderleri durumundaydılar. Abdal Musa tarafından temelleri atılan Bektaşî tarikatının ulularına da abdal denmesi bu devamlılığın en belirgin göstergesi olsa gerektir.

I. 1. 2. Ahi:

Ahi sözcüğü Arapça kardeşim anlamına gelir. Ancak daha ziyade, Türkçe cömertlik anlamına gelen Akı kelimesinden türetildiği (Çağatay, 1989: IX; Kocadağ, 1996: 10) fikri geçerli kabul edilir. Ahiliğin niteliğine ve Ahilerin yaşam tarzlarına baktığımız zaman, onların, cömertlik, yardım severlik, eli açıklık gibi bir takım özelliklerinden dolayı ikinci anlamı taşıdıklarını kabul edebiliriz.

Ahilik aynı zamanda, XIII. Yüzyılda örgütlenmiş sanat birliklerinin (İbn-i Batuta, 1333-1335: 312) birliklerin mensup olduğu topluluğun da adıdır. Ahiler kendi aralarında kaynağını fütuvvet anlayışından alan güçlü bir esnaf teşkilatı oluşturmuşlardır. Bu teşkilat XIII. Yüzyılın ilk yarısından başlayarak XX. Yüzyıl başlarına kadar Anadolu şehir, kasaba, hatta köy hayatını ve buralardaki esnaf ve sanatkar kuruluşlarının eleman yetiştirme işleyiş ve kontrollerini düzenlemiştir. (Çağatay, 1989: 1; Kazıcı, 1988: 540-541) Ahiler çoğunlukla orta ve güney Anadolu'da oturmuşlardır. Ahiler kendilerine aralarından birisini reis olarak seçerler. Ahi Baba adı verilen büyükleri dergahta otururdu. Ahiler ileride de bahsedeceğimiz üzere, Anadolu Selçuklu Devletinde, Moğol istilası sırasında ve özellikle de Osmanlı Devletinin kuruluşunda oldukça önemli derecede etkili olmuşlardır.

I.1.3. Ana:

Ana, Bektaşilikte özel bir yere sahiptir. Pirin veya şeyhin hanımına Ana adı verilir (Eyüboğlu, 1970: 388), bütün tarikat mensuplarınca ona ayrı bir sevgi ve saygı duyulurdu. Bunun en belirgin örneği Hacı Bektaş Veli'nin en önemli müridi, Abdal Musa ile birlikte Bektaşilik tarikatının kurucusu, Fatma Ana ya da diğer bir deyişle Kadıncık Ana'dır.

Günümüz Alevilerinde Dedenin hanımına Ana bacı denmektedir¹. Anadolu'nun pek çok yerinde herhangi bir kadına Ana şeklinde hitap edildiği herkesçe malumdur.

I.1.4. Alp-Alp eren:

Alp, Türkçe kökenli bir kelime olup, kahraman, yiğit, cesur gibi anlamları içermektedir. Alplik İslam öncesinde Oğuz Türkleri arasında yaygın bir motiftir. İslamiyet in kabulünden sonra da hem Orta Asya'da hem de Anadolu'da Türkler tarafından kullanılmış (Pritsak, 1960: 419); İslam öncesi dönemin savaşçı Alp kişiliği, İslami cihaddaki 'eren' motifiyle birleşerek, savaşçı gazi-dervişler anlamında Alp-Eren kavramı ortaya çıkmıştır. Alp-Erenler Anadolu'nun Türkleşip İslamlaşmasında çok önemli görevleri yerine getirmişlerdir.

İslamiyet sonrası pek çok Türk devletinde Önemli devlet adamlarının isimlerinin Alp kelimesinden türediğine şahit olmaktayız. Gazneliler Devletinin kurucusu Alp Tegin, Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan (Köprülü, 1994a: 381; Köprülü, 1989: 525), Selçuklu emirlerinden Alp Kush, Alp Aghadil, Alp Argu, Artruklulardan Nizameddin Alpi (Pritsak, 1960: 419) ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda etkili olan Aygıt Alp, Turgut Alp, Hasan Alp gibi şahsiyetleri bu noktada örnek olarak gösterebiliriz.

I. 1. 5. Baba:

Eski Türklerde Ata anlamında kullanılan Baba kelimesi, mecazi olarak, saygı ve hürmete layık yaşlı kimse anlamındadır. Baba, XI. Yüzyıldan itibaren, İran ve Azerbaycan başta olmak üzere, İslam ülkelerinde yaygın olarak kullanılmaktaydı. Türkler arasında tasavvufun yayılmaya başlamasından sonra Türk dervişleri de baba ve ata unvanlarını kullanmaya başladılar. (Güzel, 1991:22-23) Hakim Ata bunların en önemlilerinden olup, Ahmed Yesevi'nin halifelerindendi. Harezm'de oturmuş ve çevresindekileri irşad ile uğraşmıştır. (F. Köprülü, 1993: 88) Ata veya baba adı verilen dervişler daha sonra Horasan'dan Anadolu'ya doğru ilerlerken Atanın yerini daha ağırlıklı olarak baba karşılamaya başladı. Selçuklular döneminde Anadolu'da İslamlaşmış Türkmenlerin din ulularına baba veya dede deniyordu. Baba ve dedeler dini ve siyasi özellikleri bir arada bulunduruyorlardı ve pek çoğu aynı zamanda birer boy beyiydiler. (Melikoff, 1994: 31) Baba İlyas adında bir Türkmen dervişinin çıkardığı isyan bütün Anadolu'yu etkilemiş, Anadolu Selçuklu Devleti bu isyanı güçlkle

¹ 1996 yılında Eskişehir Şücaaddin Veli Köyü'ne gittiğimizde Tekkenin Dede baba'sı olan Nevzat Demirtaş bize bu bilgiyi vermişti.

bastırabilmiştir. Bu isyan bize baba unvanı taşıyan kimselerin ne kadar etkili bir nüfuza sahip olduklarını göstermesi bakımından önemlidir.

I. 1. 6. Dede:

Dede kelimesi de yukarıda sözü edildiği üzere, baba ve ata kelimelerine yakın, hatta çoğu zaman onunla aynı anlamda kullanılmıştır. Baba ve ata kavramlarının İlk Yesevi dervişleri tarafından ve Anadolu'da kullanıldığından yukarıda bahsetmiştik. Dede kelimesi de tıpkı sözü edilen baba ve ata gibi Orta Asya- Anadolu bağlamında kullanılmıştır. Türklerin ünlü ozanı Korkud Ata'ya aynı zamanda Dede Korkud da deniyor (Mansuroğlu, 1994: 506) ve o daha çok bu isimle biliniyordu.

Dede kelimesi dini anlamda oldukça önemli bir yere sahipti. Özellikle Mevlevilik ve Bektaşilikte Dedelik önemli, bir müessesedir. Mevlevilikte ikrar verip bin bir gün hizmetini bitirdikten sonra çile çıkarmış, dervişlik payesine erişerek dergahta hücre sahibi olmuş salike dede veya derviş adı verilmiştir. (Uludağ, 1991: 76)

Bektaşilik ve Alevilikte ise dede, çok önemli konuma sahip olan kişilere verilen addır. Aleviler tabii oldukları din adamlarına dede derler. Alevilikte dedelik babadan oğula geçen bir sistemdir. Alevilerde ayrıca dede kelimesiyle eş anlamlı olarak pir, piro, mürşid ve sercem kelimeleri de kullanılır. (A. Yaman, 1998: 34-59) Bektaşilikte bu makam Dede baba kelimesiyle karşılanır. Alevi-Bektaşi inancında dede İslami görünüşe bürünmüş eski kam-ozanlardır. Dedelerin seçiliş şekillerinde, kılık kıyafetlerinde, gördükleri hizmetlerde dualarında bu benzerlikler göze çarpar. (M. Eröz, 1992: 14) Bu kam-ozan niteliğindeki dedeler tanrısal nitelikte olmakla kalmayıp aynı zamanda tanrının yer yüzünde tecelli etmiş şekli olarak kabul edilirler. (I. Melikoff, 1994: 154) Sünni inancında da dede, ulu kimse, yüce evliya anlamlarını çağrıştırır. Onlara çok saygı ve hürmet beslenir. Anadolu'nun pek çok yerinde dede ve baba kelimelerinden türeyen yerleşim yerleri mevcuttur. Göynük'teki Dedeler Köyü; Kırklareli'ndeki, Babaeski bunun en basit örnekleridir.

I. 1. 7. Pir:

Her tarikatın bir piri, kurucusu vardır. Pir, genellikle, tarikata adını veren şahsiyettir. Mesela; Kadiriyye tarikatının piri; Abdülkadir Geylani, Nakşibendiyye tarikatının piri; Bahaüddin

Nakşibend, Vefaiyye tarikatının piri Seyyid Ebu'l-Vefa el-Bağdadi, konumuz olan Rum Abdallarının ilk tarikatı olan Yeseviyye tarikatının piri de Hoca Ahmed Yesevi'dir.

Kurulmuş olan tarikata daha sonra farklı bir yön veren çıkmışsa buna “pir-i sani, yani ikinci pir” denir. Genelde tarikatı idare eden, sohbetlerde ve vaazlarda bulunan, müridlerini etrafında toplayarak onlara ders veren kişi ise “şeyh”dir. Bir tarikatta şeyh (mürşid) mutlaka gereklidir. Tarikatlar kollara ayrılmış olabilir. Bu durumda genellikle her kolda bir mürşid bulunur. Şeyh veya mürşid için tarikat silsilesi önemli bir yere sahiptir. Şeyhler soylarını Hz. Genellikle Peygamber soyuna dayandırma gayreti içindedirler. Bu nedenle silsileler çoğunlukla Hz. Ali'ye bazen de Hz. Ebubekir'e ulaşırlar. (Kara, 1995: 240) Türk İslam tarihinde Soyun Peygambere çıkarılma gayretinden dolayı pek çok uydurma şecerelerin yapıldığı bilinmektedir.

Tarikatlarda, tarikatın yaşantısına yön veren, birtakım fikri ve tasavvufi unsurlar da vardır. Bu unsurlar genel olarak şu şekilde belirtilebilir; Şii mezhebine girmek anlamına gelen teşeyyu, tasavvufi düşünce ile felsefenin birleştiği İsrakiye, iç hakikatler anlamına gelen Batıniyye, harflerin hakikatleri ifade ettiği iddiasıyla ortaya çıkan Hurufiye, Melamiye, adab, erkan, Fütüvvet ve Ahilik ve ricalü'l-gaybdır.(a.g.e., 257-260; Türer, 1995: 161-168)

Tarikatların maddi unsurları ise şunlardır; Tekke, Vakıf, Kıyafet, (Tac,Hırka), bazı tarikat kıyafetleri (Alem, Gül, Haydariye, Habbe,Keşkül, Kemer, Kepenek, Mütteka, Palheng, Post, Tebeb, Tennure, Şed), ve ortak dildir. Bu motifler tarikatlara göre farklılıklar arz edebilirler. Mesela, şekle önem vermeyen Haydariye, Kalenderiye, Melamiye bu sınıfa dahil edilebilir.

I. 2. TÜRKLERİN İSLAMA GİRİŞİ VE İLK FAALİYETLER

İslamiyet, Hz. Peygamber tarafından tebliğ edilmeye başlandığı 622 yılından itibaren hızlı bir yayılma göstermiştir. Bu yayılma alanları Arabistan yarımadası başta olmak üzere, İran, Suriye, Azerbaycan, Mısır, Türkistan gibi bölgelerdir. Türkler İslamiyet'i Türkistan ve Azerbaycan Bölgesinde özellikle Horasan civarında meydana gelen siyasi ve ticari münasebetler neticesinde yoğun olarak kabul etmişlerdir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri İslam tarihi açısından olduğu kadar Türk ve dünya tarihi açısından da son derece önemlidir. Çünkü Türkler bundan sonra İslamiyet'in en büyük yayıcısı ve koruyucusu durumuna geleceklerdir.

Türkler ve Müslümanlar arasındaki ilk münasebet 642 tarihinde yapılan Nihavend Savaşından sonra Müslümanların İran bölgesine hakim olmaları ve Türklerle sınır komşusu olmalarıyla başlar. (Kitapçı, 1994; Yıldız, 1992: 17) Bu dönemde Türkler hemen İslam'ı kabul etmemiş uzun bir tanıma devresi geçirmişlerdir. Emeviler devrinde Türkler Araplar arasında, özellikle, Hazar Devleti ile, çoğunlukla Hazarların kazandığı savaşlar yapmışlardır. (Kurat, 1972: 39) Abbasiler devrinde ilişkiler daha da farklıdır. Zira Abbasi Devleti Emevileri Türklerin de büyük desteğiyle ortadan kaldırmış bu yüzden kendi devletleri içinde Türk unsura fazlasıyla yer vermişlerdi. İlerleyen dönemde yoğunlaşan yakınlık Talas savaşıyla iyice pekişti. Türkler bu tarihten itibaren yoğun bir biçimde İslam dinini kabul etmeye başladılar. Özellikle Halife Me'mun ve kardeşi Türk anneden doğma olan Muta'sım zamanında Abbasi Devleti içinde özellikle askeri alanda Türklerden müteşekkil birliklerin bulunduğunu görüyoruz. (Kırkpınar, 1997: 85) Abbasilerin Maverünnehir bölgesinden Türk askerleri getirtip (Yıldız, 1980: 76) , onların yoğunluğundan dolayı Samarra adlı bir şehir kurarak bu Türk askerlerine tahsis ettiğini hatta Halife Muta'sım'ın Bağdat'ı terk ederek filli başkent olarak uzun süre bu Samarra şehrini kullandığı (Cahen, 1990: 167) tespit edilmektedir.

Kitle halinde müslüman olan ilk Türk kavimleri Orta Volga bölgesinin Bulgar Türkleri ve Orta Asya'da Kaşgar ile Balkaş Gölü arasındaki alanda hüküm süren Karahanlı hanedanının idaresi altındaki Türkler oldu.(İnalçık, 1992: 1) Sözü edilen bölge Türk dünyası içinde ticaretin ve şehir hayatının en yaygın olduğu bölge idi. İslamiyet'in özellikle bu bölgelerde hızla yayılıp gelişmesi de dikkat edilmesi gereken bir husustur. (Demir, 2000: 136) Türklerin İslamiyet'i kabul ederek benimsemesinde ticari ilişkilerin yanı sıra, İslam dini ile eski Türk dini arasındaki yoğun benzerlikler de etkili olmuştur. Türklerin eskiden beri tek tanrıya inanmaları, Türklerde ahiret inancının olması, Türk geleneğindeki Alplik motifinin, İslam'daki Erenlik motifiyile hemen hemen aynı anlamı içermesi (Turan, 1994: 152-153) bu hususlar arasında gösterilebilir.

Türkler, İslam'ı kabul etmeleriyle beraber farklı dini akımların etkilerini de bünyelerinde hissetmeye başladılar. Zira, Türk kavimlerinin İslamiyet'i toplu olarak kabul edildikleri dönem aynı zamanda, İslam tarihinde esas manada tarikatların ve mezheplerin ortaya çıktığı bir döneme rastlamaktaydı. Temel olarak, Kur'an ve sünneti günlük yaşantılarda farklı bir şekilde uygulama biçiminde ortaya çıkan tasavvuf, Türklerin İslam dinini kabul etmeleriyle birlikte, Türkler arasında hızla yayılmaya başladı. Bu konuda, Samanilerin, kuzey

sınırlarındaki sufi ve Şii etkisi taşıyan tebliğci ve mücahitlerin mücadelelerine izin vermeleri (Spuler, 1988: 154) durumu daha da karmaşık hale getirdi. Bulgar Hanlığı ve Karahanlılar İslam'ı resmi olarak kabul eden ilk Türk devletleri olmaları hasebiyle 'İslam kültürünün en ince ve sahih biçimlerinin (ortodoks) merkezi haline geldiler. . (İnalçık, 1992: 1) İslam'ın Sünni kanadına mensup olan Karahanlılar, zaman zaman Şiiilerle mücadele etmişlerdir. Karahanlı hükümdarı Buğra Han'ın 1044-1045 yılında Şii İsmaililerle mücadele ederek onları etkisiz hale getirdiğini görmekteyiz (Bağlıoğlu, 1997: 213) Bu iki devleti daha sonra Gazneliler devleti izledi. Gazneliler Sünni İslam'ın Hindistan bölgesine yayılmasındaki en önemli rolü üstlenmişlerdi. (Merçil, 1989)

I. 3. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ ZAMANINDA DİNİ HAYAT

Yirmi dört Oğuz boyundan Kınık boyuna mensup olan Selçuklu Türkmenleri, X. Yüzyılda Seyhun nehri civarında, Dokak Bey'in idaresinde Oğuz Yabgu Devleti'ne bağlı olarak yaşıyorlardı. Dokak Bey'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Selçuk Bey'in Oğuz Yabgusu ile arası açılınca Kınıklar büyük Oğuz kitlesinden ayrılarak Cend şehrine geldiler ve toplu halde Müslüman oldular. (Ahmed bin Mahmud, 1977: 5; Güngör, 1994: 77; Ayan, 2000: 228) Selçuk Beğ Müslüman Samani Devleti'nin desteğini yanına almak amacıyla Oğuz Yabgu Devletine cihad ilan etti. Türkistan'daki pek çok Oğuz boyu ve şöhretini duyan Türk gazileri kendiliklerinden onun yanına gelmeye başladılar. (Köymen, 1993: 26)

Selçuklu Türkmenlerinin başına Selçuk Bey'in ölümünden sonra yerine beş oğlundan birisi olan Arslan Yabgu geçti. Bu arada Gazneliler ve Karahanlılar ittifak kurarak Selçuklu devletinin hamisi konumundaki Samani devletini ortadan kaldırınca, Arslan Bey doğrudan bu iki devletin arasında kaldı. Gerçi, bu durum Gazneliler ve Karahanlılar için de pek iç açıcı değildi. Zira, karşılarında yerleşik halkın yaşayışına ayak uyduramayan, büyük hayvan sürüleri peşinde göçebe hayat süren, bu sebeple çok geniş bir sahayı hükümleri altına almış olan ve üstelik bir de Türk Hakanlığının asıl varislerinin kendileri olduklarını öne süren bir topluluk vardı. (Güngör, 1994: 78)

Ancak, büyük siyaset adamı, Hindistan fatihi Gazneli Mahmud, Karahanlıları dar bir alana sıkıştırarak bölgedeki en büyük siyasi güç olmayı başardığı gibi, Selçuklu tehlikesini de bertaraf etmesini bildi. Yaptığı bir davet neticesinde Arslan Yabgu'yu yakalatarak Kalincar kalesine hapsederek geride kalan Selçuklu Türkmenlerini de Horasan bölgesinden

uzaklaştırdı. (Merçil, 1989: 34-35) Bu olay üzerine Selçuklu Türkmenleri Tuğrul ve Çağrı Beylerin etrafında toplandılar. 1018 yılında Çağrı Bey Anadolu'ya bir keşif seferi düzenledi. 1030 yılında Gazneli Sultan Mahmud'un ölümüyle rahat bir nefes alan Selçuklular hemen Horasan bölgesine sızarak bu bölgenin hakimiyetini ellerine geçirdiler. 1040 yılında yapılan Dandanakan Savaşını kazandılar ve resmen bağımsız bir devlet haline geldiler. (Ahmed bin Mahmud, 1977: 15-30; Turan, 1997: 103-107) Gittikçe hızlanan ve artan Selçuklu fetihleri neticesinde, Tuğrul Bey, Hilafetin en doğudaki eyaletlerini denetimine almak ve Bağdat halifesini Şii Büveyh Oğullarının boyunduruğundan kurtarmak suretiyle, halife tarafından kendisine verilen, 'Büyük Şâhinşah, Şarkın ve Garbın Sultanı, İslam'ın Dirilticisi' (Turan, 1997: 140) unvanını kullanarak, hilafetin dünyevi gücü ve Sünni İslam'ın koruyucusu olduğunu iddia edebilecek duruma geliyordu. (İnalçık, 1992: 1) Ayrıca, Abbasi halifesinin kızını kendisine nikahlayarak, İslam dünyasının siyasi idaresini tamamen eline geçirmiş oldu.

Tuğrul Bey'in ölümünden sonra yerine geçen yeğeni Alp Arslan 1071 yılında Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'e karşı kazandığı Malazgirt zaferiyle, (Sevim, 1993: 78; Azimî, 1988: 19; Honingmann, 1970: 187; Turan, 1997: 177-188) Türk İslam dünyasına Anadolu'yu ebedi yurt olarak kullanma imkanı sağlamış oldu. Malazgirt Zaferi, Selçuklu ülkesine doğudan büyük bir göç başlattı. İslamiyeti yeni kabul eden Türkmen zümreleri, Orta Asya'dan yola çıkarak, cihad etmek ve ganimet almak amacıyla Türkmen kardeşlerinin ülkesine koşuyorlardı. (Sümer, 1971) Ancak, bu durum Selçuklu idaresi için problem teşkil etmeye başladı. Türkmenlerin göçebe olmaları evrensel egemenliğin dışında bir sınır belirleme olanağı vermiyor ve bu Türkmenlerin aşiretçi yapısı İslam'ın getirdiği birlik anlayışıyla çelişecek bir yapı arz ediyordu. (Tabakoğlu, 1994: 69) Diğer yandan bu Türkmenler, büyük bir birlik halindeyken, birkaç gün içinde dağınık hale gelebildikleri gibi, yine tamamen dağınık bir haldeyken kısa sürede büyük bir topluluk haline gelebiliyorlardı. Askeri harekette önderlik etmekten öte yetkisi olmayan bir başkanı, bir gün içinde benimseyip yine bir gün içinde ondan kopabiliyorlardı. (Cahen, 1994: 23) Türkmenlerin bu durumunu çok iyi bilen Alp Arslan, tıpkı amcası Tuğrul Bey'in ve kendi haleflerinin de yaptığı gibi, devletin bekası için potansiyel bir tehlike olabilecek bu Türkmenlerin güçlü aşiretlere sahip olanlarını farklı kısımlara ayırarak, birbirinden uzak bölgelere yerleştirdi. (Sümer, 1980: 102; Turan, 1997: 309-310; Tabakoğlu, 1994: 69) Bu gün Anadolu'da birbirinden çok uzak bölgelerde Kınık, Avşar, Bayındır, Dodurga, Çepni, Salur, Bayat, Alayuntlu, Alkaevli, Dodurga gibi Oğuz boylarının isimlerini taşıyan köylere, ailelere birbirinden farklı yerlerde

tesadüf edilmesi bu parçalayarak yapılan iskan yönteminin sonuçlarıdır. (Sümer, 1980; Ocak, 1996: 58; Tabakoğlu, 1994: 69)

1072 yılında Alp Arslan öldürülünce yerine oğlu Melikşah geçti. Melikşah dini bilgilerde çok iyi bilgiye sahip olmamasına rağmen samimi bir müslümandı. Kendisi Sünni inançta olmasına rağmen hiçbir yerde, inanç bakımından kovuşturma yaptırmadı. Hangi bölgeyi fethettiyse orada genel bir barış havası esmesi için çaba gösterdi. (Cahen, 1990: 238) Aynı zamanda Alp Arslan'ın da vezirliğini yapmış olan veziri Nizamü'l-mülk bu dönemde Selçuklu merkezini yerleşik hayata daha çok alıştıran ve Sünni İslam'ı daha da pekiştiren Nizamiye medreselerini kurdu. Ülke yapılan fetihler sayesinde sürekli genişlerken, Nizamiye Medreseleri sayesinde de kültür yuvası haline geldi. Bu medreselerin varlığı Şia için büyük bir talihsizlik oldu. Zira Nizamiye Medreselerinde yapılan müzakereler neticesinde, Sünniliğin inanç yönünü belirlemek amacıyla Eş'ariler ile Maturidiler arasında uzun süredir yapılan tartışmalar sona erdirildi. (a.g.e.: 239) Nizamiye medreseleri, Bağdat başta olmak üzere, Merv, Herat, Belh, Basra, Musul şehirlerinde kuruldu. Tefsir, fıkıh, hadis alanlarında ilerlemeler kaydedildi. Alanlarında devrin en iyileri arasında gösterilen, es-Semerkandi, el-Beğavi, Ebu Sa'd es-Semâni, Ebu Hamid el-İsfehâni gibi alimleri yetiştirdiler. (Topaloğlu, 1988)

Selçuklu sınırları içerisinde bu gelişmeler yaşanırken, Alamut bölgesinde ortaya çıkan Hasan Sabbah önderliğindeki Şii-Batını hareketi İslam ve Selçuklu dünyasını karıştırdı. On iki imamcı Şiiiliğin önemli kalelerinden Kum şehrinde doğan Hasan, çocukluğundan itibaren farklı alanlarda eğitim görüp iyi derecede yetiştikten sonra, 1072 yılında Fatımi halifesine biat etti. (Lewis, 1995: 34) 1078 yılına kadar Mısır'da yaşadıkdan sonra, İran'ın en çetin coğrafyasına sahip olan, Deylem ve Mazenderan bölgesinde faaliyetlere girişti. Daha sonra Alamut Kalesine yerleşerek Haşhaşi tarikatını kurdu. Burada yetiştirdiği fedailerine haşhaş içirerek sarhoş ediyor, onlara cennet va'ad ederek devrin ileri gelenlerine suikast düzenliyordu. (a.g.e.: 40) Selçuklu idaresi kendileri için büyük tehlike arz eden Batınılere karşı Melikşah idaresinde, 1092'de iki defa sefer düzenlediyse de sonuç alamadı. Aynı yıl içerisinde Nizamü'l-mülk bir bir Batını fedaisi tarafından hançerlenerek öldürüldü. (Cahen, 1990: 240; Lewis, 1995: 43)

Nizamü'l-mülk'ün öldürülmesi olayının üzerinden iki ay geçmeden Sultan Melikşah'ın, eşi Terken Hatun tarafından zehirletilerek öldürülmesi (Turan, 1997: 219) devleti siyasi karışıklıkların içerisinde sürükledi.

Batını tehlikesi Sultan Berkyaruk döneminde de devam etti. Sultan Berkyaruk'un taht mücadelesi sırasında ordusuna Batınilerden asker alarak onlarla işbirliği yapması, kendisinin de Batını olduğu iddialarını ortaya çıkarmasına rağmen (Özaydın, 1995: 184) hükümdar olduğu dönemde bizzat ordusunun başında sefere çıkarak Batınilerin pek çoğunu katletmesi ve bu sorunu kökünden çözmek istemesi bu iddiayı çürütmektedir. (a.g.e.: 185)

Berkyaruk'tan sonra yerine geçen kardeşi Memhed Tapar Haçlılara karşı Selçuklu Devletini başarıyla müdafaa etti. Onun yerine geçen kardeşi Sencer'in dönemi, Selçuklu Devleti'nin refaha ulaştığı bir dönem olarak kabul edilebilir. Sultan Sencer tahta çıkar çıkmaz ülke içindeki karışıklıkları düzene koydu. (Köymen, 1954) İslam dünyasının kaderini tayin edecek gayrimüslim şark kavimlerine ve göçebelere karşı Cend ve Man Kışlag uclarında kurduğu üsler ve müdafaa teşkilatı ve onlara karşı kazandığı zaferler sayesinde Türk İslam dünyasını dış tesirlerden korumuş, o nedenle Kumanlar, doğudaki Müslüman ülkelere değil, Kafkasya ve Rusya taraflarına gitmişlerdir. (Turan, 1997: 239) Sultan Sancar'ın parlak dönemi 1141 yılında Kara-hıtalara karşı aldığı Katvan yenilgisinden sonra sona erdi. (Barthold, 1990: 348; Turan, 1997: 243; Sümer, 1980: 113) Katvan Savaşının sonucunda Selçuklu ülkesine yeni bir Türkmen göçü başladı. Sencer, göçebe hayatını devam ettiren Türkmenleri idare etmekten aciz kalınca, bu Türkmenlerle giriştiği bir mücadele sırasında esir alınarak hapsedildi. Sancar dört yıl sonra yetmiş yaşının üzerinde olduğu halde kaçarak esaretten kurtulduysa da devletin başına geçmeden öldü. Sencer'in ölümünden sonra Horasan bölgesinde dağılan Türkmen zümreleri pek çok bölgeyi yağmalayarak batıya doğru ilerlemeye başladılar. (Cahen, 1990: 242)

Selçuklu devletinin sonlarına doğru Orta Asya'da birtakım tarikatlar ve bu tarikatların mensubu olan mutasavvıflar ortaya çıkmıştır. Bu mutasavvıflar çoğunlukla, Türkler arasında İslamiyet'in ilk defa girdiği Harezmi, Horasan, Merv, Nişabur, Herat gibi şehirlerde H. III. Asırdan itibaren görülmeye başladılar. İlahiler söyleyen, şiirler okuyan, Allah rızası için halka birçok iyiliklerde bulunan, onlara cennet ve saadet yollarını gösteren dervişleri, Türkler, eskiden dini bir kutsiyet verdikleri ozanlara benzeterek, hararetle kabul ediyorlar, onların dediklerine inanıyorlardı. (Köprülü, 1993: 19) Bu halk erleri Sultanlar tarafından da iltifat görmekteydi. Arslan Baba, Şeyh Yusuf Hemedani, Ahmed Yesevi ve onun halifeleri, Korkut Ata, Mansur Ata, bunların önemlileridir. Sultan Sencer bu Şeyhlerden Yusuf Hemedani'ye 1110 yılında bir mektup yazarak: "Ashab-ı Kiram'ın yollarından ayrılmayan büyük şeyhin

hayat tarzını bildirmelerini ve Şeyhten kendilerine bir Fatıha niyaz etmelerini” dilemiş ve 50.000 altın göndermiştir. (Köprülü, 1993: 70) Zamanla daha da artan derviş ve babalar kendi tarikatlarını yaymak, İslami inanç değerlerini çok daha geniş çevrelere ulaştırabilmek için, doğu-batı-kuzey- güney yönlerinde yayılarak diğer Türk boylarını da kendi anladıkları tarzda İslamiyet’e dahil etmişlerdi.(Gür, 1993: 21)

I. 4. HOCA AHMED YESEVİ’NİN HAYATI VE ETKİLERİ

I.4. 1. Hayatı

Göçebe Türkmen kitlelerinin İslamiyeti kabul etmelerinde en etkili rolü oynayan ve Türklerin manevi hayatları üzerinde yüzyıllarca varlığını sürdüren Hoca Ahmed Yesevi, haccan silsilesine mensuptur. Bu dönemde Hacc kelimesi, soylu kimselere, özellikle Peygamber soyundan gelen kişilere verilen unvandır. (Coşan, 1996: 41) Dolayısıyla, soylu bir aileden veya Peygamber soyundan gelmektedir. Ahmed Yesevi, Çin’in Doğu Türkistan bölgesinde Aksu sancağına bağlı, şimdiki Çim kent şehrinin doğusundaki Sayram kasabasında doğdu. (F. Köprülü, 1993: 61; 1994b: 210) İsficab veya Akşehir isimleriyle de tanınmış olan bu şehir, o sıralarda İslam kültürünün önemli bir merkezi durumunda olup bünyesinde Türk ve İranlı unsurları barındırıyordu. (Barthold-F. Köprülü, Tarihsiz: 189; Eraslan, 1995: 799; Demir: 149) Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Ahmed Yesevi’nin babası Şeyh İbrahim dönemin en ileri gelen şeyhlerinden birisiydi. Hz.Ali soyundan olan Şeyh İbrahim, Ahmed Yesevi henüz yedi yaşındayken ölmüştür. Babasının ölümünden sonra Ahmed Yesevi ablasıyla birlikte Yesi şehrine gitti ve burada, bir görüşe göre (Ocak, 1996: 36-37) Melameti Kalenderi şeyhi olması muhtemel olan; diğer bir görüşe göre de Hz. Peygamberin ashabından olan (Eraslan, 1995: 801-802) ama her halükarda onu çok etkileyen Arslan Baba adlı meşhur bir şeyhin himayesine girdi. Türk menkıbelerinde Oğuz Han’ın payitahtı olarak gösterilen Yesi şehri o dönemde Orta Asya’nın en önde gelen şehirlerinden birisi durumundaydı. (Köprülü, 1994b: 210) Ahmed Yesevi, öğreniminin ilk devresini burada geçirdikten sonra şeyhi Arslan Baba’nın ölümü üzerine Buhara’ya giderek Şeyh Yusuf Hemedani’nin himayesi altına girdi. Buhara bu dönemde Selçuklulara tabi Karahanlı devletinin himayesinde olup, İslami ilimlerin Maveraünnehir’deki en büyük merkezi durumundaydı ve Hanefi mezhebi bu şehirde kurulmuştu. Buhara’daki medreselerde Hanefi mezhebinin temel felsefesi okutuluyordu. İşte Ahmed Yesevi böyle bir zamanda, böyle bir şehre geldi ve Şeyh Yusuf Hemedani’ye intisab etti. (Köprülü, 1993: 65) . Yusuf Hemedani, hanefi mezhebine mensuptu. Kendisi, Bağdat’ta

Ebu İshak'dan Hanefi mezhebinin gereklerini öğrenmiş (Coşan, 1996: 38), bütün ömrünü ilim, Kur'an ve tasavvuf yoluna hasretmiş, Merv, Herat, Semerkand, Buhara gibi dönemin en büyük kültür merkezlerinde dolaşarak halkı İslam dinine inanmaya çağırmıştır. (Köprülü, 1993: 66; Eraslan, 1995: 803)

Hoca Ahmed Yesevi, hanefi mezhebine sıkı sıkıya bağlı olan Şeyh Yusuf Hemedani'ye Buhara şehrinde intisab etmiş, ondan dini, riyazi ve Batıni ilimleri öğrenmiş, hocasıyla beraber şehir şehir dolaşarak Orta Asya halkının karakterini iyice tanımış, bu bölgeye yapılacak tebliğin usul ve erkanını öğrenmiştir. Şeyh Yusuf Hemedani'nin ölümünden sonra üçüncü halifesi olarak 1160 yılında şeyhinin postuna oturmuştur. Kendisinden önceki iki halife ise: Hoca Abdullah Berki ve Hoca Hasan-ı Andaki'dir. (F. Köprülü, 1993: 70) Ahmed Yesevi posta oturur oturmaz hızla irşad faaliyetlerine girişti. Kendisinin de şeyh sülalesinden olması hasebiyle çevresindekilere kolayca etki edebiliyordu. Müridlerine mala değer verilmemesi gerektiğini, temizliğin insanın içine etki etmesi gerektiğini, saf ve iyi niyetli olunması gerektiğini öğütlüyor ve kendi yaşayışıyla bu konuda onlara örnek oluyordu. (Feridedin Attar, 1998: 227-228)

Buhara'da bir süre bu işi devam ettirdikten sonra Yesi'ye geri dönen Ahmed Yesevi, ölümüne kadar burada devamlı ta'lim ve irşada devam etti. Müridleri sürekli olarak arttı ve şöhreti Türkistan, Maverünnehir, Horasan ve Harezmi sardı. (Eraydın, 1995: 325) Şeyh Yusuf Hemedani'nin kendisi gibi Hanefi mezhebine ve Sünni İslam'a sıkı sıkıya bağlı olan halifesi, son derece sade bir yaşayışa sahipti. Gündüzleri kaşık oyar bu işten kazandığı parayı müridleri arasında paylaşırdı. (Coşan, 1996: 42) Akşamları hikmet adını verdiği manzum şiirlerini yazar ve müridlerine bu şiirlerin açıklamalarını yapardı.

Yaşadığı dönem genel olarak din ve tasavvuf propagandasına çok elverişli bir dönemdi. İslam dünyasında tarikatların kuvvetlendiği ve her tarafta tekkelerin yükseldiği bu dönemde Doğu Türkistan'da da Ahmed Yesevi'nin etkisi hızlı bir şekilde yayılmıştı. Kendisi Taşkent çevresinde, Sir-derya havalisinde hatta daha kuzeydeki bozkırlarda göçebe Türkler arasında çadırdan çadıra koşarak İslamiyeti Türkçe, Arapça ve Farsça dilleriyle hızla öğretiyor, gönüllere hitab eden tasavvufi hikmet şiirleriyle, halkın inanç ve duygu birliğini güçlendiriyordu. (F. Köprülü, 1993: 74-75 ve 1994b: 211; Yaprak, 1989-1990: 101; Anadol, 1994)

Sir Derya ve Harezmi ötesindeki Türkmen kabileleri İslam'ı tam bir samimiyetle kabul etmişler ve bütün gereklerini aynen yerine getirmeye çalışmışlardır. Bunlar İslam ilimlerini ve İran edebiyatını bilmeyen saf inançlı temiz Türkmen köylüleriydiler. Ahmed Yesevi, İslam dinini bu Türkmenler arasında onların anlayabileceği bir dile indirgeyerek yaymaya çalışmıştır. (Köprülü: 1994b: 211) Onların anlayabileceği bir dil ve tarzda 'hikmet' adını verdiği manzumeler yazmış bu manzumeleri yukarıda da belirttiğimiz üzere onlara açıklamıştır. Ahmed Yesevi'nin ölüm yaşı kesin olarak bilinmemektedir. Bilinen şu ki, 63 yaşında, Hz. Peygamberin bu yaşta ölümüne duyduğu üzüntünün sembolü olarak, mescidinin yanındaki bir yer altı hüccesine taşındı ve ömrünün geri kalan kısmını orada telkinlerine devam ederek geçirdi. Bu olayı Divânında şu şekilde dile getirmektedir:

Mi'rac üzre hak Mustafa ruhum gördü

Ol sebebdan altmış üçde girdim yere

Hak Mustafa Cebra'il'den kıldı suâl

Bu nice ruh tene girmez buldu kemal

Gözü yaşlu halka başlu kadı hilâl

Ol sebebdan altmış üçde girdim yere

Cibril dedi ümmet işleri size bir hak

Göge çıkub mela'ikden olur sözde sebâk

Ağlıyana nâle kılar heftem tâbak

Ol sebebdan altmış üçde girdim yere (Ahmed Yesevi: 1327:11)

Hüccesinin yanında ailesinin yanı sıra şeyhlerinin nasihatlarını dinlemeye gelmiş olan pek çok mürid yaşadı. (N. Nurmhammedoğlu, 1991: 5) Kendisi 1166 yılında Yesi şehrinde vefat etmiştir. Kendisinden sonra tarikatı yayılarak varlığını devam ettirdi. Rivayete göre Hoca Ahmed Yesevi'nin 99.000 müridi vardı. Fakat ruhsatlı olarak irşad vazifesiyle etrafa gönderilenler: Sufi Muhammed Danişmend Zernuki, Süleyman Hakim Ata, Baba Maçın, Emir Ali Hakim, Hasan Bulgani, İmam Mergazi ve Şeyh Osman Mağribi'dir. (F. Köprülü, 1993: 34) Bu halifeler değişik Türk illerine dağılarak Yeseviyye tarikatını yaymışlar ve

özellikle uc boylarına yerleşerek buraları şenlendirmişlerdir. Kendisinin İbrahim adında bir oğlu olmasına rağmen soyu kızı Gevher Şehnaz tarafına izafe edilir.

Ahmed Yesevi dervişlerine hikmet adını verdiği risalelerinin tefsirini yaparak İslamiyeti anlatırdı. Kendisinin yazmış olduğu Divan- Hikmet adlı eseri XII. Yüzyıldan günümüze kadar devam eden Yesevi kültürünün Türkistan'dan Balkanlara, Hindistan'dan Anadolu'ya yayılmasını sağlayan çok önemli bir kaynaktır. Ahmed Yesevi burada, İlahi aşkı, Allah sevgisini, insan sevgisini, yaşadığı devrin sosyal aksaklıklarını incelemiş, XII. yüzyıldaki halkın yaşantısından, günlük hayattan, sohbetlerden bahsetmiş, aksaklıkları olan kısımlar için çözümler ortaya koymuştur. (Şeker, 1996: 112-136; Cerhammed-Uli, 1996: 321-333) Ayrıca, tasavvufî hayat, tarikatların gerekleri, insan yaşayışının temel gereklilikleri, ayet ve hadis kaynaklı olarak şiirlerle ifade edilmiştir. (Tahralı, 1996: 401-420; Şener, 1996: 353-373; Aşık, 1996: 375-398; Hakkulov, 1998) Ahmed Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'ten başka Fakr-name adlı bir eserinin varlığı da bilinmektedir.

Ahmed Yesevi'nin ölümünden yaklaşık iki yüz otuz yıl sonra 1396 yılında, Timur tarafından, şeyhlerin halk üzerindeki manevi nüfuzundan yararlanmak amacıyla (Aka, 1995: 163) Yesi'de Ahmed Yesevi için hala ihtişamını koruyan bir türbe yaptırılmıştır. Türbenin giriş cephesi ise Buhara Hanı Abdullah Han tarafından yaptırılmıştır. (Ramazanoğlu, 1998: 33-38; Nurmhammedoğlu, 1991: 6)

I. 4. 2. Tesirleri:

Hoca Ahmed Yesevi, halifelerini Türkistan'ın hemen her bölgesine göndermişti. Bu nedenle geniş bir alanda etkisini hissettirmişti. Onun, Müslümanlığı Türkmenler arasına sistemli bir şekilde ve dervişane bir tarzda sokmuş olması bu genişlemeyi daha da kolaylaştırmıştır. Ahmed Yesevi, ilhamını yalnızca Allah'ın azab ve gazabından korkmaya dayalı zühdi tasavvufa değil; aynı zamanda ilahi aşka ve cezbeyle de dayanan, bu sebeple de geniş bir hoşgörü ve insan sevgisine dayanan melameti bir davranışı da bünyesinde barındıracak tarzda her türlü benlik duygusunu kınayan (Ocak, 1996: 33) Yeseviyye tarikatını kurmuştur. Seyhun, Taşkent, Harezm, Maveraünnehir, Horasan, Azerbaycan ve Anadolu'ya yayılan bu tarikat, Türklere mal edilmiş Nakşibendiliğin ortaya çıkışına kadar bu bölgelerde hakim güç olmuştur. Tarikatın bu bölgelerde yayılmasına Ahmed Yesevi'nin halifelerinin katkısı çok büyük olmuştur. Hoca Ahmed Yesevi'nin halifeleri vasıtasıyla yayılan bu tarikat, Şamanist

unsurları da bünyesinde taşır. Rivayete göre, kadın ve erkeklerin bir arada zikir yapmaları bu tarikatta serbesttir. (Köprülü, 1970: 143)

Hoca Ahmed Yesevi'nin ilk halifesi, yukarıda sözünü ettiğimiz Arslan Baba'nın oğlu Mansur Ata'dır. İkinci halife, Sa'id Ata ve üçüncü halifesi de Türkmenler arasında en fazla tesire sahip olan Süleyman Hakim Ata'dır. (Köprülü, 1993: 87-88)

Hoca Ahmed Yesevi'nin tesirlerinin ve Yeseviyye tarikatının yayılma alanı olarak üç bölgeden bahsetmek mümkündür. Bu bölgeler, günümüz Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Volga boylarını içine alan Orta Asya sahası, Hindistan sahası ile Anadolu sahasıdır. (Ocak, 1996: 38)

Orta Asya sahası bizzat Hoca Ahmed Yesevi'nin tesirli olduğu kısımdır. Yukarıda da açıkladığımız gibi bu bölgede yaşamış, misyonunu yaymış ve en ücra köşelere kadar nüfuz etmiştir. Özellikle Seyhun ve Harezmi bozkırlarında yayılmış buradan Bulgar sahasına geçmiştir. (F. Köprülü, 1994b: 213) 15. yüzyılda yayılan ve bu bölgede Yeseviliğin tesirini bir dereceye kadar ortadan kaldıran Nakşibendilik ve Kübrevilik tarikatları da Yesevilikten etkilenmişler, silsilelerini Yeseviyye'den geçirmişlerdir. Özellikle Nakşibendi silsilesinde Ahmed Yesevi çok önemli yer tutar. Çünkü Yusuf-ı Hemedani'den dolayı Nakşibendilerce tarikatın birinci piri olarak kabul edilir ve Ahmed Yesevi de onun halifesi sıfatıyla bu silsilenin en önemli kısmında yer alır. Nakşibendiye tarikatının organizatörü ve tarikata ismini veren Bahaüddin Nakşibend, Ahmet Yesevi'nin halifelerinin yanında yetişmiş ve onlardan icazet almıştır. (Coşan, 1996: 14) Ahmed Yesevi'nin bu bölgedeki halifeleri Biraş b. Abraş Süfi, Şeyh Hidayettullah, Hoca Emir Kelal (F. Köprülü, 1993:44) olduğuna göre Bahaüddin Nakşibend bu Şeyhlerden icazet almış olmalıdır. Sözü edilen yoğun Nakşibendi tesiri dolayısıyla Yeseviliğin etkisi büyük ölçüde azalmış yerini bu tarikata ve daha sonra yayılan Kübreviye tarikatına bırakmıştır. (Ocak, 1996:40) Orta Asya'da Yesevilik Nakşibendilik ile bir arada anılmasına rağmen bazı bölgelerde kendine has bir tesire sahip olmuş olmalıdır. Zira bu bölgede kurulan her tarikat Ahmed Yesevi'yi silsilesine dahil etmeye çalışmıştır.

Yeseviliğin Hindistan sahasında yayılışı ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Yesevilik Hindistan sahasına Haydari dervişleri vasıtasıyla girmiştir. Hint tarihi ile uğraşan araştırmacılar Hindistan'daki Türk unsurunu yeterince inceleyememişler bu nedenle de bu tesiri fark edememişlerdir. (Ocak, 1996: 41 ve 1993: 17)

Yeseviyye tarikatının konumuz itibarıyla bizi en fazla ilgilendiren sahası Anadolu sahasıdır. Anadolu sahası, Yesevi etkisinin en fazla olduğu ve en uzun sürdüğü bölge olması ve Abdalan-ı Rum'un etki alanı olması hasebiyle önem taşır. Yeseviliğin bu bölgeye girişi XIII. Yüzyılın ikinci yarısı, yani Moğol istilası sonrasındır. Moğol baskısı sonucu İran, Horasan, Azerbaycan taraflarına gelmişler, bu bölgede yoğun bir faaliyet gösterdikten ve Moğol baskısının batıya doğru git gide ilerletmesinden sonra Anadolu'ya Yesevi kimliğini temsilen gelen Yesevi ve Haydari dervişleri, Yesevi'nin vefatından sonra geçen yarım yüzyıl zarfında bütün yazılı ve sözlü gelenekleri Anadolu'ya yaydılar. Ahmed Yesevi'nin Anadolu'ya gelen başlıca halifeleri; Baba İlyas, Şeyh Edebalı, Hacı Bektaş, Avşar Dede, Pir Dede, Akyazılı Sultan, Baba Sultan, Geyikli Baba, Horos Dede, Otman Baba, Abdal Musa, Sarı Saltuk'dur. Bunlara ileride ayrıntılı bir şekilde değineceğiz. Anadolu'ya gelen Yesevi dervişleri bu dönemde Anadolu'da Vefailik ve Haydarilik tarikatlarına yakınlaştılar. Bu tarikatları benimsediler. Ahmed Yesevi'nin Anadolu'daki varisleri Selçuklu ve Osmanlı siyasi ve kültürel hayatında çok etkili olmuşlardı. Ahmed Yesevi tarafından ilk defa göçebelerin yaşam tarzına uyarak ortaya çıkarılan ve Anadolu'daki halifeleri vasıtasıyla Rum ülkesine taşınan senkretik İslam, ilerleyen dönemde pek çok halk hareketinin sebebi olmuş, medrese uleması ile sufileri karşı karşıya getirmiş, siyasi çekişmelerin temelini oluşturmuş hepsinden önemlisi Anadolu'da farklı bir yaşam tarzının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Horasan'da daha XIII. Yüzyılda Haydariye tarikatında tesirli olan ve bu etkiyi Anadolu'ya kadar ulaştıran Yesevi müridleri burada da Babailik ve Bektaşilik tarikatı gibi Anadolu'nun fikri yapısını fazlaca tesir eden iki tarikatın kurulmasını sağladılar. (Köprülü, 1993: 45 vd.)

I.5. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİNDE DİNİ HAYAT

I. 5. 1. Siyasi Duruma Genel Bir Bakış

Anadolu'ya Türkler, İslamiyet'in kabulünden sonra, Horasan'da Gazneli baskısından yılan Çağrı Bey'in 1018 yılında Doğu Anadolu'ya yaptığı akın esnasında gelmişlerdir. Çağrı Bey ve arkadaşları bu akın sırasında bu bölgedeki siyasi zayıflığın yanında, bölgenin bereketli topraklara da sahip olduğunu fark ettiler. Daha sonra Horasan'a geri dönen Çağrı Bey bölgenin bu elverişli konumunu Tuğrul Bey'e anlatmıştı. Gazneli Mahmud'un Arslan

Yabgu'yu yakalatıp Kalincar kalesine hapsedmesiyle boşlukta kalan Selçuklu Türkmenleri Anadolu'ya gelip yerleştiler. (Sevim, 1993: 41) Anadolu'ya daha sonra Tuğrul Bey tarafından da birkaç akın düzenlendi. Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan Anadolu'yu Selçuklu hakimiyet altına almak için birtakım fetih hareketlerine girişti. Bu noktada Kars, Ani, taraflarını ele geçirdikten sonra Urfa'ya akınlar düzenledi. Anadolu'da gelişen Türkmen tehlikesini fark eden Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, hazırladığı orduyla Ağustos 1071'de , Malazgirt Ovasında Selçuklu ordusunun karşısına çıktı. Alparslan, Romanos Diogenes'i büyük bir yenilgiye uğrattı ve esir aldı. (Azimî, 1988: 19) Savaş sonucunda Bizans'ta ortaya çıkan karışıklıklar Türkmen fetihleri için uygun bir siyasi ortam meydana getirdi. Selçuklular, fetihlerine Alparslan'ın oğlu Sultan Melikşah devrinde de devam ettiler. Bu dönemde Anadolu'da fetih hareketine girişen Türkmen beyleri, burada kendi adlarıyla anılan fakat siyasi olarak Selçuklulara tabi beylikler kurdular. Emir Danişmend, Artuk Beğ, Saltuk Beğ ve Mengücek Gazi'nin kurdukları beylikler bunların en önemlileridir. Bu beylerden başka Emir Porsuk, Afşin, Çubuk, Çökürmüş gibi Türkmen beyleri de Anadolu'ya akınlarda bulunuyorlardı. (Turan, 1980) Anadolu'da Türkmen nüfusunun bu kadar yoğun olmasının nedeni Anadolu'nun yerleşmeye ve ganimete çok müsait olmasının yanında Büyük Selçuklu Devletinin, artan Türkmen nüfusu karşısında endişeye kapılarak planlı bir şekilde Anadolu'ya, yani devlet merkezinden uzak bir bölgeye göndermiş olmalarıdır. Bu yoğunluk Anadolu'da Türkmen nüfusunun artmasında Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında etkili oldu. Sultan Melikşah tahta çıktığı sırada ülkedeki birtakım karışıklıklar arasında Kutalmış oğlu Süleyman Şah, kardeşleri, Mansur, Alpilek ve Devlet ile birlikte Anadolu'nun Fırat ırmağı boylarında ve Urfa taraflarında fetihlerine devam ettiler. (Sevim, 1993: 115)

Daha sonra bu bölgede güçlü bir nüfuzu olan Atsız'ı bertaraf etmek için Fatımi-Şii devletini resmen tanıyarak bu devletle ittifak yaptılar. Ancak Atsız bu ittifakı mağlup edince Kutalmışoğlu Süleyman Şah Anadolu'nun kuzey taraflarına gelerek fetihlere başladı. Yapılan fetihlerin sonucunda Anadolu Selçuklu Devleti, Kutalmış Oğlu Süleyman Şah tarafından 1075 tarihinde fethedilen İznik şehrinin 1076 yılında başkent ilan edilmesiyle resmen tarih sahnesine çıkmış oldu. Süleyman Şah Bizans'ın karışık durumundan da faydalanarak kısa sürede Marmara, Karadeniz ve Akdeniz yörelerinde genişledi; Bursa ve Kocaeli bölgesini ele geçirerek Üsküdar ve Kadıköy'e doğru ilerledi. (a.g.e.: 118) Süleyman Şah, daha sonra yönünü doğuya çevirdi. Ancak Büyük Selçuklu emiri Tutuşla yaptığı savaşı kaydederek yaşamını yitirdi.

KutalmıŖođlu Suleyman Ŗah'tan sonra devlet bir sfire Bfire Selcuklu idaresinde kaldıysa da MelikŖah'ın olfmdnden sonra, I. Kılıc Arslan Anadolu'ya gelerek devletin baŖına gecci ve fetih faaliyetlerine giriŖti. I. Kılıc Arslan d6nemi Tfire ve İslam tarihi aaciından bfire bfire 6neme sahiptir. Zira, bu d6nemde Haclılarla yapılan mfcadeleler gaza ruhunu geliŖtirmif, İslam tarihinde menkibeleri anlatılan dervif gazilerin haclılara ve Bizans'a karŖı g6sterdikleri mfcadeleler ortaya konmuŖtur. Haclı seferlerinde Kılıc Arslan'la ortaya koyan Melik DaniŖmend Gazi'nin Anadolu'da gaza ruhunun tfm inceliklerini ortaya koyduğu bilinmektedir. (Turan, 1994: 210) Selcuklu fetihleri yayıldıkcıa b6lgeye yerleŖim artmıŖ, kolonizasyon hareketi baŖlamıŖ, Tfiremen dervif gazilerin 6ncfleri bu d6nemden itibaren Anadolu'da yeni yerleŖim merkezleri oluŖturmaya ve İslam'ı tebliğ etmeye baŖlamıŖlardır. II. Kılıc Arslan d6neminde DaniŖmendli Devletinin ortadan kaldırılmasıyla, DaniŖmendli coğrafyasında yaŖayan Tfiremenler Selcuklu topraklarına dahil olmuŖ, 1176 yılında Anadolu'yu bir daha asla vazgeçilemeyecek Tfire vatani haline getiren Miryakefalon SavaŖında Bizans'ı ağır bir yenilgiye uđratmıŖtı. (Khoniates, 1995: 130-132) II. Kılıc Arslan devri, Anadolu Selcuklularının parlak sayılabilecek d6nemlerinden birisiydi. Bu parlaklık, baŖlangıccıa aralarında taht mfcadelesi olmasına rağmen oğulları zamanında da devam etti. I. Keyhfsrev, Antalya'yı, I. Keykavus, Sinop'u fethetti. Ŗehir ve imar faaliyetlerine giriŖildi. flfkede pek 6ok imaret vakıfları meydana getirildi. (Demir, 1998: 44-45) I. Alaeddin Keykubad d6neminde Selcuklular ortalığı kasıp kavuran Moğol istilasına karŖı, Anadolu'yu baŖarılı bir Ŗekilde idare etmiŖler ve flfkeyi Moğol tehlikesinden uzak tutmuŖlardır. Ancak, Alaeddin Keykubad'ın 1230 yılında Yassı cemen SavaŖında Celaleddin HarzemŖah'ı yenilgiye uğratması (Kerimfddin Mahmud Aksarayı, 2000: 25) sonucunda Moğollarla Selcuklular birbirlerine daha da yaklaŖtılar. Keykubad'ın gencc yaŖta 6lfmf ve oğulları arasındaki taht mfcadelesinden yararlanan Moğollar, Anadolu fzerindeki baskılarını daha da artırdılar. (İbn-i Bibi, I, 1996: 413-416)

Bu tarihten itibaren doğudan gelen Moğol baskısının da etkisiyle yoğun bir Tfiremen akını baŖladı. Adı geccen Tfiremenler Anadolu'nun dini, siyasi, klftrfrel yaŖantısına kendi ffluplarınınca y6n verdiler. Orta Asya Tfire dini ve idari geleneklerini, g6cbe yaŖam tarzının etkilerini, Ŗamanist dini yaŖantılarını Anadolu'ya taŖıdılar. Yoğun Tfiremen ncfusu karŖısında onları tam manasıyla idare etmekten aciz kalan Anadolu Selcuklu idaresi, Tfiremenleri kontrol altında tutabilmek icccin bir takım tedbirlere baŖ vurdu. Devletin nizamı icccin, bu Tfiremenlerin baŖıbozuk bir yaŖam sfiremeleri kabul edilemez bir durumdu. Bu sebeple,

Selçuklu hükümetinin aldığı tedbirler arasında Türkmen ileri gelenlerinin sürgüne gönderilmesi, Türkmenlere karşı uygulanan ağır vergiler gösterilebilir.

Bu dönemde Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in Harezmi Türkmenlerine karşı çok ağır cezalar ve yaptırımlar uygulaması, Harezmi Türkmenlerini Selçukluların aleyhine hareket etmeye zorladı. Yukarıda Sözü ettiğimiz üzere, Alaeddin Keykubad'ın Harzemşahları ortadan kaldırması neticesinde yağmacılık hareketine girişen çok sayıda gayri memnunlar zümresine Selçuklu Türkmenleri de katılmaya başlayınca Anadolu'da devlete karşı gelen bir Türkmen kitlesi meydana geldi. Bu Türkmenler Baba Resul adında birisinin örgütlemesiyle devlete karşı başkaldırdılar. Türkmenlerin İsyanı Anadolu Selçukluları için bir daha geri dönmeyecek bir serüvenin başlangıcı haline geldi. (Turan, 1998: 55)

I. 5. 2. Babailer İsyanı

Selçuklu idarecilerinin siyasi ve ekonomik açıdan kontrolsüz davranmaları sebebiyle, Anadolu'da büyük bir sosyal patlama meydana geldi. Devlette merkeziyetin tamamen ortadan kaybolması, vezirlerin istilacı Moğollarla işbirliği yapmaları, isyanı kaçınılmaz hale getiriyordu.

I. 5. 2. 1. İsyanın Sebepleri:

Babailer isyanının oluşmasında temel olan etmenleri iktisadi, sosyal, dini ve siyasi sebepler olarak dört kısma ayırmak mümkündür.

İktisadi sebepler bu isyanın meydana gelmesinde önemli derecede yer alır. Anadolu Selçuklu Devletinin toprak sistemi Askeri İktisadi sistemine dayanıyordu. Devlet bu İktisadi hakları bazı askeri yetkililere ve bazı Türkmen beylerine veriyordu. Devletin istikrarı bozulmaya başlayınca, bu topraklar beyler tarafından özel mülkiyet haline getirildi. (A.Ocak, 1996b: 38-39) Bu mülkiyet sahipleri, birbirlerine karşı nüfuz mücadelesine giriştiler. Aralarında yaşanan kavgalardan yoksul halk daha fazla etkilendi. Bu toprak rejiminin bozulması hem köylüleri devletten uzaklaştırdı hem de göçebe Türkmenlerin otlak sıkıntısı çekmesine neden oldu. (Çamuroğlu, 1999: 161) İkinci iktisadi sebep ise vakıf sistemi olmuştur. İktisadi hakların çoğunun devlet arazisini kullanan İktisadi hak sahipleri tarafından vakıf haline dönüştürülmesi gittikçe artan Türkmen nüfusunun toprak sıkıntısı çekmesine sebep oldu. Türkmenlerin hayat tarzları da

Babailer İsyanının sebepleri arasında yer alıyordu. Zira, yoğun olan nüfus toprak ve yer kavgası yüzünden birbirine düşüyordu. (Ocak, 1996b: 41)

Sosyal ve psikolojik sebeplerin başında, şehirde yaşayan Türklerin, tıpkı kendileri gibi Türk olan, ancak göçebe yaşam tarzını devam ettiren Türkmenleri aşağılamaları, onlara hor gözle bakmaları geliyordu. Köken olarak kendileri de Oğuz Türklerinden olan Selçuklu Sultanlarının, devlet idaresinde Türkmenleri dışlayıp İran unsuruna yer vermeleri, her fırsatta Türkmenlerden uzaklaşmaya çalışmaları Türkmen zümrelerinin tepkisine neden oluyordu. (a.g.e., : 43-44)

Siyasi nedenlerin en önemlisi Gıyaseddin Keyhüsrev'in yetersiz yönetimi olarak gösterilebilir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi başlangıçta Türkmen geleneklerini yaşayan Anadolu Selçuklularının daha sonraki dönemde İranlılaşması, Harezmsah Türkmenlerine karşı giriştikleri yıkıcı faaliyet ve Eyyubi devletinin Türkmen unsurları tahrik etmesi (Çamuroğlu, 1999: 164) siyasi nedenlerin diğerleridir. Türkmenlerin yaşantısından kaynaklanan kendi başlarına buyruk aşiret yapıları, siyasi otorite altına girmek istememeleri de siyasi nedenler arasında gösterilebilir.

Babailer isyanının dinsel nedenlerinin başında, Anadolu'ya gelen Türkmenlerin, Orta Asya'daki Şamanist unsurları ihtiva eden İslam anlayışına sahip olmaları, Sünni devlet politikası güden Selçuklu idaresinin bu inanca şiddetle karşı çıkması gösterilebilir. Yukarıda anlatılan şartlar içerisinde Orta Asya'daki inançlarını içlerinde barındıran Türkmen kitleleri, göçlerin başlamasıyla beraber, XI. Yüzyıldan itibaren Anadolu'ya geldiler ve birtakım popüler sufi çevreleri temsil eden Türkmen babaları etrafında odaklaştılar. (Ocak, 1996b: 45) Anadolu'ya göç eden Türkmenler ile buradaki şehirlerde yaşayan halk arasında bu şekilde bir inanç ayrımı meydana geldi. Türkmenler, İslam'ın ince, teorik yönünü pek bilmeyen, hatta pek çoğu okuma yazma dahi bilmeyen kimselerdi. Onlar tüm iyi niyetlerine rağmen İslam'ın kitabi gereklerini yerine getiremiyorlardı ve kendi anladıkları tarzda hareket ediyorlardı. (a.g.e.: 46; Çamuroğlu, 1999: 165-166) Durum bu haldeyken, Baba İlyas adındaki bir Türkmen reisi ortamın müsait olmasından istifade ederek, peygamberliğini ilan etti. Böylece Babailer isyanı başlamış oldu.

I. 5.2. 2. İsyanın Başlaması ve Gelişmesi

İsyanın başı Baba İlyas, Moğol istilasının önünden kaçarak Anadolu'ya gelmiştir. Tam adı Ebu'l-Baka Baba İlyas bin Ali el-Horasâni olan Baba İlyas muhtemelen Harezmi Türkmenleriyle birlikte Anadolu'ya gelmiştir. Baba İlyas veya diğer adıyla Baba Resul Anadolu'ya geldikten sonra Amasya'ya yerleşti. (Elvan Çelebi, 1995: XLV) İbn-i Bibi'nin anlattığına göre, Baba Resul, Kefersud bölgesindeki Sümeysat adlı köyde yaşamaktaydı. Gençlik yıllarından beri adam aldatmaya ve mürid toplamaya merakı vardı. (İbn- Bibi, II, 1996:49) Ancak, onun bu bölgede değil Amasya'nın Çat kasabasında yaşadığı anlaşılıyor. (Oruç Beğ, Tarihsiz: 27) Kendisi bir görüşe göre Seyyid Ebu'l-Vefa tarikatından (Aşıkpaşazâde, 1332: 1), diğer bir görüşe göre ise, Dede Garkın adında bir Türkmen şeyhinin Anadolu'ya gönderdiği halifelerindendir. (Elvan Çelebi, 1995: 15) İslami kimliğinin altında, çok derinlerde kalmış tipik bir Şaman olma hüviyetini henüz kaybetmemiş bir Türkmen babasıydı. (Ocak, 1996b: 96) Bu yüzden o tıpkı Şamanlar gibi, sihir ve büyü yapabiliyor, hastaları iyileştirebiliyor, tabiat kuvvetlerine hakim olabiliyor ve ateşe hükmedebiliyordu. (Eliade, 1999; Roux, 1994; Ocak, 2000: 120-160; Şener, 2000) Baba İlyas bu görüntüsüyle olağan üstü özelliklere sahip birisiydi. Çevresindeki insanlara kolayca etki edebiliyor, ve onları ölümsüz olduğuna inandırabiliyordu. Okuma yazma bilmeyen, sade gösterişsiz bir hayat yaşayan, Türkmen köylülerini kısa sürede etrafında topladı. Baba İlyas, özellikle Türkmen nüfusunun en yoğun olduğu, ekonomik yönden en zayıf ve dini cereyanlar bakımından en karmaşık bölgelerde propaganda faaliyetlerini sürdürüyordu. Bu bölgeler: kendi zaviyesinin bulunduğu Amasya başta olmak üzere, Tokat, Çorum, Sivas, Yozgat, Adıyaman, Malatya, Güney Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye bölgeleriydi. (Ocak, 1996b: 115-116) Baba İlyas müridlerine, 'insanla tanrı arasında tam manasıyla bir ayrılık olmadığını, insanın tanrıya, tanrının da insana en yakın varlık olduğunu' anlatıyordu. (Er, 1995: 18) Müridlerinin sayısının yeterli çoğunluğa ulaştığına inanan Baba İlyas, isyana en müsait bölgenin Güney Doğu olduğuna karar vererek buradaki müridi, Baba İshak vasıtasıyla isyanı başlattı. İsyana kısa sürede, Anadolu'nun büyük bölümünü kapladı. İsyana çok farklı zümreler katılmıştı. Bunlar arasında, Harezmsah devletinin dağılmasıyla boşlukta kalan Türkmenler, Moğol baskısı nedeniyle doğrudan Orta Asya'dan gelen ve Selçuklu hükümetinin sürgün politikasına maruz kalan göçebe Türkmenler, (Çamuroğlu, 1999: 171; Ocak, 1996b: 55-60) , maceraperest ve yağmacılar, 'Bozkırlarda göçebe, yarı göçebe hayat süren, Türkmenlerle birlikte bulunan ve eski kam-ozanlara benzeyen babalar' (Ocak, 1996b: 63) Kalenderiyye, Yeseviyye, Haydariyye, Vefaiyye tarikatı mensupları bulunuyordu.

Babailer isyanında ilk saldırı sanılanın aksine Selçuklu sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev'den geldi. Oruç Beğ'in naklettiğine göre: Gıyaseddin Keyhüsrev 'bir sebebdan dolayı Baba İlyas'tan korkup asker gönderdi. Babaileri kılıçtan geçirdi' (Oruç Beğ, Tarihsiz: 28) Bunun sebebi, Elvan Çelebi'nin anlattığına göre: Köre Kadı adındaki Anadolu Selçuklu kadılarında birisi, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'e Baba İlyas'ın peygamberlik iddiasında bulunarak, devlete karşı hayli asker topladığını bildirmesi, halkı isyana teşvik etmesidir. (Elvan Çelebi, 1995: 40-41) Bu olay Nişancı Mehmed Paşa'da da: 'Şeyh Baba İlyas-ı Acem'in müridleri gayet çok olmanın huruc ihtimali vardır deyu Sultan Gıyaseddin katl-iâm itdi' şeklinde belirtilmektedir. (Nişancı Mehmed Paşa, 1290: 110) Bu olay üzerine, Kefersud veya Adıyaman bölgesinde bulunan ve Baba İlyas'ın baş müridi olan Baba İshak, şeyhinin Amasya'da başına gelenleri haber alır almaz, sultanın bir vergi memurunun kendisine yaptığı haksızlığı ve hareketleri bahane ederek, ayaklanmayı başlatmıştır. (Elvan Çelebi, 1995: 47-48; Ocak, 1996b: 126)

Baba İshak'ın büyük çoğunluğu Türkmenlerden müteşekkil ordusu ilk önce Kefersud'u ele geçirdi. (Ebu'l-Ferec,) İbn-i Bibi'ye göre Baba İshak'ın komutasındaki askerler:

"... karınca ve çekirge gibi her köşeden harekete geçtiler, Arı kümesi gibi kaynayıp uğuldamaya başladılar Önce eşkıyanın doğduğu, taraftarlarının, adamlarının ve müridlerinin toplandığı o köyü ateşe verdiler. Duman gibi çevreyi ve etrafı sardılar. O melunun emri gereğince davete uyararak arkalarına düşenlere hayat hakkı verdiler. Onu tanımayanları, inkar edip karşı gelenleri, hiç korkup çekinmeden yok ettiler İlerledikçe o fitnelerin adamlarının ve askerlerinin kalabalığı artmaya başladı" (İbn-i Bibi, 1996, II: 50).

Daha sonra sırasıyla, Adıyaman, Gerger ve Kahta ele geçirildi Büyüyen kalabalığın kendi üzerine geldiğini fark eden Malatya valisi Muhyiddin Ali Şir, topladığı askerlerle Baba İshak'ın karşısına çıktı. Türkmenler Emir Ali Şir'in ordusunu bozguna uğratarak (Gordlevski, 1988: 181) ilerlemeye devam ettiler.

Diğer taraftan, Baba İlyas Selçuklu tazyikiyle sıkıştığı Amasya kalesinden, Baba İshak'a iki haberci göndererek, Amasya tarafına gelmemesini bildirdi. Ancak, Baba İshak, yanındaki Türkmenlerin 'peygamberlerini esaretten kurtarma hevesiyle geri dönmek istememelerinden dolayı' elçileri dinlemeyip Amasya'ya doğru hareketine devam etti. (Ocak, 1996b: 128) Baba

İshak öncü kuvvetleri vasıtasıyla Sivas'ta Selçuklu ordusunu yenilgiye uğrattı. Sivas, Tokat yolundan Amasya'ya doğru ilerlediler. Saltanatından endişe duyan, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, Konya'yı terk ederek Kubadabad sarayına sığındı. Bu arada hala Amasya kalesinde bulunan Baba İlyas'ı Hacı Mübarezüddin Armağan Şah sıkıştırdı. Yanındaki müridlerine, kendisine hiçbir şey olmayacağını, çünkü kendisinin peygamber olduğunu sürekli tekrar eden Baba İlyas'ın yaralanması yanındaki müridlerini hayal kırıklığına uğrattı. (a.g.e.; 132; Cahen, 1994:143) Daha sonra Hacı Mübarezüddin, Baba İlyas'ı yakalayıp cesedini surlara astı. Amasya'ya gelen Baba İshak ve müridleri, şeyhlerinin ölüm haberine inanamadılar. Onun tanrı katına gittiğini söyleyerek, Hacı Mübarezüddin Armağanşah'ın teslim olma teklifini reddederek savaşıma devam ettiler. Yapılan çetin çarpışmadan sonra Hacı Mübarezüddin'i öldürdüler. (Çamuroğlu, 1999: 176; Ocak, 1996b: 133; İbn-i Bibi, 1996: 51) Şimdiki hedefleri Selçuklu devletinin payitahtı Konya idi. Armağanşah'ın akıbetini duyan, Gıyaseddin Keyhüsrev derhal Erzurum'daki ordusu yardımı çağırdı. Emir Necmeddin komutasındaki Selçuklu ordusu Malya ovasında Baba İshak'la karşılaştı. Yapılan çetin çarpışmanın sonucunda canla başla savaşan (Elvan Çelebi, 1995: 55) Baba İshak öldürüldü. Babai hareketine mensup olan kişiler ülkenin her tarafında takibata uğratıldı. Böylece Selçuklu hükümetini aylardır uğraştıran Babailer isyanı bastırılmış oluyordu.

Babailer İsyanı Türk İslam tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Siyasi açıdan Selçuklu ordusunun ve idaresinin zayıflığı ortaya çıkmış, Anadolu'ya girmek için fırsat kollayan Moğollar, isyandan sonra buradaki baskılarını artırmışlar, üç yıl sonra da Köseadağ savaşında Selçuklu ordusunu perişan ederek, bu devletin idari hayatına son vermişlerdir. (Babinger-Köprülü, 1996: 57)

İsyanın dini ve kültürel sonuçlarına baktığımızda ise: Anadolu'da mezhepler ayrımının ortaya çıktığını görürüz. Eski geleneklerini sürdüren göçebe Türkmen kitleleriyle, merkezi idareyi benimseyen devlet başkanları arasındaki çarpışmanın en büyük örneğini teşkil etmiş, ayrıca, şehirli- köylü ayrımını da ortaya koymuştur. Göçebe geleneklerini devam ettiren Türkmen nüfusun rejime karşı başkaldırısının sembolü olmuş, kendisinden sonra da yüzyıllarca devam edecek isyanların dayanak noktalarından birini teşkil etmiştir. Osmanlıların kuruluşunda etkili olan ve aşağıda kendilerinden bahsedeceğimiz, Rum Abdalları, Ahiler vs. dini güçler ya bizzat bu isyana katılmışlar veya bu isyana katılan şahsiyetler tarafından yetiştirilmişlerdir. Bu açıdan bakacak olursak, Osmanlı Devletinin kuruluşunda etkili olan Türkmenlerle Babailer isyanına katılan Türkmenlerin aynı kökten gelmiş olduklarını, belki de Selçukludan

umduğunu bulamadıkları için, Uçta oluşan ve Orta Asya'dan gelen bu yeni teşekkülün kendilerini daha iyi anlayacağını düşünen kimseler olabileceği aklımıza gelmektedir. (Ocak, 1996b)

Ayrıca Baba İshak'ın isyana katılan Çepni Türkmenleri tarafından çok sevilip sayılması (I. Beldicianu-Steinher, 2000) ve bu Çepnilerin Hacı Bektaş Veli ile yakın dostluk kurarak onu aralarına almaları da değinilmesi gereken bir konudur.

Selçuklu Devleti Babailer İsyânını bastırdıktan üç yıl sonra Köseadağ Savaşında Moğollara mağlup olarak bu devletin vassalı haline geldi. İlhanlı hükümdarı Hülagü ve oğlu Abaka Anadolu'daki siyasi kontrolü ellerine almalarına rağmen dini ve kültürel yaşantıya müdahale etmediler. Anadolu bu dönemde siyasi mücadele açısından perişan günler yaşarken dini ve kültürel açıdan tam bir inanç mozayığı haline gelmişti. Anadolu'da siyasi mücadelelerin yaşandığı bu dönemde, bir yandan Selçuklu ülkesinin müsait olması, bir yandan Moğol baskısı, bir yandan da halkın bünyesinde birikmiş olan huzursuzluk ve gerginlik onları tarikatlara yöneltti. (Gölpınarlı, 1999: 19) Moğol akını Fahreddin İraki, Evhadüddin Hamid el-Kirmâni gibi nüfuzlu alim, şair ve şeyhlerin Anadolu'ya göç etmelerine sebep olmuştu. Anadolu'da çeşitli tarikatlar ortaya çıkmıştı. Evhadüddin Kirmani tarafından temelleri atılan Evhadiye tarikatı, Babailer İsyânına katıldıktan sonra Anadolu'nun değişik bölgelerine dağılan fedailerin mensup oldukları Haydariyye, Kalenderiyye tarikatları, Muhyiddin İbn-i Arabi'nin talebeleri tarafından oluşturulan Ekberiyeye tarikatı bu tarikatler arasında sayılabilir. Ayrıca uc bölgelerine giden Rum Abdalları, Gaziler ve esnaf gruplarının bir araya gelerek oluşturduğu Ahileri de bu zümreye dahil etmek gerekir. (Aşıkpaşazâde, 1332: 205)

Mevlana Celaleddin-i Rumi, Sadreddin Konevi, Evhadüddin Kirmani, Fahreddin-i İraki, Necmüddin Daye, Burhaneddin Kani, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre bu dönemde yaşamış olan ve üzerinde durulması gereken şahsiyetlerdir.

I.5.3. Mevlana Celaleddin Rumi:

Anadolu Selçukluları Devrinin en önde gelen mutasavvıflarından olan Mevlana Celaleddin-i Rumi 30 Eylül 1207'de Belh'de doğmuştur. Babası Sultanü'l- Ulema unvanını taşıyan Bahaüddin Veled'dir. Kendisi "Hatiboğulları" adı verilen soylu bir sülaleye mensuptur. Bahaüddin Veled, Mevlana üç yaşına geldiği zaman, artan Moğol baskısı nedeniyle Belh'den

Nişabur'a göç etti. Burada Ferideddin-i Attar'la karşılaştılar. Attar, bu sırada yazmış olduğu "İlahi name" adlı eserini, şimdiden bir şeyler sezdiği Mevlana'ya ithaf etti. (Çelebi, : 19 ; Füzanfer, : 97-99)

Bahaüddin Veled'in Belh'den ayrılmadaki asıl amacı Mekke'yi ziyaret etmektir. Mekke'de hac farızasını yerine getirdikten sonra Şam yoluyla Anadolu'ya geçtiler. Belh'den Anadolu'ya kadar uzanan uzun yolculuk esnasında uğradıkları her yerde ilim ve feyizlerini yaymışlar, kendileri de büyük mutasavvıflarla görüşerek onların feyizlerinden istifade etmişlerdi. Yolculukları esnasında, ilk önce, Nişabur'dan Bağdat'a gittiler. Bağdat'ta Şeyh Şihabüddin Sühreverdi ile görüştüktan sonra Küfe yoluyla Mekke'ye, oradan Medine'ye, Şam-Halep-Malatya yoluyla Erzincan'a geldiler. Malatya'ya geldiklerinde 18 yaşında olan Mevlana, burada Gevher Hatun'la evlendi. Daha sonra Sultan Alaeddin Keykubad'ın davetiyle Konya'ya yerleşen Bahaüddin Veled, İki yıl sonra vefat etti.

Mevlana üç yaşından yirmi yaşına kadar babasının himayesinde yetişmişti; ondan tasavvuf dersleri aldı. Onun ölümünden sonra Burhaneddin Tirmizi-i Muhakkık Konya'ya geldi ve ölümüne kadar Mevlana'yı manevi himayesine aldı. (Gölpınarlı, 1999: 45) Kalenderiler'den olan Burhaneddin Muhakkık herkesin gönlünden geçenleri bilen, adını söylemeksizin Şems'in geleceğini Mevlana'ya bildiren yüce bir şahsiyettir ve dokuz yıl Mevlana'ya hocalık yapmıştır. (a.g.e. : 46-48) Şeyh Burhaneddin Muhakkık Tirmizi'nin ölümünden sonra, beş yıl yalnız kalan Mevlana 642 yılında Şemseddin Muhammed Tebrizi ile görüştü.

Şems-i Tebrizi, Ebu Bekir Tebriz-i Seleba'ın mürididir. Seyr-ü sülükunu tamamladıktan sonra vecd ve heyecanını paylaşabileceği bir dost aramış ve diyar diyar dolaşmış fakat bir türlü aradığı muhabbet ehli insanı bulamamıştı. Şam'da Evhadüddin Kirmani ile görüşen Şems, onun tavsiyesiyle Mevlana ile görüştü. (Eflaki, II, 1995: 192-193) Bu görüşmeden sonra, aralarında tarifsiz bir muhabbet meydana geldi. Bu muhabbeti Mevlana şu şekilde dile getirmektedir:

Şah ve dilber olan Şems-i Tebrizi bütün şahlığı ile

Bizim canımızın muhafızı (candâr) idi (A. Eflaki, I, 1995: 274)

Mevlana ile Şems ilerleyen dönemde sık sık bir araya gelip sohbetlerde bulundular. Talebelerin şikayeti hocalarının kendileriyle ilgilenmemesinden doğan şikayeti ve çıkan dedikodular nedeniyle, bir gün Şems-i Tebrizi aniden ortadan kayboldu. Bu olay üzerine

Mevlana'yı büyük bir hüzün kapladı. Öğrencileriyle ve halkla hiç görüşmez oldu. Mevlana'nın büsbütün perişan bir hal alması ve kendisiyle hiç görüşülemez olması üzerine, oğlu Sultan Veled, Şam'da Şems-i Tebrizi'yi buldu, kendisinden af dileyerek onu geri getirdi. (Ritter, 1942: 275; Gölpınarlı, 1959) Ancak kısa süre devam eden bu huzurlu günlerden sonra Şems aleyhinde yine dedikodular çıkmaya başladı. Bir süre sonra da Şems yine ortadan kayboldu ve bir daha görünmedi. Kendisinin şehid edildiği konusunda rivayetler vardır. (Eflaki, II, 1995: 264-275; Gölpınarlı, 1999: 82-83) Şems'in kaybolmasından sonra Mevlana kendini aşırı derecede raks ve semaya veriyor ve bir süre sonra da, kaybolan Şems-i kendi içinde buluyordu.

Bu arada, Şems-i Tebrizi'nin müridi olan Selahaddin Zerkubi ile muhabbete başladı. Selahaddin ümmi bir zat olup aşırı derece riyazate düşküdü. Mevlana, Şems'in etkisiyle gelişen cezbeli halini Selahaddin sayesinde azaltabildi. Aralarındaki muhabbet ilerleyince, Şems'in düşmanları, Selahaddin içinde iftiralara başladılar. Hatta onu ortadan kaldırmayı bile planladılar. (Gölpınarlı, 1999: 107) Tüm bu gerginliklere ve çekememezliklere rağmen Mevlana ile Selahaddin arasındaki sohbet on yıl devam etti. Hatta Mevlana aralarındaki yakınlığı daha da pekiştirmek için Selahaddin'in kızı Fatıma'yı oğlu Sultan Veled'e nikahlamıştır. (Schimmel, 1999: 27) On yıl sonra Selahaddin Zerkubi'de ölünce, Mevlana, talebesi Çelebi Hüsameddin ile sohbetlere devam etti. Bu dönemde Mevlana meşhur Mesnevi'sini Çelebi Hüsameddin'e tamamlattır. Mesnevi'nin bitimiyle iyice yorgun düşen Mevlana hararet hastalığının pençesine düştü ve bir süre sonra 12 Aralık 1273'te vefat etti. (a.g.e.: 128)

Moğol istilası nedeniyle, karmakarışık bir yapıya sahip olan Anadolu'nun bu karmaşık döneminde yaşayan Mevlana, edebi ve tasavvufi yönden çok önemli bir yere sahiptir. Mevlana, pek çok amatör araştırmalarda ve spekülatif yorumlarda açıklandığı gibi; "ne yalnızca bir şair, ne de bir filozof veya düşünürdür." (Gölpınarlı, 1999: 167) Şiiri kullanmış fakat fikirlerini anlatmak için bir araç olarak kullanmıştır. Onun tarzı, tasavvufu bilgi sistemi de değildir. Mevlana'da gelişen tasavvuf, irfan, tahakkuk, aşk ve cezbe aleminde tekemmülden ibarettir ki bunun ferdi ve sosyal hayattaki görüntüsü geniş ve ileri bir görüş iyi bir ahlak ve eşsiz bir müsamahadır.

Mevlana'nın yaşadığı dönemde Anadolu'da üç farklı anlayış karşımıza çıkar. Bu anlayışlardan ilki, İspanya ve Kuzey Afrika ekolünü Anadolu'ya getiren anlayıştır. Adı geçen

bölgelerin tesiri Anadolu'ya Muhyiddin-i Arabi, Afifeddin Tilemsani ve talebeleri tarafından getirilen ve kabul edilendir. (Ocak, 1996: 90) İkinci anlayış Orta Doğu, yani Mısır, Suriye ve Irak'tır. Bu bölge birbirinden çok farklı, Sühreverdilik, Cavlakilik, Vefailik gibi tasavvuf akımlarının çıkış bölgesidir. Üçüncü ve son anlayış ise; Orta Asya ve Azerbaycan bölgesinden gelen tasavvuf anlayışıdır. Bu bölgeden Anadolu'ya Kübrevilik, Haydarilik, Melametilik ve Yesevilik tarikatları gelmiştir. (a.g.e., : 90) Sözü ettiğimiz anlayışlardan İspanya ve Kuzey Afrika mektebi ahlakçı, Irak anlayışı zühdü, Türkistan ve İran mektebi ise cezbeci bir yapıya sahipti. (Ocak, 1989: 141)

Mevlana, sözü edilen tasavvuf anlayışlarının hepsini yaşayışında uygulamış, her üç anlayıştan da etkilenmiştir. Kendisini en fazla etkileyen anlayış, Muhyiddin-i Arabi ve onun ortaya koyduğu Vahdet-i Vücut anlayışıdır. Vahdet-i Vücut felsefesini Anadolu'ya getiren, Muhyiddin-i Arabi'nin talebesi ve evlatlığı aynı zamanda Mevlana'nın yakın arkadaşı olan Sadreddin Konevi olmuştur. (Ocak, 1996: 91) Mevlana'nın etkilendiği İbn Arabi'nin Vahdeti Vücut felsefesine göre;

“Varlık birdir: yalnız o mevcuttur; O da Allah'tır.. Hak, tecelli eden tek varlıktır, her surette beliren O'nun hüviyetinden başka bir şey değildir. Yani, Allah'tan gayri olan bütün şeyler (masiva) O'nun tecelli ve zuhur (Emanation et Procession) undan ibarettir. Tecelli ve zuhur eseri olan bu şeyler, görünürde görünmezde mevcut olan bütün alemler, bu ar olan, tek olan varlık (vücut) yalnız kendisine mahsus olan Allah'ın kendisidir”. (Sunar, 1960: 20)

Görüldüğü üzere, Mevlana, insanın Allah'ın yeryüzündeki tecellisi olduğuna inanıyor bu doğrultuda yakın arkadaşı Sadreddin Konevi ile sohbetlerde bulunuyordu.

Mevlana'yı Vahdet-i Vücut anlayışından sonra en fazla etkileyen ikinci anlayış, Necmeddin Kübra'ya izafe edilen Kübreviye tarikatının Anadolu'ya getirmiş olduğu zühd anlayışıdır. Zühd anlayışının Anadolu'daki temsilcileri, 1221 tarihinde Moğollar tarafından öldürülen Necmüddin Kübra'nın talebeleri olan: Sadeddin-i Hamevi, Seyfeddin Beharzi, Baba Kemal Hocendi'dir. Mevlana'nın babası Bahaeddin Veled, hocası Seyyid Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizi ve ünlü mutasavvıf Necmüddin Daye de bu anlayışa mensuptular. (Ocak, 1996 : 92)

Mevlana'yı etkileyen üçüncü akım, konumuz olan Rum Abdallarının çoğunun mensup olduğu Melametilik ve Kalenderilik anlayışı olmuştur. Bu cezbe ağırlıklı tasavvuf anlayışını

Mevlana'ya kazandıran Şems-i Tebrizi olmuştur. Mevlana, Şems'in insanlara tepeden bakan, dünya malını önemsemeyen tavırlarına hayran olmakla beraber, Buzağı Baba olarak bilinen Şeyh Baba Merendi gibi aşırı cezbeci olanlarında da hoşlanmaz. (a.g.e.: 94; Gölpinarlı, 1999: 153-167)

Mevlana yaşadığı dönemde toplumsal barışın sembolü, barış ve sevgi abidesi olmuştur. Yaşadığı dönem toplumsal gerginliğin hat safhada olduğu bir dönemdir. Selçuklu devleti Moğol tazyiki altındadır. Kendisi, yukarıda da belirttiğimiz gibi, istilacı Moğollarla Selçuklu yönetimi ve bu kargaşadan dolayı insanların iç dünyalarına yansıyan tepki ve sıkıntılar, tutarsızlık ve buhranlar döneminde insanlara verdiği mesajla tam bir insanlık örneği sergilemiştir. (Banarlı, 1970: 5) Moğollarla Selçukluların arasında bir barış ortamı oluşturmaya çalışmıştı. Eflaki'ye göre İlhanlı Hükümdarı Hülagü Mevlana'nın hürmetine, Konya'yı işgalden vazgeçmişti. Böylece Selçuklu başkenti yağmalanmaktan kurtulmuştu. Mevlana'nın Moğollarla arasını daima iyi tuttuğunu, sohbet ortamında Moğolların putperest oldukları söylendiği zaman Mevlana'nın buna karşı çıkarak, onların putperest olmadıklarını söylediğini biliyoruz. (Aka, 1996: 89) Eflaki, Mevlana'nın Türkmen şeyhleriyle arasının pek iyi olmadığını, dolayısıyla, Hacı Bektaş Veli ve Şeyh Baba Merendi'den hoşlanmadığını belirtmektedir. (Eflaki, I, 1995: 597 ; Aka, 1996:90) Bu sebepten dolayı sonraki dönemde Moğol sempatzanı olarak suçlanmıştır. Bize göre, bu gereksiz ve ağır bir suçlamadır. Mevlana, her halükarda, barışı istemiş, insanlar arsında dostluk bağlarını geliştirmeye çalışmıştır. Moğollar hakkındaki müspet düşünceleri, onun bu yönünden kaynaklanıyor olmalıdır. Zira, yaşadığı dönemde pek çok Türkmen beyi kendisini ziyaret etmiş, ve iltifatına nail olmuşlardı. (Sümer, 1973: 44) Kendisine tasavvuf vasıtasıyla aşılana bu yön Şems-i Tebrizi ile birlikte cezbe halini almıştır. Büyük Kalenderi Sufi (Şems-i Tebrizi), Mevlana'daki coşkun mistik mizacın önünü açtıktan sonra, Kalenderliğin dünyayı boşlayan, dünyevi her şeye tepeden bakan bir tavır aşılacaktır. Mevlana Şems'e bu yüzden tutulmuştur.

Mevlana bünyesinde barındırdığı fikirleriyle, etkileriyle tasavvufun tüm akımlarına malik olmuş hepsini aşmıştır. Daha açık bir ifadeyle:

“O ne Hallac gibi vahdet noktasında kendini kaybetmiş, ne Muhyiddin gibi kendinin insan üstünlüğüne inanmıştı. O bütün bu safhaları geçerek insan olabilmenin sırrına ermiştir. Onun için insanlar onu daha kolay anladılar, onda kendilerinden bir

parça gördüler. İşte bu noktada Mevlana onlardan daha büyüktür. “ (Ocak, 1989: 146)

Mevlana Celaleddin ölümünden sonra da etkisini devam ettirmiştir. Bu etkiyi devam ettiren unsurlar Sultan Veled tarafından temelleri atılan Mevlevilik ve bizzat Mevlana tarafından yazılan eserlerdir. Mevlana, din ve tasavvuf alanında pek çok eser yazmıştır. Eserlerinin en çok bilinenleri: Mesnevi (Mevlana, 1991) ve Divan-ı Hikmettir. Mevlana'nın Mesnevi'si altı cilt halinde olup dizeler şeklinde Mevlana'nın dine bakışını ve tasavvufi hikmetleri içermektedir.(Gölpınarlı, 2000) Eserlerine bakarak Mevlana'nın nasıl bir düşünce yapısına sahip olduğunu, çevresine nasıl etkide bulunduğunu anlayabiliriz. Yazmış olduğu Rubailer'inde (Mevlana,1997) Allah aşkını cezbeli bir şekilde dizelere dökmüş, Fihi Ma Fih'inde (Mevlana, 1994) Vahdet-i Vucud anlayışına yakın bir tarzda Allah sevgisini, peygamber sevgisini ön plana çıkarmış, Mecalis-i Sab'a (Mevlana, 1965) adlı eserinde de İnsanlığın doğuşundan itibaren meydana gelen ibret verici olayları yedi vaaz şeklinde ortaya koymuştur.

Mevlana'nın görüş ve yaşayışlarından ortaya çıkılarak oluşturulan Mevleviyye tarikatı, Anadolu Selçuklu Devleti'nin sanatkar zümresi üzerinde etkili olmuş ve fütuvvet akımına da kaynaklık etmiştir. Mevlevi tarikatının üçüncü şeyhi Ulu Arif Çelebi döneminde Mevlevi tarikatı Anadolu'yu etkisi altına aldı. (A. Gölpınarlı, 1983) Karaman, Beyşehir, Aksaray, Akşehir, Sivas, Afyon, Amasya, Niğde, Tokat, Denizli, Antakya, Bayburt, Erzurum, Kahire, Lefkoşe, Selanik, Belgrad'da hızla Mevlevihaneler açıldı (Gölpınarlı, 1983: 335; Önder, 1990) ve bu tarikat halkın huzuru için çaba göstermeye devam etti.

I.5.4. Şems-i Tebrizi

Şems-i Tebrizi unvanından da anlaşılacağı üzere Tebrizlidir. Şems burada sepet ve zembil dokuyan ve 'velilikte ve kalb sırrını bilmede zamanın bir tanesi olan' Ebu Bekir Tebrizi'nin müridi idi. (Eflaki, I, 1995: 254) Şems son derece coşkun bir mistik yapıya sahip olması dolayısıyla, şeyhinin yanında fazla kalmamış, siyah bir keçe ve özel bir keçe giymiş olduğu halde, tüccar kılığında şehir şehir dolaşmaya başladı. (Eflaki, II, 1995: 191; Câmi, 1995: 639; Ocak, 1999: 71) Hatta, kendisi ilmini geliştirmek için çok seyahat etmesinden dolayı 'uçan Şems' anlamında, 'Şems-i Perende' adını almıştır. (Eflaki, I, 1995: 255) Şems seyahatleri sırasında her gittiği şehirde bir hana uğrar buradaki insanlarla sohbet ederdi. Yine

bir gün böyle bir seyahat esnasında Konya'daki Şekerciler Hanına gitti. Burada Mevlana Celaleddin ile karşılaştı. Aralarında yaşanan bir diyalogdan sonra Şems ile Mevlana koyu bir dostluğa giriştiler.

Şems-i Tebrizi, karşısındaki insanı etkilemekte üstün bir başarıya sahipti. Mevlana gibi yüksek medrese kültüründen yetişmiş, bir şahsiyeti dahi, kitaplarını bir tarafa attırıp, sadece kendisiyle sohbet etmeyi isteyecek şekilde (Ocak, 1999: 72) etkilemeyi başarmıştı. Mevlana bu buluşmadan itibaren Şems'in yanından hiç ayrılamaz oldu. Talebeleriyle ilgilenmeyi bıraktı, laliş sarığını sardı, hindibâri feracesini giydi, şiire, semaa ve Şems'in sohbetlerine devam etmeye başladı. Mevlana bu hadiseyi şu şekilde dile getirir:

“Ben bir memleketin zâhidi ve bir minberin vâizi idim: Gönlümün kazası beni,sana ellerimi çırpıp gelen bir aşık yaptı.” (Eflaki, II, 1995: 199)

Mevlana ve Şems bazen halvete girip aylarca dışarı çıkmıyorlardı. Bu durum bazı dedikodulara sebep oldu. Bunun yanında Mevlana'nın talebelerinin de tepkisi nedeniyle Şems ortadan kayboldu. Bu olay üzerine, Mevlana daha da içine kapanınca Mevlana'nın oğlu Sultan Veled Şam'da Şems'i buldu ve geri getirdi. (Füzuanfer, 1997: 190-200) Aralarında sohbet tekrar başladı. Ancak, dedikodular ve tepkiler yine artınca Şems bir daha bulunmamak üzere ortadan kayboldu. Câmî, Nefahat'inde Şems-i Tebrizi'nin içlerinde Mevlana'nın ortanca oğlu Alaeddin Muhammed'in de bulunduğu bir grup tarafından öldürülmek istendiği, ancak, Şems suikast esnasında, 1247 yılında, Şems'in ortadan kaybolduğunu yazar. (Cami, 1995: 642)

Şems-i Tebrizi yaşam tarzı itibariyle Kalenderiler zümresine dahil edilir. Zira, o güne kadar hakim olmuş klasik tasavvuf karşısındaki kendinden son derece emin, yukarıdan bakan, dış görünüşü boşlayan tavır sergiliyordu. (Gölpınarlı, 1999: 62-63; Ocak, 1999: 73) Kendisi açık açık şarap içecek kadar şer'i emirlere karşı kayıtsız kalıyor, çevresindekiler tarafından zındık ilan edilmesine pek de aldırmıyordu. (Ocak, 1999: 73)

Şems-i Tebrizi, Mevlana ile ilgili kısmı yazarken de bahsettiğimiz üzere, Mevlana'ya aşırı cezbeci, dış görünüşe önem vermeyen, dünyayı ve dünya nimetlerini boşlayan bir karakter kazandırmıştır.

I.5.5. Sadreddin-i Konevi

Sadreddin Konevi, Anadolu Selçuklu devletinde yaşamış en önemli mutasavvıflardandır. Konya’da yetişmiştir. Muhyiddin İbnü’l-Arabi Anadolu’ya geldiği zaman Sadreddin Konevi’nin annesiyle evlenmiş, ve kendisini de himayesi altına almıştır. Muhyiddin-i Arabi tarafından kendisine iyi bir tasavvuf bilgisi verilmiş, tıpkı Mevlana Celaleddin-i Rumi gibi Sadreddin Konevi de Vahdet-i Vücut Felsefesini öğrenmiştir. Zamanında Konya’nın en büyük şeyhi ve bilgini idi. Arabi’nin oğulluğu olduğu içinde Şeyh-i Kebir unvanıyla anılırdı. (Füruzanfer, 199 : 301-302; Gölpınarlı, 1999: 230.) Sadreddin Konevi, İbn-i Arabi’nin Vahdet-i Vücuda dair görüş ve sözlerini (Muhyiddin-i Arabi; 1977) akla ve şer’a uygun gelecek şekilde Şeyhinin maksadını iyice anlamış olarak güzelce yorumlamıştır. (Camî, 1995: 769) Kendisi çok zengin olup müthiş bir debdebe içinde yaşar ve yüksek rütbeliler onun sohbetinde bulunmaktaydı. İşte bu debdebeli hayatı, saray yavrusu konaklarda oturması ve halk tabakasına inememesi dolayısıyla, halkın yaşayışından üstün olmamayı ve toplumsal ahengi savunan Mevlana ile arası açılmıştı. (Demirci, 1989: 60-64) Sadreddin Konevi tam manasıyla İbnü’l- Arabi’yi örnek alıyor ve onun insanı üstün gören felsefesiyle iç içe yaşıyordu. Başlangıçta, Mevlana’nın görüşlerine karşı çıkmış, ancak daha sonra, Şeyh Siraceddin vasıtasıyla ona bağlanmıştı. Bundan sonra Mevlana’nın muhabbetine önem vermiş ve O’nun isteğiyle cenaze namazını kıldırmıştı. (Demirci, 1989: 63)

I.5.6. Evhadüddin-i Kirmani:

İran’ın Kirman bölgesinde doğdu. Asil bir aileye mensuptur. Ancak bir görüşe göre; Kirmani adını taşımasına rağmen İranlı değildir. Onun Anadolu’daki Türkmenler arasında yoğun bir nüfuza sahip olması, onlar gibi dolaşıp onlar gibi yaşaması Orta Asya Türkmenlerinden olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. (Bayram, 1993: 21) Evhadüddin Kirmani 1180 yılı civarında Bağdat’a gitti. Hakkaniye Medresesinde müderris olarak derslere başladı. Bir süre sonra gönlünde tasavvuf ateşi doğunca, Şeyh Rükneddin Secasi’ye intisab etti. (Azamat, 1995: 518) Şeyhinden icazet aldıktan sonra Anadolu’ya gelerek Şeyh Muhyiddin-i Arabi’nin sohbetinde bulundu. (Câmi, 1995: 804)

Anadolu’da Kayseri bölgesinde ikamet etti. Şeyh Rükneddin Sücasi’nin kızı olan eşinden Fatıma adında bir kızı dünyaya geldi. Evhadüddin Kirmani bu kızını, Ahi Evran olarak da bilinen Şeyh Nasırüddin Mahmud el-Hoyi ile evlendirdi. (Bayram, 1993: 49) Sözü edilen Fatma, Bacıyan-ı Rum teşkilatının kurucusu olan ve Bektaşî Menakıbnamelerinde Kadıncık

Ana veya Fatma Bacı olarak da bilinen şahıstır. (Bayram, 1993: 50-51; 1987: 18; 1995: 20) Kendisinin ayrıca Abdülkadir Nehceväni adında bir de oğlu vardır.

Evhadüdin Kirmani, Allah'ın cemal sıfatının tecellilerini varlıkta görmeyi esas alan ve şâhidbazi denilen tasavvuf meşrebine mensuptu. Meşrebinin gereği gençlere ilgi duyar, onlarla raks etmekten hoşlanırdı. (Cami, 1995: 805; Bayram, 1993: 65; Azamat, 1995: 519) Kendisi de taşkın bir mistik mizaca ve cezbeyle sahip olduğu için, Vahdet-i vücud felsefesini benimsemiş, ve Kalenderiliğe geçmişti. (Ocak, 1999: 75) Bu meşrebin temsilcileri başlangıçtan itibaren, bazı tasavvufi meşrepler tarafından ağır eleştirilere muhatap oldular. (Azamat, 1995: 519)

Evhadüddin Kirmani'nin değer verdiği değer hususiyetler, daha sonra kurulan tarikatına da yansıdığı üzere, eşyaya ve dış dünyaya bakarak Allah'ı bulmayı amaçlayan afakilik ve enfüsiliktir. (Bayram, 1993: 63) Bunu Rübailer'inde şu şekilde dile getirmektedir:

Aşk şebnemiyle insanın toprağı gül oldu

Cihanda yüz fitne ve kargaşa hasıl oldu

Aşk neşterinin ucunu ruh damarına vurunca

Bir damla düştü: adı gönül oldu. (Evhadüddin-i Kirmani, 1999: 542)

Evhadiye tarikatı, Anadolu'daki Türkmen zümreleri tarafından kolayca benimsenmiş, bu meşrep Türkmenlere yeni bir bakış ve düşünüş biçimi kazandırmıştır. Bu da eşyanın yaradılış ve hikmetini öğrenme ve inceleme isteğidir. (a.g.e., 75) Kendisinin "Misbahü'l Ervah ve Esrarü'l - Eşbah"adlı eseri vardır. (Gölpınarlı, 1999: 237)

I.5.7. Fahreddin-i Iraki:

1213 yılında Hemedan'da doğmuş, iyi bir eğitim görmüştür. Çocukluğunda Kur'an-ı Kerimi ezberleyip hafız oldu. (Câmi, 1995: 817) Daha sonra o dönemde revaçta olan bilimlerini öğrendikten sonra, Hemedan'daki Şehristan Medresesinde ders vermeye başladı. (Bilgin, XII, 1995: 85) Yine bir gün medresede ders verirken, Kalenderlerden bir cemaat Hemedan'a uğradılar. Fahreddin-i Iraki, bunların içinde bulunan ve aşk meşrebi fazla olan yakışıklı bir çocuğa ilgi duyarak, sarığını cübbesini bırakıp bu Kalenderlerin peşine düştü. (Câmi, 1995: 817) Uzun müddet Kalenderilerle dolaştı. Onlarla birlikte, Hindistan'daki Multan kasabasına

giderek burada Şeyh Bahaeddin Zekeriyya Moltani'ye intisab etti. Şeyhine yirmi beş yıl hizmet ettikten sonra kızıyla evlendi.

Şeyhin ölümünden sonra Moltan'dan ayrılarak Anadolu'ya geldi ve Sadreddin Konevi'nin hizmetine girdi. (Bilgin, 1995: 85) Konya'da bulunduğu müddetçe, Iraki'yi koruyan ve kendisine intisab eden Muineddin Pervane, şeyhi için Tokat'ta bir zaviye yaptırarak buraya yerleşmesini sağlamıştır. (Ocak, 1999: 77; Füzanfer, 1997: 315; Bayram, 1991:90) Fahreddin Iraki, Muineddin Pervane'nin Moğollar tarafından idam edilmesinden sonra Anadolu'dan ayrılarak Mısır'a gitti. Burada, Sultan Baybars'la iyi ilişkiler kurdu ve kendisinden 'Şeyhu'ş-Şüyuh' unvanını aldı. (Ocak, 1999: 78) Bütün bu itibarına rağmen çevresinden aldığı tepkiler dolayısıyla ömrünün sonlarına doğru Şam'a gitti. Bir süre sonra burada vefat etti.

I.5.8. Şeyh Necmüddin Daye:

Asıl adı Abdullah olan ve Necmeddin-i Bazi adıyla da tanınan Necmüddin Daye, Reyde doğmuştur. Şeyh Necmüddin Kübra'ya intisab edip ondan icazet aldıktan sonra, Moğol baskısı nedeniyle, Horasan'dan Anadolu'ya kaçtı. (Füzanfer, 1997: 316) Burada Alaeddin Keykubad'tan büyük iltifat gördü. Burada Mevlana Celaleddin ve Sadreddin Konevi ile yakın dostluklarda bulundu. 1256 yılında ölen Şeyh Necmüddin Daye'nin Mirsadü'l - İbad adında bir eseri bulunmaktadır. (a.g.e. : 316)

I. 5. 9. Hacı Bektaş-ı Veli:

Hacı Bektaş-ı Veli, Anadolu'da Ahmed Yesevi geleneğini devam ettiren ve günümüze en fazla etki eden şahsiyetlerden biri olması hasebiyle önemli bir yere sahiptir. Bu önemli konumu dolayısıyla Türkiye'de pek çok araştırmacı değişik maksatlarla bu konuya eğilme gereğini hissetmiş ve Hacı Bektaş ve etkilerini konu alan ve birbirinden çok farklı yorumlar ihtiva eden çalışmalar ortaya koymuşlardır. Biz burada bunların tahlil ve tetkikine girişecek değiliz. Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna halifeleri vasıtasıyla doğrudan etki etmesi ve Horasan erenlerinden Abdal Musa'nın hocası olması sıfatıyla Hacı Bektaş-ı Veli'den ve fikir yapısından kısaca bahsedeceğiz.

Hacı Bektaş Veli'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 1200 lü yıllarda doğduğunu biliyoruz. Kimi yazarlar bu tarihleri 1248 veya 1337 olarak belirtirken kimileri de 1209 veya 1271 olarak belirtmektedirler. Kendisi Nişabur'da doğmuştur. Babası İbrahim Sani adıyla bilinen ve İmam Musa Kazım'ın soyundan olan Seyyid Muhammed bin Musa el-Sani, annesi ise; Şeyh Ahmed adında bir bilginin kızı olan Hatem Hatun'dur. (Vilayet name-i Hacı Bektaş, Tarihsiz: 1-4) Çocukluğunun bir kısmını Nişabur'da geçirdikten sonra babası tarafından Ahmed Yesevi'nin halifelerinden Lokman Parende'ye götürülmüş (Vilayet name-i Hacı Bektaş, Tarihsiz: 5; Altınok, 1998: 49) ve Lokman Parende zamanının bütün zahiri ve batın ilimleri ile Ahmed Yesevi yolunu ve tarikatını Hacı Bektaş'a öğretmiştir. (Köprülü, 1993: 50; Fırlı, 1996: 142) Hocası, kendisine dersler esnasında gösterdiği bir keramet neticesinde "Hünkar" (Vilayetnâme-i Hacı Bektaş, Tarihsiz: 6) ve Hac esnasında gösterdiği bir keramet neticesinde de "Hacı" (Vilayetnâme-i Hacı Bektaş, Tarihsiz: 6) unvanlarını vermiştir. Hacı Bektaş ilmini tamamladıktan sonra hocası Lokman Perende'nin halifesi sıfatıyla önce Bedehşan'a buradan da Anadolu'daki Sulucakarahöyük'e geldi ve buraya yerleşti. Vilayetname-i Hacı Bektaş'ta, Hacı Bektaş'ın Hoca Ahmed Yesevi ile görüştüğü ve onun duasını alarak Anadolu'yu irşada geldiği yazılırsa da (a.g.e.: 10-11) kronolojik olarak bunun gerçekleşmesi mümkün değildir.

Hacı Bektaş Anadolu'ya gelirken Mekke, Medine, Kudüs ve Halep yolunu izlemiştir. Anadolu'ya geldiğinde Sulucakarahöyük'te Yunus Mukri oğullarından İdris Hoca'nın hanımı Fatma karşıladı. (Vilayetname-i Hacı Bektaş, Tarihsiz: 26-27; Noyan, 1998: 45) Vilayetname'de anlatıldığına göre: Hacı Bektaş Anadolu'ya gelirken güvercin kılığında gelmiş, Anadolu Erenleri onun gelişini engellemek istemişler ancak onun gösterdiği kerametler karşısında çaresiz kalarak ona bağlanmışlardır. (Vilayetnâme-i Hacı Bektaş, Tarihsiz: 20-24)

Hacı Bektaş, Sulucakarahöyük'te uzun süre İdris Hoca'nın evinde kaldı. İdris Hoca Çepni Türkmenlerindendi. (Altınok, 1998: 157) Hacı Bektaş ile Kadıncık Ana hakkında birbirleriyle evli olduklarına dair birtakım rivayetler vardır. Ancak, Hacı Bektaş-ı Veli'nin evlenip evlenmediği konusu da ihtilafıdır. Tarikat-ı Aliyye-i Bektaşîyye adlı eserin yazarı Münci Baba bu velinin Fatma Nuriye adında, Kutlu Melek veya Kadıncık Ana da denilen birisiyle evlendiğini yazar. Bir rivayete göre de Hazreti Pir bu kadını evlatlık almıştır. (Sezgin, : 43-44; Ceyhan, 1994: 6)

Bu devirde Kırşehir Cacaoğlu Nureddin Bey'in idaresinde ve karışıklıklardan uzak, rahat bir bölgeydi. Bölgenin bu şekilde elverişli olmasının Hacı Bektaş'ın burayı tercih etmesinde etkili olduğu muhakkaktır. Hacı Bektaş'ın Sulucakarahöyük'e geldiği devirde Anadolu, yukarıdaki bölümlerde de belirttiğimiz üzere baştan başa karışıklık içinde çalkalandığı bir dönemdi. Aynı zamanda Yunus Emre, Mevlana Celaleddin-i Rumi, Ahi Evran, Sadreddin Konevi, Fahreddin Iraki, Evhadüddin Kirmani gibi büyük düşünce adamlarının da yaşadığı bir dönemdi. Bu şahsiyetlerin her biri bir başka yönden halkın maneviyatını yükseltmek çabası içindeydiler.

Baba İlyas'ın idareye tepkisi, Mevlana'nın Konya'da saray halkına ve yöneticilerine hoşgörü telkinleri, Ahi Evran'ın esnaf teşkilatları arasında birlik oluşturması (Öztürk, 1987: 887) ve Hacı Bektaş'ın da halkın arasına girip onlar gibi yaşaması, ekmeğini onlarla paylaşması, kaldığı evin ahalisine mutfak işlerinde kerametleri vasıtasıyla da olsa yardımda bulunması (Vilayetnâme-i Hacı Bektaş, Tarihsiz: 27) bu çabanın en belirgin göstergeleridir.

Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya gelişi Aşıkpaşazâde'de daha farklı şekilde anlatılmaktadır. Buna göre, Hacı Bektaş, Horasan'dan kalkıp, muhtemelen, başını çektiği bir Türkmen oymağı (Ocak, 1996a: 158) ve kardeşi Menteş'te yanında olduğu halde doğru Sivas'a geldi. Sonra Baba İlyas'ın yanına gelip onunla görüştüktan sonra Kırşehir'e, sonra da Kayseri'ye vardılar. Daha sonra Menteş, Baba İlyas'ın yanına geri dönerek, onunla isyana katıldı ve öldürüldü. (Aşıkpaşazâde, 1332: 204) Hacı Bektaş Veli'nin bu isyana neden katılmadığı konusu hala gizliliğini korumaktadır. Ancak Hacı Bektaş Veli'nin yaşadığı dönemde adını çok fazla duyurmayıp (Melikoff, 1998:90) kendi kabuğuna çekilmesi, onun da isyana katıldığını göstermektedir. Bu görüşü, Melikoff, Menakıb-ı Kudsiyye'ye dayanarak, Hacı Bektaş'ın, en azından sonlarına doğru isyana katılmış olabileceği şeklinde belirtmektedir. (Melikoff, 1998: 94) Her halükarda, Hacı Bektaş'ın Sulucakarahöyük'e geldiği, İdris Hoca'nın evine misafir olduğu, ancak çıkan dedikodular nedeniyle buradan ayrılarak kendi zaviyesini kurduğunu görüyoruz.

Hacı Bektaş, Sulucakarahöyük'te dergahını kurduğu bu sırada muhtemelen, etrafında Horasan'dan beri kendisiyle beraber gelen ve başlarında bulunduğu Çepni Oymağı'nın Bektaşlı kolu da bulunuyordu. (Ocak, 1996a: 159)

Hacı Bektaş Veli ömrünün sonuna kadar Sulucakarahöyük'te yaşamış ve 1271 yılında burada vefat etmiştir. (Ocak, 1996a: 148; Noyan, I, 1998: 79-84) Hacı Bektaş'ın ölümü Osmanlı Devletinin kurulmasından önce olmasına rağmen Mecdi, Şakayik tercümesinde onu I. Murad devri meşayih arasında gösterir. (Mecdi Mehmed Efendi, 1989: 44)

Hacı Bektaş Veli'nin yaşadığı dönemde ne derece etkili olduğu hususunda kesin bir yargı belirtmek zor olmakla birlikte daha sonraki dönemlerde Anadolu'nun inanç ve düşünce yapısını fazlaca etkilediği muhakkaktır. Gerek fikirleri ve yazdığı eserleri, gerekse yaşam tarzıyla günümüze kadar ulaşmış, toplumun büyük kesiminin belleklerinde yer etmiştir.

Hacı Bektaş yaşadığı dönemde Çepni Türkmenlerinin bir kolu olan ve kendi adına nispetle Bektaşlı oymağı adı verilen (Ocak, 1996a: 158) bir topluluğun başında bulunuyordu. Bu devirde yaşamış pek çok Türkmen din büyüğü gibi Hacı Bektaş-ı Veli de muhtemelen dini ve siyasi otorite sahibi bir önderdi. Onun yaşadığı dönemde pek fazla tanınan bir kişi olmayışının hatta bir görüşe göre sadece söylenti (Hasluck, 1928) olarak nitelendirilmesinin kökeninde Babailer İsyanı neticesinde Anadolu Selçuklu Devleti tarafından yaptırılan kovuşturmalardan etkili olduğu düşünülebilir. Hacı Bektaş, baskı ve kovuşturmalardan dolayı pek ortaya çıkamamıştır. Bu dönemde Hacı Bektaş, siyasetten uzak olarak, Sulucakarahöyük'teki tekkesinde yaşamış, tekkenin günlük işleriyle ilgilenmiştir. (Ocak, 1996a: 159) Bunun yanında siyaset sahnesine pek çıkmamakla beraber, Türkmen şeyhi sıfatıyla kendi cemaati içerisinde mirşidlik görevini devam ettirmiş, talebelerine Yesevi felsefesini aşlamıştır. Hacı Bektaş Veli İslam'ı Orta Asya gelenekleriyle bağdaştırmış, onun anlattığı İslam Türkmenlerin göçebe yaşam tarzlarına daha uygun gelebilecek tarzda heteredoks bir görünüm arz etmiştir. Bu dönemde tanınmış pek çok Türkmen şeyhi gibi O da İslam'ı henüz kabul etmiş Şaman hüviyeti taşımaktaydı. Tıpkı eski Türk dininde önemli mevkie sahip Şamanlar gibi 'dağlara ve taşlara hükmedebiliyor', ((Vilayetnâme-i Hacı Bektaş, Tarihsiz: 33-35) hastaları iyileştirebiliyor ve şekilden şecile girebiliyordu. (Roux, 1994: 117 vd; Eliade, 1999: 467 vd.) Vilayetname'de göre, Anadolu'ya gelirken güvercin donunda gelmişti. (Vilayetnâme-i Hacı Bektaş, Tarihsiz:18-19) Yine Saik Haçı'nın Hacı Bektaş'ın buyruğuyla ateşe konmuş bir kazana girerek kırk günde eriyip, küçük bir çocuk haline gelmesi ve bir başka kırk gün içinde, ermiş halinde kazandan çıkarak Hacı Bektaş'ın Makalat'ını Türkçe olarak okuması olayında da Irène Melikoff'un yerinde tespitleriyle pek çok Şamanist motifler görmek mümkündür. Anlatılan olayda, Şaman olmanın gereği olarak bir yeniden doğuş hadisesi, dinsel bir oluşum teması vardır. Yine Şamanların olağan üstü güçlerinden olan ateşten etkilenmeme olayı ve

Şamanizm’de dinsel bir eşya olan Şaman motiflerini de görmek mümkündür. (Melikoff, 1998: 101)

Örneklerde de belirtildiği üzere, Hacı Bektaş Veli bir İslam önderi olmakla beraber, Orta Asya Şamanist geleneklerini sürdürmektedir. Bu yüzden başta Mevlana Celaleddin-i Rumi olmak üzere çağdaşı olan bazı din büyükleriyle fikir ayrılığına düşmüştür. Eflaki’nin anlattığı bir olay bu fikir ayrılığını net bir şekilde ortaya koyar. Anlatılan menkıbeye göre Baba İlyas’ın has müridlerinden olan Hacı Bektaş, ‘marifetle dolu ve aydın bir kalbe sahip olmasına rağmen şeriata uymuyordu. Bu yüzden Mevlana onun doğru yolda olmadığına inanmaktaydı. (Eflaki, I, 1995: 597-599) Buna mukabil Hacı Bektaş Vilayet namesinde, Mevlana ile Hacı Bektaş’ın aralarının çok iyi olduğu ve Mevlana’nın Hacı Bektaş için övgü dolu sözler söylediği belirtilmektedir. (Vilayetnâme-i Hacı Bektaş, Tarihsiz: 48-49)

Hacı Bektaş Veli kendine has yaşam tarzını ve inanç anlayışını müridlerine aşılarken diğer taraftan Ürgüp yöresindeki Hıristiyanlara İşgalci putperest Moğollara da İslam dinini öğretmeye çalışmaktadır. (Ocak, 1996a: 160) Hacı Bektaş bu daveti İslam hoşgörüsüne uygun bir şekilde, mühtedileri birden bire geleneklerinden uzaklaştırmadan, İslam’ı onların içine adapte edecek şekilde yapıyordu. (Fığlalı, 1996: 149; Ocak, 1996a: 160) Hacı Bektaş üstlenmiş olduğu bu misyonu hayatının sonuna kadar devam ettirdi.

Hacı Bektaş’ın meşrebi Haydariliktir. Zira, Hoca Ahmed Yesevi ve Kutbeddin Haydar’ın geleneklerini aynen devam ettirmektedir. (Ocak, 1996a: 163) Anadolu’ya geldikten sonra Baba İlyas’a mürid olmuş dolayısıyla Şeyhinin bağlı olduğu, Seyyid Ebu’l-Vefa El-Bağdadi’ye izafe edilen, Vefaiyye tarikatına girmiştir. (Eflaki, 1995: 598; Ocak, 1996a: 164)

Hacı Bektaş Veli düşüncelerini yazıya çevirmiş ve bazı yazılı eserler de bırakmıştır. Gerçi bu eserlerin kendisine aidiyeti hususunda bazı ihtilaflar varsa da sözünü edeceğimiz eserler ona izafe edilirler. Bu eserler: Makâlât, Fevâid, Fatıha Tefsiri, Şerh-i Besmele ve Şathiye olmak üzere beş tanedir. (Fığlalı, 1996: 158-159; Öztürk, 1987: 187)

Bu eserlerin içinde en çok bilineni Makâlât adlı eseridir. Bu eserin birinci bölümünde avam, zahidler, arifler ve muhibler şeklinde dört çeşit müslüman bulunduğu ve bunların özelliklerinden, ikinci bölümde marifetten, üçüncü bölümde şeriattan, dördüncü bölümde tarikattan, beşinci bölümde marifetten, altıncı bölümde hakikattan, yedinci bölümde marifetin

bilinen cevabından, sekizinci bölümde şeytanın hallerinden, dokuzuncu bölümde marifetin makamının tevhid anlayışından, on ve on birinci bölümlerde de Adem'in sıfatlarından bahsedilmektedir. (Hacı Bektaş, 1996)

Fevaid adlı eserde ise Ahmed Yesevi'nin Divanı Hikmet'i esas alınarak Farsça yazılmıştır. Bu kitapta da bazı öğütler, insanı doğru yola iletecek yöntemlerden bahsedilmektedir (Hacı Bektaş, Fevaid)

Hacı Bektaş-ı Veli gerek eserleri gerekse düşünceleri vasıtasıyla siyasi ve ekonomik olarak karmakarışık bir vaziyette olan Anadolu halkına yol göstermeye çalışmıştır. O da tıpkı Mevlana gibi toplumsal barışı ve huzuru hedeflemiş ve bu uğurda çalışmıştır. Onun Mevlana'ya karşı Türk harsını korumak amacıyla Anadolu'ya gönderildiği tezine ihtiyatla yaklaşmak lazımdır. (Gölpınarlı, 1999: 235) Kendisinin Sünni bir ideolojiye sahip olduğu Makâlât ve Fevâid adlı eserlerinin içeriklerine bakılarak iddia edilse de (Fığlalı, 1996: 150vd; Bakiler, 19.08.2000) bu hususa dikkatli yaklaşmak lazımdır. Hacı Bektaş Veli'nin yukarıda da açıkladığımız üzere, Şamanist motifleri hala bünyesinde barındıran ve göçebe Türkmenler arasında yaşayan bir kişi olması dolayısıyla, kitabı İslam'ın bütün gereklerini anlayabilmesi hayat şartları itibarıyla zor görünmektedir. Ayrıca, eserlerinden Makâlât'ın Arapça, Fevâid'in ise Farsça yazılmış olması da bir takım şüpheleri beraberinde getiriyor. Göçebe hayatı yaşayan bir Türkmen boyunun başında bulunan, eski örf ve adetlerle ile yaşam biçimini devam ettiren birisinin Arapça ve Farsça gibi genelde yerleşik hayatta kullanılan dilleri bilmesi imkansız olmasa da zor görünmektedir. Bu bakımdan Vilayetname'nin yazıldığı XV. Yüzyılın ikinci yarsının dönem şartları olarak gözden geçirilmesi, eserin sahibi Uzun Firdevsi'nin kimliğinin ve görüşlerinin tespiti ve Hacı Bektaş'a izafe edilen diğer eserlerin de sağlam bir kritiğinin yapılması gerekmektedir. Ancak bu şartlar altında daha sağlıklı yorumlar yapılabileceği kanaatindeyiz. Aksi halde yapılan yorumlar sadece spekülasyon halinde kalacak ve net bir sonuç elde edilemeyecektir.

Hacı Bektaş Veli'nin beş halifesi vardır. Bunlar; Seyyid Cemal, Saru İsmail, Kolu Açık Hacım Sultan, Resul Baba ve Pir Ebi Sultan'dır. (Vilayetnâme-i Hacı Bektaş, Tarihsiz: 79-86; Mustafa Âli, 56-57)

Hacı Bektaş Veli'nin adına izafe edilerek kurulan Bektaşî tarikatı, bizzat kendisi tarafından kurulmuş değildir. Bu tarikatın ilk müessisi Kadıncık Ana'nın müridi Abdal Musa, esas

kurucusu ise; Balım Sultan'dır. Bektaşilik Tarikatı Hacı Bektaş'ın fikir ve düşüncelerini, bütün Anadolu'ya yaymış ve Hacı Bektaş'ı günümüze kadar ulaştırmıştır. Bektaşilik Tarikatı bağdaştırıcı bir yapıya sahip olması hasebiyle Mevlevilikten (Gölpinarlı, 1996), Maniheizm'den (Öz, 1996), Budizm'den (Erseven, 1996) ve Batınilikten (Kurdoğlu, Tarihsiz) pek çok ortak motifi bünyesinde barındırmaktadır. Bu da Bektaşiliğin genişliğinin ve senkretik yapısının belirgin bir göstergesidir.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin piri olduğu Bektaşi tarikatı, anonim besteleriyle hece vezniyle yazılmış nefesleriyle, sazıyla, sözüyle halk tabakasını kucaklamıştır. Bu nedenle Hacı Bektaş halktan birisidir. O, heteredoks popüler Türk sufiliğinin en önemli simasıdır. Hacı Bektaş-ı Veli hoşgörü timsalidir. Şiirlerinde, yaşayışında, yetiştirdiği insanlarda bu hoşgörüyü, eşsiz insan sevgisini görmek onu daha iyi anlamamızı sağlar. (Birdoğan, 1995; Yaman, 1995)

I. 5. 10. Yunus Emre:

H.631/1239 yılında doğduğu rivayet edilen (Sümer, 1991: 3) Yunus Emre Anadolu da, Türk ve İslam birliği adına bütün hayatını adamıştır. Selçukluların son dönemi ve Osmanlıların ilk dönemine rast gelen yaşantısı daha doğduğu günden itibaren zorluklar içerisinde geçmiş, ama o hep sabretmiş ve dostluk, kardeşlik, sevgi yolunda uğraş vermiştir.

Yunus Emre doğduğu sırada Selçuklu ordusu, Moğol hükümdarı Baycu Noyan'a ikinci kez yenilmiş ve Anadolu'da sosyal hayat daha da karmaşık bir vaziyet almıştı. Bu dönemde Anadolu da az sayıda yerli halk bulunuyordu. Yoğunluk doğudan gelen Türkmen nüfusundaydı. Bu dönemde hala doğudan gelerek Anadolu'nun değişik bölgelerine yerleşen göçebe Türkmen toplulukları vardı.(a.g.e. : 4)

Yunus Emre'nin doğduğu yer kesin olarak tespit edilmemekle beraber, bu konuda yazılan kaynakların çoğu onun Eskişehir'in Sivrihisar kazasına bağlı Sarıköy'de doğduğu konusunda birleşirler. (Köprülü, 1993: Fuat, 1995: 12; Gölpinarlı, 1992: 65; Yüksel, 1991: 13) Fuad Köprülü, Yunus Emre'nin ayrıca Bolu yakınlarındaki bir Türkmen köyünde doğmuş olabileceğini de belirtmektedir. Menkıbeye göre Hacı Bektaş tarafından çağrılan Yunus

Emre, sonradan Tapduk Emre adını alan Hacı Bektaş'ın veya başka bir Tapduk Emre'nin mürididir. Kendisi okuma yazma bilmeyen bir ümmidir ve çoluk çocuğunun olup olmadığı konusunda da sağlıklı bilgi yoktur. . Sultan Orhan Gazi döneminde vefat eden (1323 civarı) Yunus'un mezarının nerede olduğu da kesin olarak bilinmemektedir. Anadolu'nun pek çok bölgesinde Yunus Emre'ye ait olduğu ileri sürülen mezarlar vardır. (A. Gölpınarlı, 1992: 74-84) Yunus Emre'nin mezarları arasında Karaman, Afyon ve Eskişehir'de bulunanları en çok bilinenleridir.

Günümüze kadar Anadolu'da aşk ve muhabbet duygularını yaşatan Yunus' kendisinden sonra da pek çok insanı etkilemiş ve pek çok derviş Yunus adıyla şiirler yazmışlardır.

Yunus Emre, halkın içerisinde yetişen birisi olması dolayısıyla halkın duygularına tercüman olmuş, ülkede gelişen Arap ve Fars etkisine karşı daima Türk dilini kullanmış ve yaymıştır. Bu bakımdan Türk dilinin gelişimine oldukça büyük katkıda bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. (Eyüboğlu, 1991: 111-132)

Yunus Emre'nin Melametilerden olması hasebiyle en önemli özelliği hoşgörüye her şeyden fazla önem vermesidir. Yunus Emre'yi halka sevdiren, müslüman , gayrimüslim herkes tarafından saygıyla anılmasını sağlayan; İslamiyet'in özünde yatan hoşgörü anlayışını hiçbir insanı ayırt etmeden sergilemesidir. (Filiz, 1995: 55) O bütün milletlere ve insanlara bir gözle bakar. Dar görüşlülüğün karşısında yer alır. Bir şiirinde;

Gelin tanış olalım

İşin kolayın tutalım

Sevelim sevilelim

Dünya kimseye kalmaz

diyerek eşsiz hoşgürüsüne, inanan, inanmayan herkesi çağırmış, hepsine kucak açmıştır. Kendisi hoşgörünün tüm gereklerini bünyesinde taşır. (Kaplan, 1991; Câmi, 1995: 842; Ayni, 1944: 106) Kendisi fikirlerini yaymak için Anadolu'nun yanında Şam, İran ve Azerbaycan gibi yerlere seyahat etmiştir. (Şeker, 1993: 36)

Yunus Emre'nin Risaletün - Nushiyye ve Divan adlarında bilinen iki eseri vardır. Bu eserlerinde Yunus Emre, kendi felsefesinin özünü, düşünce yapısını ve mensup olduğu Melami yaşantının bazı motiflerini vurgulamıştır. Bunu divanında şu şekilde vurgular:

*Dilsüzler haberini kulaksız dinleyesi
Dilsiz kulaksız sözün can gerek anlayası*

*Dinlemedin anladuk anlamadun eyledik
Girçek erün bu yolda yoklukdur sermayesi*

*Biz sevdik âşık olduk sevildük ma 'şuk olduk
Herdem yini dirlikte sizden kim usanası*

*Yetmiş iki dilcedi araya sınır düşdi
Ol Bakışı biz bakduk yermedik âm u hâsı*

*Miskin Yunus ol veli yirde gökde toptoli
Her bir taş altında gizli bin İmran oğlu Musi (Yunus Emre, 1965: 146)*

Bir ahlak abidesi, bir hoşgörü siması olan Yunus Emre'nin konumuz itibariyle bizi en çok ilgilendiren tarafı tasavvufi kişiliği ve Osmanlı Devletinin kuruluşunda etkili olan şahsiyetlerle ilişkisidir. Yunus Emre'de yukarıda açıkladığımız Anadolu sufileriyle hemen hemen aynı dönemde yaşamış, Anadolu insanına tasavvuf yolunu göstermiştir. Kendisi İslam tasavvufu içinde, özellikle Anadolu'nun gönül mimarları içinde müstesna bir yere sahiptir. Bu alanda etkisi de günümüze kadar devam etmiştir. (İdrisi, 1995: 273-274)

O, yüzyıllar boyu bazen bir Mevlevi dergahında semaa katılır, bazen Nakşi tekkesine mütevazı bir nefes olur, bazen Kadiri veya Rukai de veranında cüşa gelir, bazen Halveti, bazen Bektaşî olur. (Yetik, 1991: 157-158; Ayni, 1944: 106) Çünkü Yunus tarikatlar üstü bir kimliğe sahiptir. Herhangi bir tarikat kurmadığı gibi, herhangi bir tarikata mensup olduğu da kesin olarak ispatlanamamıştır, hemen her tarikat Yunus Emre'yi sahiplenmeye çalışmıştır. Kendisi belirttiğimiz üzere melameti bir yaşam tarzına sahiptir. (Kara, 1991: 265 vd) O'nun amacı, mutasavvıf şair olarak İslam ahlakını, Allah sevgisini ve varlıkta birliğe giden yolu söz vasıtasıyla çevresine ulaştırmaktır. İslam'a dayalı tasavvuf ahlakı, şefkat, arınma, tanrı birliği inancı, bireylikten, iradeden benlikten kurtulma ahlakıdır ve Yunus bu ahlakın en belirgin temsilcisidir. (Filiz, 1995: 60; Aydın, 1995: 69 vd)

Yunus tasavvufun bütün gereklerine sahiptir. Bunu şiirlerinde sürekli olarak dile getirir. İnsan sevgisini, tasavvufun çıkış yeri olan insan gönlüne yerleştirmeyi kendine şiar edinmiş ve bu amacına ulaşmıştır.

*Ben gelmedim dava için, benim işim sevi için
Dostun evi gönüllerdir, gönüller yapmaya geldim.
O hacemdir ben kuluyam, dost bahçesi bülbüliyem
O hacemin bahçesinde şad olup ötmeye geldim
Yunus Emre aşık olmuş maşuka, derdinden ölmüş
Gerçek erin kapısında halim arzetmeye geldim. (Filiz, 1995: 61, n.20)*

dizeleri de Yunus'un tasavvuf yolunda, gönüle ne derece önem verdiğini gösterir. Yunus Emre, melameti yaşayışının yanında İslam dininin gereklerini de yerine getirdiğini kendi ağzından açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Mehmet Şeker'in ifadesiyle O, 'namazın müslümanlığın en başta gelen şartlarından olduğunu belirtmekte ve namaz kılmayana müslüman denilemeyeceğini' ortaya koymaktadır. Bu hususu Divanında şu şekilde ifade eder:

*Namaz kılmayana sen müslümandır demegil
Hergiz müslüman olmaz bağı dönmüşdür taşa (Şeker, 1993: 47)*

II. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞ DÖNEMİNDE ABDALAN-I RUM (1300-1400)

II. 1. SİYASİ VE KÜLTÜREL HAYAT

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1240 yılındaki Babailer İsyanında sarsılması ve 1243 yılında Moğollara karşı Köseadağ Savaşında ağır bir yenilgiye uğramasından sonra Anadolu'da siyasi

bütünlük kaybolmuş ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde küçük beylikler oluşmaya başlamıştı. Bu dönem Anadolu'su şeklen Anadolu Selçuklu Sultanlarının idaresinde olmakla beraber fiilen Moğol İlhanlı Devleti ve onun Anadolu'ya gönderdiği valilerin idaresindeydi. Anadolu Beyliklerinin kökeni Alaeddin Keykubad dönemine uzanıyordu. Köseadağ Savaşı olmadan önce Alaeddin Keykubad planlı bir şekilde Türkmen aşiretlerini imparatorluğun doğu sınırına yerleştirmişti. Böylece devlet için bir tampon bölge oluşturmuş oluyordu. (Uzunçarşılı, 1994: 39; F. Köprülü, 1994: 31) Aşiretlerin bir kısmı da batı bölgelerdeki uçlara yerleştirilmişti. Bu aşiretlerden bazıları Osmanlı Devletinin ilk kurulduğu bölge olan Eskişehir bölgesine yerleşerek uygun ortam hazırlamışlardı. Yine Moğol baskısından kaçan bazı Türkmenler Anadolu'nun batısına yerleşerek bu bölgede Türklük ve İslam'ın yayılmasına katkıda bulunuyorlardı. (Demir, 1999b: 99)

Babailer isyanından sonraki kovuşturmanın ve Köseadağ Savaşının neticesinde Orta ve Doğu Anadolu'daki aşiretler de batıya kayma eğilimi gösterdiler. Anadolu'da bu dönemde, Konya bölgesinde Karaman Oğulları, Kütahya bölgesinde Germiyan Oğulları, Denizli'de Ladik Oğulları, Batı Akdeniz'de Hamid Oğulları, Manisa'da Saruhan Oğulları, Kastamonu'da Candar Oğulları, Aydın'da Aydın Oğulları, Diyarbakır'da Dulkadir Oğulları, Sivas Bölgesinde Eretna Oğulları ve Söğüt civarında da Osman Oğulları gibi beylikler kurulmuştu. (Uzunçarşılı, 1988; 1994: 40-90)

Osman Oğulları bu dönemdeki beyliklerin en güçlüleri arasında yer almamasına rağmen, bulunduğu stratejik konumu dolayısıyla kısa sürede hızlı bir büyüme gösterdi. Osmanlıların büyümesinde Darü'l Harbde bulunmasının, uc bölgesi olması hasebiyle, ganimet sevdasıyla ve İslam'ı yayma sevdasıyla gelen yoğun bir derviş ve gazi akınına uğramasının, Bizans devletinin siyasi karışıklıklar içinde olmasının etkileri görülür. (Itzkowitz, 1989: 28) Bunun yanında Osmanlıların soylarını Oğuz Han'ın yirmi dört oğlundan birisi olan ve Üç Ok koluna bağlı Gün Han'a bağlayarak kendilerini devletin varisi olarak görmeleri de Oğuz geleneğine bağlanıp diğer Türkmen beylikleri arasında saygınlık kazanmak istemeleri de göz önünde tutulan bir husus olmuştur. (Ebülğazi Bahadır Han, Tarihsiz: 48-49) Osmanlıların Oğuzların Kayı boyuna mensup olması, onların Türkmen olduklarının göstergesidir. Osmanlıların Anadolu'ya ne zaman geldikleri konusu karışıktır. Selçuklular zamanında gelerek Erzincan civarında altı yıl yaşadıkları (Aşıkpaşazâde, 1332: 3) ve muhtemelen Alaeddin Keykubad ile Harzemşahlar arasındaki Yassı çemen Savaşı sırasında Anadolu'ya gelerek Selçuklu

Sultanına yardım ettikleri, karşılığında da kendilerine Karacahisar'ın yurtluk olarak verildiği genel olarak kabul görmektedir. Bu dönemde aşiretin başında Ertuğrul Gazi bulunuyordu.

Ertuğrul Gazi ve Osman Gazi dönemi aşiretin henüz tam manasıyla beyliğe dönüşmediği dönemler olarak kabul edilebilir. Ertuğrul Gazi döneminde Karacahisar ile Bilecik arasında yer alan Domaniç Beli ile Söğüt İli yaylak ve kışlak olarak kullanılıyordu. (Mehmed Neşri, I, 1987: 65) Ertuğrul Gazi'nin vefatından sonra yerine, boy meclisinin kararıyla oğullarından Osman Bey geçti. Osman bey uc bölgesinin en atılgan, yiğit ve cesur savaşçısıydı. Osman Bey ününü bu kişisel yeteneği sayesinde kazandı. Çevresine çok sayıda gazi, derviş, ahi ve abdal topladı. Osman Bey, Vefai Şeyhi, Edebali'nin kızıyla evlenerek ve Kumral Abdal gibi dervişlere birtakım topraklar vakfederek devletin dini temelini oluştururken, Dursun Fakih ile hukuki yapının temelini, Aygıt Alp, Turgut Alp, Hasan Alp, Kara Mürsel gibi kumandanları vasıtasıyla da askeri bir çehre oluşturuyordu. Ancak, bu dönemde Osman hem asker, hem derviş, hem gazi hem de Ahiydi. Osman Gazi devletinin bu döneminde canla başla çalışan her gücü kendine yakın hissediyor onlarla yakınlık kurmaktan geri kalmıyordu. (Neşri, I, 1987: 140-143; Gibbons, 1998: 10-44; Uzunçarşılı, I, 1994: 106)

Osmanlı Devleti'nin Ertuğrul Gazi döneminde ve Osman'ın devrinin başlarında resmi olarak Anadolu Selçuklu Devleti'ne ve daha sonra İlhanlı Devletine bağlı olduğunu görüyoruz. (F. Köprülü, 1994: 73, Lindner, 1999: 150; Uzunçarşılı, I, 1994: 112) Fiiliyatta ise tıpkı diğer Anadolu Beylikleri gibi başına buyruk hareket ediyor, yağma akınlarına katılıyordu. 1302 yılında Bafeus Savaşında Bizans ordusunu yendi. Savaş sonucunda Yenişehir Osmanlı hakimiyetine girdi ve gelecekteki üssü oldu. (Nicol, 1999: 156; İnalçık, 1997: 78-105) Bir süre sonra da İnegöl ve Bilecik'i fethettiğini görüyoruz. Bu arada İnegöl Tekfuru olan Köse Mihal'in müslüman olduğunu ve Osman Bey'in saflarına katıldığını bilinmektedir. (Imber, 1997: 70) Mihal Bey'in bu tarihten sonra Osmanlılar adına büyük başarılar kazandığını, Osman Beyle birlikte, Osmaneli, Mekece, Akhisar, Geyve kalelerini fethettiğini ve oğullarının 16. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı Akıncı kuvvetlerinin önemli bir kısmını teşkil ettiği ve Mihal oğulları adıyla ün saldıkları bilinmektedir. (Neşri, I, 1987: 75; Gibbons, 1988: 43; Maksudoğlu, 1999: 33-34) Osman Bey yeni fethedilen ve Hıristiyanların yaşadığı bu bölgelerde halka karşı adil bir düzen oluşturmaya, Türkmen yağmalarından korumaya çalışıyor bu şekilde yumuşak bir istimalet politikası izliyordu. (Demir, 1999b: 99)

Osman Bey'in 1320 yılından sonra savaşlara katılmadığını ve yakalandığı nikris hastalığından 1326 yılında vefat ettiğini tespit edilmektedir. (Neşri, I, 1987: 145) .

Osman Gazi'nin ölümünden sonra yerine 1324 yılında Orhan Bey geçti. Orhan Bey, 1321'de henüz babası sağken ordunun başına geçmiş ve Bursa kuşatması sürerken Mudanya'yı fethetmişti. Daha sonra, gazilerin, abdalların ve diğer etkili güçlerin katılımıyla Bursa fethedildi. Bursa Osmanlıların yeni başkenti oldu. (Uzunçarşılı, I, 1994: 117-118; Nicol, 1999: 157) 1329 yılında yapılan Palekanon Savaşı neticesinde İznik Osmanlı topraklarına dahil edildi. (Nicol, 1999: 181; Uzunçarşılı, I, 1994: 119) Orhan Bey'in etrafında çoğu Osman Gazi'nin silah arkadaşları da olan Konur Alp, Akça Koca, Karamürsel Gazi, Gazi Rahman gibi Alp-Gaziler bulunuyordu. Bunlar sırasıyla, Yazı Ovası, Bolu, Göynük, Mudurnu, Kocaeli ve 1331 yılında Bizans İmparatoru III. Andronikos'u Palekanon Savaşında yenerek İzmit bölgelerini fethettiler. (Oruç Beğ, Tarihsiz: 32-33 ; Lindner, 2000: 64; Maksudoğlu, 1999: 35) Orhan Gazi bu arazilerin çoğunu onlara yurtluk olarak verdi. Orhan Gazi'nin yanına gelen beylerin çoğu Karesi Beyliğinden gelmişlerdi. Karesi Beyliğinin fethi Osmanlılar için önemli bir gelişme olarak kabul ediliyordu. (Zachariadou, 1997: 248-249) Zira, Orhan gazi bu beyliği ortadan kaldırmakla hem uçta siyasi geleceğini etkileyebilecek bir gücü ortadan aldırıyor, hem Osmanlı topraklarına pek çok gaziyi dahil ediyor hem de Osmanlı Devletine bir deniz gücü ilavesi yaparak Rumeli'ye geçişe zemin hazırlamış oluyordu. (Öden, 1999: 54-56; Neşri, I, 1987: 165-166)

Osmanlılar 1351 yılında Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa komutasında Gelibolu yarımadasındaki Çimbi Kalesini ele geçirerek Avrupa'ya ayak bastılar. (Oruç Beğ, Tarihsiz: 36; Neşri, I, 1987: 175-178 Gibbons, 1998: 84) Bundan sonra sırasıyla Gelibolu, Çorlu, Hayrabolu alındı ve fetihler daha da ilerleyerek devam etti. (Oruç Beğ, Tarihsiz: 37-38 Nicol, 1999: 258) Gazi Süleyman Paşa'nın ani ölümünden sonra bu bölgedeki fetihlere kardeşi Murad devam etti.

I. Murad babası Orhan Gazi'nin ölümüyle Osmanlı tahtına çıktı. Bu dönemde Osmanlı yayılması daha da ilerledi. Murad Avrupa yakasındaki fetihlere hız verdi. 1361 yılında Edirne'yi fethederek devletin yeni başkenti yaptı. (Neşri, I, 1987: 195; Uzunçarşılı, I, 1994: 163; Maksudoğlu, 1999: 46)1363 yılında yapılan Sırp Sındığı Savaşıyla Bizans-Haçlı ittifakını perişan etti. (Neşri, I, 1987: 203; Gibbons, 1998: 102; Nicol, 1999: 283-284) I. Murad bundan sonra beyleri Hayreddin Paşa, Deli Balaban, Evrenos Beğ, Lala şahin Paşa,

Yahşi Bey gibi komutanlar idaresinde sırasıyla İskete, Marilya, Kavala, Drama, Zahna ve Serez, Niş ve Selanik bölgelerini fethettiler. (Oruç Beğ, Tarihsiz: 45-46; Nicol, 1999: 302-308; Reinert, 1997: 183-296) Sultan I. Murad, Kütahya'da hüküm süren Hamid oğulları beyliğinden Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Yalvaç, Karaağaç ve Isparta şehirlerini satın aldı. (Neşri, I, 1987: 209) I. Murad, 1387 yılında Karaman Oğulları beyi İbrahim'i Konya Ovasında bozguna uğrattı. (Gibbons, 1998: 136-138) 1389 yılında Haçlı-Bizans ittifakı olan Kosova Savaşını kazanmasına rağmen savaş alanını gezerken, Sırp İmparatoru Lazar'ın damadı Miloş Kobiliç tarafından şehid edildi. (Oruç Beğ, Tarihsiz: 47; Nicol, 1999: 310; Itzkowitz, 1989: 36)

Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde düzenli ordunun ilk temelleri atıldı. Orhaniye Medresesi adıyla ilk Osmanlı Medresesi kurularak İznik'teki bu medreseye Davud-ı Kayseri müderris olarak atandı. (Uzunçarşılı, I, 1994: 266-268) Gazi ve abdallarla iyi ilişkiler kurularak onlara için pek çok tekke ve zaviye açıldı. Zaviyeler, Osmanlı Devletinin yerleşik hayata geçmesinde çevrelerindeki nüfus yoğunluğu vasıtasıyla çok etkili oldular. (Barkan, 1942: 294; Demir, 1999b: 100) Ayrıca, divan teşkilatı oluşturuldu. Bu teşkilat bünyesinde ilk vezirler atandı. (Uzunçarşılı, I, 1994: 126)

Osmanlı Devleti kuruluş itibariyle göçebe bir mahiyet arz etmesine rağmen merkezi iktidarı kuvvetlendirmek ve rahat kontrol sağlamak amacıyla yerleşik yaşamı teşvik etmiş, göç eden kalabalık nüfusu yerleştirerek bu hedefinde başarıya ulaşmıştır. (Demir, 1999b: 100)

Osmanlılar, başlangıçta göçebe bir yapıya sahiplerken yavaş yavaş bu özelliklerini yitirdiler. Osman'ın yapısında açık olarak gözüken ve göçebe savaşçısının tipik özelliği olan hız, hareket, çeviklik, ani atak ve meydan savaşında gösterilen cesaret devletin merkezileşmesiyle yavaş yavaş ortadan kalkmaya başladı. Orhan Bey zaman zaman Bursa'nın eteklerindeki çadırına dönse de onun devri tam manasıyla göçebe yapılanması değildi. Osmanlı İktidardan göçebe unsuru uzak tutmaya itina gösteriyordu. (Lindner, 2000: 73-76) Bu merkezileşme I. Murad zamanında daha da belirgin bir hal aldı. Devşirme sisteminin kurulması, düzenli ordunun kurulması ve yerleşik unsurlara ağırlık verilmesi devlete daha farklı bir boyut kazandırmıştı: Bu yerleşikliğin hakim olmaya başlamasıydı. (Uzunçarşılı, I, 1994: 257; Demir, 1999b: 100)

II. 2. RUM ABDALLARI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Osmanlı Devleti'nin Kuruluş döneminde dört unsurun varlığından söz edilir. Bunlar, Abdalan-ı Rum, Ahıyan-Rum, Bacıyan-ı Rum ve Gaziyan-ı Rum'dur. İlk Osmanlı sultanları kuruluş ve gelişme politikalarını bu ile iyi ilişkiler kurmak ve onlardan yardım almak sayesinde etkili bir şekilde sokmuşlardır. Osmanlı Devletinin kuruluş devrinin temel taşları olan gazileri, Ahileri ve Bacıları üçüncü bölümde inceleyeceğiz. Burada, Rum Abdalları'nın biyografilerini vermeden önce onların genel özellikleri hakkında birkaç hususu belirtmemiz gerekmektedir.

Rum Abdalları Anadolu'ya genellikle XIII. Yüzyılda gelmişlerdir. Bu dönem Anadolu'su, Kalenderi sufiliğin farklı isimler altında teşkilatlanmasından başka bir şey olmayan Yesevilik, Haydarilik, Cavlakilik ve Vefailik tarikatlarına mensup dervişlerin yoğun olarak görüldüğü bir bölge haline gelmişti. Sözünü ettiğimiz, Rum Abdalları'ndan bir grup, 1240 yılında, Baba İlyas adlı bir Türkmen şeyhinin fikirleri etrafında Babailer İsyanını çıkardılar. Ancak isyan güçlüğüle de olsa Selçuklu ordusu tarafından bastırılınca isyana katılanlar geniş bir takibata uğradılar ve kendilerini kurtarmak için Anadolu'nun merkezden uzak ücra köşelerine dağıldılar. Bu derviş zümrelerinin büyük bir kısmı isyan sonrasında Batı ve Kuzeybatı Anadolu'ya kayarak yeni kurulmakta olan uç beyliklerinin topraklarına bu arada Osmanlı Devletinin de topraklarına dahil oldular ve Osmanlı Devletinin kuruluşunda etkili dört unsurdan birisini yani Abdalan-ı Rum adıyla anılan topluluğu ortaya çıkardılar. (Ocak, 1992: 271)

II. 2. 1. Rum Abdallarının Genel Özellikleri

Rum Abdalları, Orta Asya'da Moğol tehlikesi baş gösterince bu bölgeden göç ederek Anadolu'ya gelmiş olan derviş topluluklarına verilen addır. Abdalan-ı Rum için çoğu zaman Horasan erenleri tabiri de kullanılmaktadır. Rum Abdalları veya Horasan Erenlerinin Anadolu'ya gelişinin tarihini Anadolu Selçuklu hatta Büyük Selçuklu Devletine kadar uzatmak mümkündür. Göçler, XIII. Yüzyılda yoğunlaşmakla beraber aslında XI. Yüzyılda başlamıştı. Moğol baskısından çekinen Türkmenler genellikle Maverâünnehir veya Orta Asya'dan yola çıkarak, kuzeydeki Karakurum çölünden ve Horasan'ın güneyinde yer alan İran çöllerinden korunmak amacıyla Horasan'dan geçtikleri için Horasan Erenleri şeklinde anılmaktaydılar. İran coğrafyasından ikinci Türk göçü ile gelen yerleşik özellikte ve İran

kültürünün tesirinde kalmış Abdalan-ı Rum'un Batıniliği ile ilk Türk göçü esnasında gelen yarı Şamanist Türklerin farkı Babailik ile Abdalan-ı Rum arasındaki farka bakılarak daha iyi anlaşılabilir. (Melikoff, 1998: 31; 1999: 36; 2000: 53)

Rum Abdalları düşünce yapısı olarak Hoca Ahmed Yesevi ekolünden yetişmişlerdir. Bu Türkmen Babalarının çoğu dini ve siyasi nitelik taşıyan bir topluluğun başında yer almakta ve çoğunlukla bir Oğuz Türken boyuna mensup durumdaydılar. Mesela, ilgili bölümde de anlatıldığı üzere, bu Türkmen babalarından birisi olan Hacı Bektaş Çepni Türkmenlerindendi. Çoğu, hala eski geleneklerini sürdüren Çepni, Bayat, Ağaç-eri, Peçenek, Alayuntlu, Alka-Evli, Kara-Evli, Dodurga gibi boylara mensup Türkmenler Anadolu'ya gelip yerleştiler. (Küçük, 1995: 9)

Dervişler tıpkı Türk Moğol Şamanları gibi dini, bu Türkmen boylarının sosyal odağı halindeydiler. (İnalcık, 1997: 187; Köprülü, 1994: 96) Bu dini siyasi nitelikli dervişler genellikle Hoca Ahmed Yesevi inancında yetişmiş, İslam dini ile eski Türk dinini bir sentez haline getirmiş dini siyasi görüntüye sahiplerdi. Bunlar genellikle Babailer isyanına katılmışlar veya katılanların talebesi olmuşlardı. Hemen hepsi, Geyikli Baba örneğinde görüldüğü gibi, yol itibarıyla Ahmed Yesevi takipçisi Tacü'l-Arifin Şeyh Ebu'l-Vefa el-Bağdadi'nin Vefaiyye tarikatına mensuptular. (Ocak, 2000b: 75) Dervişleri bu dönemde Alevi olarak nitelemek çok zordur. Onların biyografileri incelendiğinde on iki imam soyuna atıf olmasına rağmen, bu atfın XVI. Yüzyıldan sonra girmesi muhtemeldir. (a. g. e. : 76) Onların etrafında oluşan kütler, onların gerçek kimliklerini ve misyonlarını unutturmuş, bunların saçsız sakalsız, yarı çıplak Cavlakiler olduğu unutulmuş, Hacı Bektaş Veli örneğinde görüldüğü gibi, sarıklı, cübbeli, sakallı, nur yüzlü evliya konumuna getirilmişlerdir. (Ocak, 1992: 273) Oysa onların kimlik ve görüntüleri günümüzde onlara atfedilen imajdan çok farklıdır. Bu Abdallar, görüntü itibarıyla çok garip bir yapıya sahiplerdi ve mensup oldukları tarikatın anlayışına göre giyiniyorlardı. Bazıları Haydari görünüşe sahipti. Bunların yülünmüş sakalları, gür bıyıkları vardı. Boyunlarında kınalı öküz kemikleri, ucu kıvrık çevganlar ve çingiraklar asılı idi. Dış görünüşleri çok çirkin hatta korkunçtu. (F. Köprülü, 1970: 150; İnalcık, 1997: 187) Bunların ense ve gövdeleri çıplak, şedde ve çerağla bedenleri bağlı, ellerinde tef, kudüm ve boynuz, başları kabak, yalınayak, üzerlerinde sadece bir tennure, bellerinde yün kuşak, bir omuzlarında Ebu Müslim nacak, öbür omuzlarında Şeyh Şüca çomağı, ellerinde ikişer cüzdan, ellerinde ikişer cüzdan, birisinde kav, birisinde çakmak, öbüründe gubar (esrar), bir yanlarında sarı bir kaşık, kaşığın sapında asılı bir aşık,

kuşaklarından sarkık birer keşköl, bedenleri pul pul yanık, göğüslerinde ay, zülfikar resmi ve Ali'nin yazılı adı, pazularında yılan resmi bulunuyordu. (Eflaki, I, 1995: 732; Birdoğan, 1990: 223; Eyüboğlu, 1991: 31)

Her gittiği yerde elinde davul (tüngür) bulunduran ve şaman sahneleri yapan Boynuzlu Barak Baba'nın yaşantısı (Togan, 1981: 334) bu dervişleri anlamak için tipi bir örnek teşkil eder.

Başlangıçta bu dervişler herhangi bir yere ve yurda sahip olmayan nerde akşam orda sabah yaşayan insanlardır. Ellerindeki çomak ve kibritleriyle bir yerde konaklayacakları vakit Ebu Müslim nacaklarıyla odun kesiyorlar, ateş yakıyorlar, icabında nacaklarıyla kendilerini tehlikelere karşı savunuyorlar, boyunlarındaki keşkülle gittikleri yerlerde para ve yiyecek dileniyorlardı. (Ocak, 2000b: 73) Topladıkları paraları yoksul ve kimsesizlere dağıtıyorlardı.

Sözünü ettiğimiz Rum Abdalları genellikle Buhara, Horasan, Merv, Hoy gibi bölgelerden gelmişlerdir. İlk dönemden itibaren Anadolu'ya gelen Rum Abdalları arasında Hacı Bektaş Veli, Şeyh Edebalı, Geyikli Baba, Abdal Musa, Abdal Murad, Postınpuş Baba, Abdal Mehmed, Karaca Ahmed, Doğlu Baba, Otman Baba, Horos Dede, Gajgaj Dede gibi isimleri saymamız mümkündür. Bunların çoğu Abdal veya Dede isimleriyle adlandırılmaktadır. (Sezgin, 1995: 50-51 ; Çamuroğlu, 1999: 77 ; Ocak, 1995: 50-55; Öz, 1995: 135) Dervişlere tabi olan kimseler yani müridleri şeyhlerinin unvanına nispetle Babai, Babalı, Vefai, gibi isimlerle nitelendirilmişlerdir. 1240 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'ni sarsıntıya uğratan Babailer İsyanını da bu derviş- abdallar zümresinin Baba İlyas'ın etrafında toplanarak çıkardıkları bilinmektedir.

Rum Abdalları uc bölgelerinde savaflara katıldıkları zaman elde ettikleri ganimetlerin yanında savaflardan sonra da yeni fethedilen bölgelere yerleşerek yurt sahibi oluyorlardı. Onların yerleşimleri bazen bizzat sultanlar ve beyler vasıtasıyla sağlanıyordu. Anadolu'ya göçebe olarak geldikleri ilk andan itibaren Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinden temlik olarak aldıkları ve henüz yerleşim alanı haline gelmemiş arazilerde ve önemli geçitlerde tekke ve zaviyeler kuruyorlar, buradan geçenleri ücretsiz barınma ve yiyecek imkanı sağlıyorlardı. (Demir, 1999: 471 ; Şekeri 1991: 120) Bunlar bazen gayrimüslimlerin yaşadığı bölgelere giderek misyonerlik faaliyetlerinde bulunuyorlardı.

Fr. Giese tarafından neşredilen Anonim Tevârih-i Al-i Osman'da sözünü ettiğimiz derviş tipini tasvir eden güzel bir örnek anlatılmaktadır. Olay şu şekilde cereyan etmektedir:

“ Meğer İstanbul’un karşısında Anadolu yakasında Yalak Ovasında bir tanrıdan ıssı su vardı. Burada pek çok kafir yaşar idi. Anda ol kafirler karar iderken nâgâh bir gün bir üryan derviş çıkageldi. Anları İslâm’a dâ’vet itdi. Meğer dervişin elinde heman bir ağac kılıc var idi. Kafirler anı görüb gülüşirlerdi. Meğer kafirlerin bir gün ulu panayırları var idi... Kâfirler cem oldılar. Derviş anda geldi. Bunları İslâm’a dâ’vet itdi. Kâfirler cümle sarhoş oldılar. Dervişi muhasaraya aldılar. ‘Eğer sen didiğün bizimle nice eydürsin?’ Yalnızsın hem yaragın yok?’ didiler. Derviş eydür: ‘Niçün yaragım yok ?, Uşde kılıcum’ didi. ‘Eğer İslâm’a gelmezseniz bu kılıcum ile sizi hep kırarın’ didi. Ol kılıcı anlara gösderdi. Kafirler yine gülüşdiler. İçlerinde bir serhoş kâfir ileri geldi... Eyitdi: ‘İmdi kılıcın ile beni çal, görelim keser mi?’ didi. Heman derviş dahi Allah’a sığınup, tekbir getürüp kâfiri arkuru belinden çaldı, iki böldi. Allah’un inayetinde kâfiri iki böldi... Heman ol cem’ olan kafirler ol hali gördiler, nicesi dervişe inanup İslâm’a geldiler. Ve nicesi tagıluup kaçdılar, perakende olup gitdiler. Muhassıl- kelam, derviş ol arayı feth itdi. Anda karar itdi. (Anonim, 1992: 12-14)

Dervişler Anadolu’nun en ücra köşelerine yayılarak bu bölgeleri iskan ediyor, şenlendiriyorlardı. Kurdukları zaviyeler bir çok köyün çekirdeğini teşkil ediyordu. Dervişlerin zaviyeleri ve öldükten sonra da mezarları etrafında gelişen yerleşim yavaş yavaş göçebe yaşam tarzından yerleşik hayata geçişe zemin hazırladı. Bu şekilde yerleşme hızlandı. (Kuban, 1968: 60; Barkan, 1942: 291) Bu dervişlerin amacı fetihler ganimetler ve Türkleştirmenin yanı sıra Osmanlı Sultanlarının himayesinde rahat bir yaşam sürmektir. Bu dervişlerin tekkelerinin küçük köy çekirdeğini oluşturması şu şekilde gerçekleşmekteydi. Dervişlerden herhangi birisi öldüğünde genellikle Sultan tarafından kendisine türbe, zaviye ve cami yaptırılıyordu. Müridler şeyhlerinden ayrılmamak için buraya yerleşiyorlardı. Sonraki dönemde bu sayı daha da artarak bir köy meydana geliyordu. Müridler, türbenin etrafında bulunan yerleri ekıyor, yeni evler yaparak yeni köyler oluşturuyor , böylece bölge İslami bir şehir yapısına bürünüyordu. Bu türbeler daha sonraki dönemlerde sık sık ziyaret yeri olunca bir evliya kültü meydana geliyordu. (Barkan, 1942: 294-295; Şentürk, 1993: 96-97; Demir, 1999: 71; Ocak, 1992: 273)

Rum Abdallarının yaygın özelliklerinden birisi de, vahşi hayvanlarla manevi bir bağ kurarak onları evcilleştirmeleri, kendi hizmetlerinde kullanmalarıdır. İlerideki bölümde de anlatılacağı

üzere, Geyikli Baba ve Abdal Musa'nın geyik motifiyle birlikte anılmaları, Kaygusuz Abdal'ın geyik vasıtasıyla Abdal Musa'ya mürid olması, ayaklarının yanında bir aslan ve bir yılan motifiyle resmedilmesi, Hacı Bektaş Veli'nin bir kucağında aslan, öbür kucağında ceylan motifiyle resmedilmesi, Hacı Doğrul'un şahin kılığına, Hacı Bektaş'ın güvercin kılığına girmesi, dervişlerin kişiliklerini göstermesi bakımından önemlidir. İrfan Göktaş, Horasan Erenlerinin bu özelliklerine dayanarak bazı görüşler öne sürer: Bu görüşe göre, dervişlerin uçması, zahir ve batın ilimlerinde derinleşme ve tasarruf sahibi olmanın, yırtıcı hayvan donuna girmeleri de onların tasarruf sahibi olmalarının göstergesidir. (Göktaş, 2000: 195) Yine, öğretim konusunda görevli olmaları da, tac, hırka, sofra ve seccadeden oluşan emanetlere sahip olmalarından ileri gelmektedir. (a. g. e.; 195)

II. 2. 2. İlk Osmanlı Sultanlarıyla Rum Abdallarının İlişkisi

Rum Abdalları gerek Osmanlı Devletinin gerekse Anadolu- Türkmen beyliklerinin kuruluşunda etkili rol oynamışlardır.

Abdallar, Osmanlı Devletinin kurulduğu ilk andan itibaren Osmanlı ülkesine akın etmeye başladılar ve savaşlarda önemli başarılar elde ettiler. Devletin kuruluşunda rol oynayan dört zümreden biri olan Abdalan-ı Rum zümresi, yeni kurulan bu devletin ileride cihan imparatorluğu olacağı fikrine halkı hazırlayan, bu fikri sürekli ve metotlu bir şekilde halkın zihniyetine yerleştiren kimseler olmaları dolayısıyla Osmanlı Sultanları tarafından fevkalade imtiyazlar elde ediyorlardı. Osmanlı sultanları ne zaman sefere çıksalar bu tahta kılıçlı Abdal ve Babalar da yanlarında hazır bulunuyorlardı. (Ocak, 1987: 376; O. F. Köprülü, 1999: 157)

Osmanlı Sultanlarıyla Abdalların ilişkisi devlet kurulmadan önce de mevcuttu. Osman Gazi henüz bağımsızlığını ilan etmemiş bir oymak beyi iken Eskişehir'e bağlı İtburnu bölgesinde müridleriyle birlikte yaşayan ve bölgeyi iskan eden Şeyh Edebalı ile iyi ilişkiler kurduğunu görüyoruz. (Doğru, 1997: 9)

Osman Gazi ile Şeyh Edebalı arasındaki ilişkiye geçmeden önce burada Şeyh Edebalı hakkında bazı bilgiler verilmesi yerinde olacaktır. Şeyh Edebalı'nın doğum tarihi ve ölümü ile ilgili bilgiler, kesin olmamakla birlikte 1202-1326 olarak gösterilebilir. Yaklaşık 120 yıl yaşadığı tahmin edilen Şeyh Edebalı'nın Horasan Erenlerinden olduğu ve Merv şehrinde

doğduğu bilinmektedir. (Duran, 1998: 7) Edebali muhtemelen Türkmen kabileleriyle birlikte Anadolu'ya gelmiş olmalıdır. Mecdi, Şeyh Edebali'nin doğum yerini Karaman olarak kaydeder. (Mecdi, I, 1989: 20) Bu kayıttan yola çıkılarak, Şeyh Edebali'nin Osmanlı Devletinin kurulmasından önce, muhtemelen Anadolu Selçuklu akınları sırasında Anadolu'ya gelen Türkmen kabileleri arasında yer aldığı düşünülebilir. Nitekim Hadidi'de geçen bir kayıt bu konuya ışık tutmaktadır. Hadidi'nin kaydettiği;

“Süleyman Şah ile bir Şeyh-i Kamil

Gazaya bile olmuş idi mail

Ki Şeyh Edebali'yidi adı anun

Feridü'd-dehr idi kutb-ı zamanın

şeklindeki (Hadidi, 1991: 30) dizelerden Edebali'nin Osman'dan çok önce Anadolu'ya gelmiş olacağı sonucu çıkarılabilir. Şeyh Edebali'nin 1202 yılında doğduğu göz önüne alındığı takdirde , Osman Gazi'nin atası Süleyman Şah zamanında yaşama ihtimali ortaya çıkar. Edebali bu dönemde çok genç yaşta olmalıdır. Şeyh Edebali, Anadolu Selçuklu Devletinin doğudan gelen Türkmenleri Anadolu'nun batı uçlarına yerleştirme politikası çerçevesinde, uç bölgelere gönderilen Türkmen topluluklarından birine dahil olmalıdır. Kendisinin Karamani olarak gösterilmesi, bu dönemde bir süre Karaman bölgesine gidip yaşamış olması ihtimalini gösteriyor. Ancak, bilinen şudur ki, Şeyh Edebali Osmanlılar Anadolu'ya gelir gelmez, onlara katılmış ve ilk yerleşim yerleri olan Karacahisar'ın biraz ilerisindeki İtburnu karyesine yerleşmiştir. Ertuğrul Gazi Söğüt'e yerleştiğinde Şeyh Edebali ve daha pek çok şeyh ve bilginin bu bölgeye yerleştiği ve beylerin himayesinde yaşadığı biliniyor. (Bayatlı Mahmut, 1949: 394)

Şeyh Edebali'nin çoğu araştırmacılar tarafından Ahi olarak gösterilmesi, kuruluş döneminde etkili olan dört unsurun birbiriyle çok yakın ilişki içerisinde olmasından, Şeyh Edebali'nin kardeşinin Ahi unvanını taşımasından ve tekkesine gelen Ahilerin fazlalığından ileri gelmektedir. Bu dönemin itici güçleri birbirleriyle yakın ilişki içerisindeydiler. Bu yakınlık

çoğu defa bu tip karışıklıkların çıkmasına neden olmuştur. Şeyh Edebalı'nın Ahilerle yakın ilişki içerisinde olduğu bir gerçektir. Ancak, kendisinin ve toplumunda, Babai dervişlerinin en saygılı kişisi ve Vefaiyye tarikatı halifelerinden olduğu hususu (Elvan Çelebi, 1995: XXVI; İnalçık, 1999: 26) göz önünde bulundurularak Abdalan-ı Rum'un öncülerinden olduğunu belirtmek gerekir. Şu durumda onun, günümüzde gösterildiği gibi koyu bir Sünni olmayıp, heteredoks yaşantıya sahip bir abdal olması sonucu ortaya çıkar (Şener, 1992: 37).

Şeyh Edebalı ile Osman Bey arasındaki ilişkiye dönmek gerekirse, bu ikilinin devletin kurulmasından önce ve kuruluşu aşamasında birbirleriyle sık sık görüştükleri göze çarpar. Osman Gazi, bu alim ve abid ve zahid azizle (Nişancı Mehmed Paşa, 1290: 109) arasını iyi tutmuş ve an'anevi rüyasını da onun evinde kaldığı bir gece görmüştür. Aşıkpaşazade'de geçen ve bize göre gerçekliği tartışılır olan bu rüyayı Kumral Abdal İle ilgili kısımda anlattığımız için yeniden anlatmak istemiyoruz. Burada asıl üzerinde durulması gereken nokta, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun Osman Bey (Hadidi, 1991: 30; Aşıkpaşazade, 1332: 7) veya kimilerine göre Ertuğrul Gazi tarafından (Oruç Beğ, Tarihsiz: 25) görüldüğü söylenen rüya ile ilişkilendirilmesidir. Fr. Giese tarafından neşredilen Anonim Tevârih-i Al-i Osman'a göre, Konya'da yaşayan, kerametleri ile meşhur olup Şeyh Abdülaziz adıyla tanınan (Anonim, Tevârih-i Al-i Osman, 1992: 10) Edebalı bu olaylardan sonra kızını Osman Gazi ile evlendiriyor ve Devlet-i Aliyye'nin kuruluşuna dolaylı bir şekilde ortak olmuş oluyordu.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun böyle bir olayla bağlantılı olarak anlatılması Rum Abdalları ile ilk Osmanlı sultanlarının ilişkileri açısından olumlu bir başlangıç olmuştu. Osman Gazi abdallarla arasını daha da geliştirdi. Şeyh Edebalı'nın halifesi olan Kumral Abdal'a kılıç ve maşraba bağışlayarak kendisine bir köy temlik verdi (Aşıkpaşazade, 1332: 7). Osman, kayınpederi Şeyh Edebalı'ya Bilecik'in bütün gelirlerini tımar yoluyla bağışladı. Kozağacı Köyünü ve Kozca mezrasını Bilecik'teki Edebalı zaviyesine vakıf olarak tahsis etti. Ve, Osmanlı sultanlarının neslinden türeyeceği kayınpederine hoşça davrandı (İnalçık, 2000: 140; Barkan, 1942: 290).

Osman Gazi devrinde yaşayan Şeyh Muhlis Paşa, Ahi Hasan, Aşık Paşa gibi dervişlerle arasını iyi tuttuğu ve her fırsatta devletin bânilerine ikramda bulunduğunu tahmin etmek hiç de zor değildir. (Mecdi, V, 1989: 20-22)

Osman Gazi dönemindeki Rum Abdalları Osmanlı ilişkisi Orhan Gazi devrinde daha da yoğun bir hal aldı. Bu yoğunlukta, diğer beylikler bünyesinde bulunan şeyh ve dervişlerin İslâmi cihadı hedef alan ve ehl-i küffara karşı savaşı ve hızla büyüyen bereketli topraklara sahip olmasının da etkisi olmaktadır. Orhan Bey'in yanında özellikle Bursa'nın fethi sırasında Geyikli Baba, Abdal Musa, Abdal Murad, Abdal Mehmed, Doğlu Baba gibi derviş abdalların varlığını ve pek çok kahramanlıklar gösterdiğini görüyoruz. Orhan sözünü ettiğimiz abdallara savaşlarda gösterdikleri kahramanlıklar neticesinde pek çok ihsanlarda bulunmuş, yeni fethedilen bölgelerde onlar için tekke ve zaviyeler kurmuştur. Çoğu, meczup olan bu keramet sahibi dervişler, yeni fethedilen bölgeyi şenlendirir, eğer Hıristiyanlar varsa İslâm'a davet ederler, savaş sırasında veya yerleşik yaşantılarında verdikleri vaazlarla, gösterdikleri olağanüstü hareketlerle ele geçirilen bölgelerdeki halkı yeni kurulmakta olan devletin ideolojisine ısındırıyorlardı (Kuban, 1968: 6; Barkan, 1942:291; Ocak, 1987: 376; Erdoğan, 2000: 96 ; Kaplanoğlu, 2000: 146).

Beyler de bu hizmetlerin mükafatı olarak, onların zaviyelerine çok sayıda kap kacak, tarlalar hatta köyler vakfediyorlardı.Orhan Gazi zamanında, bol imaretler yapılması ve şeyhlere bu derece hürmet gösterilmesi, yeni fethedilen bu Marmara sahasına pek çok dervişin göç etmesi sonucunu doğurdu. Dervişlerin sayısı Osmanlı topraklarında günden güne daha da arttı. Fakat ülkeye gelen bu Batini ve Haydari dervişleri derhal halk arasında kendi fikirlerini yaymaya ve propaganda yapmaya başladılar. Bu şekilde Bursa, İznik ve civar bölgelerde İslam anlayışını dışlayan Orta Asya dini ile İslâmı karıştırıp bir sentez halinde sunan heteredoks güçlerin gitgide yayılması neticesinde siyasi ve sosyal düzen sıkıntıya girdi (Akdağ, I, 1995: 272). Sonuçta Orhan Gazi kalender veya ışık adı verilen bu dervişleri kovuşturmayaya aldı ve pek çoğunu uzaklaştırdı. Tabii bu vaziyet bütün abdallar için geçerli değildi. Padişah katında onların makbul olanlarının sayıları da fazlaydı. (Mecdi, V, 1989: 25-28)

Orhan Bey'le Geyikli Baba arasındaki ilişki bu noktada üzerinde durulması gereken bir konudur. Geyikli Baba, Orhan Gazi'nin yakın arkadaşlarından Turgut Alp ile iyi bir dostluk kurmuş ve sözünü ettiğimiz tasfiye hareketinden onun himmetiyle kurtulmuştur (Akdağ, I, 1995 : 272; Neşri, I, 1987: 169) Osman Gazi bu yakınlık ve Baba'nın fetih hareketleri sırasındaki üstün başarılarından dolayı kendisine İnegöl'ü vakfetmiştir. Ancak Geyikli Baba'nın bunu kabul etmeyip küçük bir köyü şenlendirdiği anlatılır (Hoca Sadeddin, 1999: 10; Barkan, 1942 : 290-291; İnalçık, 2000: 142).

Orhan Gazi'nin Geyikli Baba'dan başka, fetihler sırasında gösterdikleri üstün başarılarından dolayı Abdal Musa, Abdal Murad ve Abdal Mehmed'e de Uludağ'ın eteklerinde birer zaviye yaptırdığı bilinmektedir (Öz, 1995: 131-132; Ahmet Refik, 1332: 348-349). Burada şunu belirtmek gerekir ki Bektaşilik tarikatının bu dönemdeki postnişini olan Abdal Musa, yeniçerilik teşkilatının kuruluşunda etkili olmuş ve yeniçeri ocağının Hacı Bektaş'ı manevi pir seçmesinde etkin bir rol oynamıştır (Öztürk, 1987: 891). Fakat Abdal Musa, muhtemelen yaptığı yoğun Bektaşilik propagandasından dolayı Osmanlı topraklarından uzaklaştırılmış, Denizli, Aydın, Manisa, Finike yoluyla Antalya'nın Elmalı ilçesine bağlı Tekke Köyü'ne yerleşerek zaviyesini kumuştur.

Osmanlı sultanlarıyla dervişler arasındaki iyi ilişkiler Sultan I. Murad devrinde de devam etmiştir. Bu dönemde Sultan Murad'ın Postinpüş Baba'ya iltifatlarda bulunduğunu görüyoruz. Ancak şu da bir gerçektir ki, Sultan Murad döneminde ve daha sonraki dönemlerde, devşirmelerin devreye girmesiyle ülkenin konumu yavaş yavaş değişmeye başlamış ve sultanlar ile dervişler arasındaki ilişkiler daha farklı bir şekil almıştır.

II. 3. KUMRAL ABDAL

Kumral Abdal Osman Gazi zamanında yaşamış, Abdallardan olup Osman Gazi ile yakın ilişkiler kurmuştur. Abdal lakabı onun da Rum Abdallarından olduğunu ortaya koymaktadır. (F. Köprülü, I, 1935: 58; Ocak, 1999: 84) Kumral Abdal Söğüt nahiyesinde yaşamış keramet sahibi bir evliyadır. (İbn-i Kemal, 1991: 88) Kumral Abdal Yenişehir bölgesine giderek zaman zaman müridleriyle kafir köylerine gaza ederdi. Kendisi Şeyh Edebali'nin mürididir. (Müneccim başı Ahmed, 1995: 56; Doğru, 1997: 13) Kumral Abdal'ın Hızır Aleyhissalam'la yakın dostluğu bilinmektedir. Rivayete göre, Kumral Abdal bir gün Ermeni Derbendi denilen bölgede dinlenirken yanına Hızır Aleyhissalam gelerek kendisine Osman Bey'den bahsetmiştir. Hızır, Kumral Abdal'a, Osman Gazi'nin geleceğinin çok parlak olduğundan, Allah'ın Osman Gazi ve çocuklarına padişahlık bahşedeceğinden bahsederek onu bulmasını ve bu müjdeyi vermesini söyledi. (F. Köprülü, 1935: 56-58; Araz, 1958: 95-96) Bu olay meydana geldiği sırada, Kumral Abdal henüz Osman Gazi'yi tanımıyordu. Gerçi, bu genç beyin pek çok gazalara katıldığını ve ara sıra Şeyh Edebali'nin tekkesine geldiğini duymuştu. Ama yine de kendisini tanıyamayacağını düşünerek Hızır'dan Osman Gazi'yi tanıttak için işaretler vermesini istedi. (Araz, 1958: 96) Kumral Abdal bu işaretleri, öğrenerek, Osman Gazi'yi bulmak ve ona hayırlı haberi vermek üzere yola çıktı. Doğruca Şeyhi Edebali'nin

yanına gitti. Bu sırada onun yanında uzaktan geldikleri belli olan misafirler vardı. Bu misafirler Osman Gazi ve arkadaşlarıydılar. Bu sırada Osman Bey, Şeyh Edebali'ye meşhur rüyasını anlatıyordu. (Aşıkpaşazâde, 1332: 6) Osman rüyasını anlattıktan sonra Şeyh Edebali Osman'a padişahlık verildiğini ve kızı Malhun Hatun'un da onun eşi olacağı müjdesini verir. (Aşıkpaşazâde, 1332: 6)

Kumral Abdal, Osman Gazi'ye bu haberi kendisinin de bildiğini ve bu müjdeyi vermeye geldiğini söyler. Aşıkpaşazâde'de Kumral Abdal ile Osman Gazi arasındaki diyalog şu şekilde geçmektedir:

“ Ey Osman, sana padişahlık verildi. Bize dahi şükrâne dedi. Osman Gazi eyder; Her ne vakitkim padişah olam sana bir şehir vereyin dedi. Derviş eyder: Bize bir kağıd ver imdi der. Osman Gazi eyder: Ben kağıt yazmak bilirmiyim ki benden kağıt istersin dedi. Amma atamdan bir kılıc kalmışdır. Sende dursun nişan. Beni Allahü Teala padişahlığa mazhar görürse benim neslim ol kılıcı göreler, Köyü almayalar deyü verdi. Şimdi dahi ol kılıcı Kumral Dede neslinedir. Al-i Osman'dan her kim ki padişah olsa ol kılıcı ziyaret ederler” (Aşıkpaşazâde, 1332: 7)

Aynı kıssa Kemalpaşazâde'de de anlatılmaktadır. (İbn-i Kemal, 1991: 94-95)

Örneklerden anlaşılacağı üzere, Kumral Abdal, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce ve kuruluş sırasında uçlarda yaşayan ve muhtemelen bölge haklına İslam dinini kabul ettirmek ve ganimet elde etmek amacıyla gaza ideolojisini benimsemiş bir derviş-abdal tipleridir. Doğruluğu şüphe götüren bu rüya hadisesinden sonra Kumral Abdal Osman Gazi'nin yanında kalmış ve savaşlarda onunla birlikte yer almıştır. Ermeni Derbendinde kazandığı savaş sonucunda Osman Gazi'yi tebrik etmiştir. (Doğru, 1997: 14) Osman Gazi devletin bağımsızlığını ilan ettikten sonra verdiği sözde durarak Kumral Abdal'a Ermeni Derbendi'nde bir zaviye yaptırmış, bir çok köyler ve tarlalar vakfederek onu tüm vergilerden muaf tutmuştur. (F. Köprülü, 1935: 59; Doğru, 1997: 14; O. F. Köprülü, 1988: 63) Bundan başka Kumral Baba için, Karaağaç Köyü yakınlarında bir zaviye kurulmuş, köyün 43 hanesinin hasılı olan 3500 akçe vakfa gelir olarak yazılmıştır. Vakıf Osman Han Vakfıdır şeklinde kayıtlarda geçmektedir. (Doğru, 1997: 15)

Osman Gazi ile Kumral Abdal arasındaki yakınlık bize devletin kuruluşunun dini bir temele dayandırılmaya çalışıldığını ve dervişlerle sultanların devletin kuruluşundaki yardımlaşmasını göstermesi bakımından güzel bir örnek teşkil eder. Yine Kumral Abdal ile ilgili anlatılan ikinci Menkıbede de diğer Rum Abdallarında olduğu gibi devletin iskan politikasında bu dervişlerin ne derece önemli rol oynadıklarını göstermesi bakımından dikkate değer bir husustur. Zira bu dönemdeki gaziler ve abdallar Ömer Lütfi Barkan'ın da belirttiği gibi, kendileri için genellikle sultanlar tarafından yaptırılan zaviyelerde müridlerini eğiterek gaza ruhunu aşıyorlar, aynı zamanda vakfedilen köylere yerleşip tarlaları ekerek yeni fethedilmiş olan bölgenin şenlendirilmesine, Türk ve Müslüman nüfusun artmasına da büyük ölçüde destek sağlıyorlardı. (Barkan, 1942: 294)

Kumral Abdal ile ilgili vakıfların varlığı ve bu ailenin vergilerden daha sonraki dönemlerde de muaf tutulması Osmanlıların be şeyhe ne derece önem verdiklerinin açık göstergesidir. Örneğin 1476 ve 1481 yıllarında reaya yazılan bazı aileler kendilerinin Kumral Baba sülalesinden olduklarını kanıtlayarak vergiden muaf tutulmuşlardır. Yavuz Kanunnamesinde, Karaağaç ve Kumral Şeyh köylerinde oturanlar her türlü resin, salgın ve bilcümle avarız-ı ivan ve tekalif-i örfiyyeden muaf ve müsellemler olduklarına dair hüküm verilmiştir. (Doğru, 1997: 15)

II. 4. DOĞLU BABA

Doğlu Baba, Abdalan-ı Rum'un en önemlilerinden olup ne doğum tarihi ne de ölüm tarihi bilinmemektedir. Kendisinin Sultan Osman Gazi ve Orhan Gazi dönemlerinde yaşadığı göz önüne alınırsa (Mehmed Süreyya, II, 1311: 340) ölüm tarihinin en erken 1321 tarihi sonrasında en geç 1362 öncesinde olması gerektiğini tahmin etmek mümkündür. Doğlu Baba ile ilgili bilgi çok sınırlı olarak ve sadece Bursa'nın fethi sırasında göstermiş olduğu yararlı faaliyetlerden dolayı kendisinden bahsedilmek suretiyle verilmiştir.

Tavullu Baba adı da verilen (Baldırzâde, 2000: 163; İsmail Belig, 1287: 230) Doğlu Baba, ermiş, veli ve meczub bir kimsedir.(Mustafa Âli, V, : 64) Tıpkı diğer Rum Abdalları gibi Doğlu Baba da Sultan Orhan Gazi ile birlikte Bursa'nın fethine katılmıştır. Kaynaklar Doğlu Baba'nın Bursa'nın fethi sırasında büyük yararlılıklar gösterdiğinden bahsetmektedirler. Anlatıldığına göre, savaş esnasında, çarpışmaların en hareketli olduğu bir dönemde, gaziler ve

abdallar harareten ve aşırı sıcaktan yorgun düştükleri bir sırada Doğlu Baba onların yardımına koşmuş, elinde bir bakraç, süte su katarak gaziler ve abdallar arasında paylaşmış (Nişancı Mehmed Paşa, 1290: 117; Taşköprüzâde, 1405: 13) onların susuzluğunu gidermiş ve dualarına mazhar olmuştur. (Taşköprüzâde, 1989: 24; Danışman, 1964:144)

Asıl adı bilinmeyen Doğlu Baba'nın adı da bu olaydan sonra verilmiştir. Zira, Farsça'da doğ ayran anlamına gelmektedir. (Kaplanoğlu, 1998: 123) Doğlu Baba ismi de bu manada ayrancı, ayran dağıtan anlamında kendisine verilmiştir. İsmail Belig bu ismin her ne kadar 'dua'dan türemiş olacağını söylese de ilk anlamı akla daha yakın görünmektedir. Gelibolulu Mustafa Âli'nin Kühü'l-Ahbar'ında geçen 'Doğlu Baba denilmek, ayranı bol manasındadır' (Mustafa Âli, V, : 65) bu görüşümüzü desteklemektedir.

Doğlu Baba, Bursa'nın fethi tamamlandıktan sonra, Uludağ'ın doğuya bakan kısmında kuytu bir bölgeye yerleşerek burayı iskan etmiştir. Bölgedeki kurtlar ve kuşların dahi kendisine alıştığı rivayet edilir. Bu dönemde Doğlu Baba'nın İslamiyeti kabul etmekle beraber birtakım Şamanist motifleri de bünyesinde taşıyan Kalender dervişlerden olabileceği tahmin edilebilir. Doğlu Baba'ya Tavullu Baba isminin de verilmesi bizi bu sonuca götürmektedir. Zira, Şamanların yaşamına bir göz atıldığı takdirde davulun onların hayatında ne derece önemli bir yer tuttuğunu görmek mümkündür. Orta Asya Türklerinde davul Şaman ayinlerinin vazgeçilmez bir unsurudur. Her Şamanın evinde birisi ayinde kullanılmak birisi de evde saklamak amacıyla iki adet davul bulunurdu. Hatta davulun tokmağının bile önemi büyüktür. Ayin sırasında şamanın ruhu gökte dolaşırken davul taşıt vazifesi görür, karada dolaşırken, davul at, tokmak, kamçı, sulardan geçerken, davul kayık, tokmak kürek, göklere çıkarken de binilecek kuş olur. (İnan, 1995:95) Davulun bu özellikleri bilindiğinde Doğlu Baba'ya Tavullu Baba denmesinin önemi daha da artar ve Doğlu Baba'nın da bu Şamanların İslam dinini benimsemiş versiyonları olabileceği ihtimali ortaya çıkar kanaatindeyiz.

Sultan Orhan Gazi, komutanlarından Turgut Alp'in de delaletiyle bu bölgeyi Doğlu Baba'ya temlik olarak bağışlamıştır. (Eğilmez, 1942: 11)

Doğlu Baba kurduğu tekkesinde hayatının sonuna kadar sevenlerine İslam dinini anlatmaya çalışmış, bölgenin iskan edilmesini sağlamış ve Bursa'da vefat etmiştir. Mezarı Karabelen adı verilen tepede olup (İsmail Belig, 1287: 230) Sultan Orhan Gazi tarafından kendisine bir türbe, türbenin yanına da bir cami yaptırılmıştır. (Eğilmez, 1942: 11)

Hakkında pek çok söylene bulunan ve Türklerin Aristosu olarak nitelendirilen (Kaplanoğlu, 1998: 124) Doğlu Baba'nın türbe ve tekkesinden günümüze bir şey kalmamıştır. M. Ş. Eğilmez, Lamiî'den naklen, Kanuni Sultan Süleyman zamanında, Doğlu Baba'nın türbesinin, camisinin, tekkesinin tüm canlılığını koruduğunu ve yoğun bir ziyaretçi akınına uğradığını belirtir. (Eğilmez, 1942:11)

Doğlu Baba'nın mezarı günümüzde, hala ziyarete uğramaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, türbe, cami ve tekleden eser kalmamıştır. Mezarı dağın yamacında asırlık bir çam ağacının dibinde bulunmaktadır. Mezarının yakınından geçen yolun üzerinde bir çeşme bulunmaktadır. Mezarı kabaca tamir edilmiştir. Yer yer çatlaklar görülen kabrin ayak ucunda Hüve'l-Baki Dolu(Doğlu) Baba'nın aziz ruhuna fatiha yazılı bir taş, ayrıca bir askere ait saç levha üzerine Dolu Baba yazılıp konmuştur. (Turyan, 1997:379)

II. 5. ABDAL MURAD

Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde etkili olan Rum Abdalları arasında ismi sıkça zikredilenlerden biri olan Abdal Murad'ın hayatı hakkında en geniş malumat Baldırzâde'nin Ravza-i Evliya adlı eserinde bulunmakla beraber ilk dönem Osmanlı kroniklerinde de kendisinden Orhan Bey döneminde yaşamış bir ermiş olarak bahsedilmektedir.

Abdal Murad aslen Buhara'lı olup Bursa'nın fethinden önce Anadolu'ya gelmiştir. (Baldırzâde, 2000: 87) Abdal Murad, diğer Rum Abdalları gibi güçlü bir cezbeye sahiptir ve Abdal Musa gibi onun da Anadolu'ya gelen kırk dervişten olduğu rivayet edilir. (O. F. Köprülü, 1988: 63) Buhara'dan Anadolu'ya gelişi sırasında oğlu Abdal Mehmed'de beraberinde bulunmaktaydı.

Rivayete göre, Abdal Murad, Bursa fethedilmeden önce, bugün mezarlarının bulunduğu ve kendi adlarıyla anılan semte gelerek yerleşmiş ve bölge halkıyla iyi ilişkiler içerisine girerek bölgeyi İslamlaştırmaya gayret etmiştir. (Kaplanoğlu, 1998: 57)

Fuad Köprülü tarafından nakledilen menkıbeye göre, fetihten önce Bursa bölgesine yerleşen Abdal Murad'ın bir eşiği varmış. İhtiyacı olduğu zaman onu Bursa kalesinin zindan kapısı denilen kapıya gönderirmiş. Kalede yaşayan Hıristiyanlar Abdal Murad'ın kudsiyetine

inandıkları için eŖeğin heybesini yiyecekle doldururlarmıŖ. (F. Köprülü, 1935: 60; Erginli, 1995: 37) Anlatılan menkıbeden de anlaşılacağı üzere, Abdal Murad bölgedeki gayri müslim halk ile sıkı bir iliŖki içerisine girmiŖ, halkı kendisinin ermiŖ bir kiŖi olduğuna inandırmıŖtır. Bu yöntem, kolonizatör Türk derviŖlerinin klasik istimalet yöntemlerinden ve Rum Abdallarının dini yayma yolundaki temel politikalarından birisidir. ArkadaŖları gibi Abdal Murad da hem kılıç yoluyla hem de gönül fethetme yoluyla halkı İslam dinine sokmaya ve yerleŖtiđi bölgeyi Ŗenlendirip mamur bir hale getirmeye  alıŖmaktadır.

Abdal Murad, Orhan Bey Bursa'yı kuŖattıđında orduya katılmıŖtır. (TaŖk pr z de, 1405: 13; Mustafa  li, V, : 64) Hammer'in belirttiğine göre Abdal Murad, Bursa'nın fethi sırasında Geyikli Baba'ninkine benzer büyüklükteki tahta kılıcıyla olağan üstü kahramanlıklar g stermiŖ (Hammer, I, 1992: 116); Orhan Gazi tarafından kendisine idare etmesi için bir firka verilmiŖ ve Abdal Musa ile birlikte fiziksel g  lerinin yanı sıra, hem duaları hem de kerametleri vasıtasıyla fethin baŖarılı bir Ŗekilde tamamlanmasını sađlamıŖlardır. (a.g.e.: 1992:115)

Abdal Murad'ın Bursa'nın fethi esnasında kullandığı kılıcı çok meŖhurdur. Uzunluğu dört metre olan (Evliya Çelebi, II, 1314: 46) bu kılıçla fetih sırasında büyük bir kayayı ortadan ikiye b lmiŖ ve pek çok d Ŗmanı da telef etmiŖtir. (Baldırzâde, 2000: 89) Bu kılıç hala türbesinde mevcut olup, Kanuni Sultan Süleyman üçte birini kestirerek Hazine-i Amireye naklettirmiŖtir. (a.g.e.: 89) Evliya  elebi, sözü edilen kılıcın I. Ahmed tarafından kestirilip hazineye nakledildiğini söyler. (Evliya Çelebi, 1314: 46)

Abdal Murad'ın türbesinde yılan Ŗeklinde ve en az kılıcı kadar meŖhur bir de topuzu bulunmaktadır. Bu topuz hakkında da bir menkıbe anlatılır. Rivayete göre, Sultan Orhan Gazi zamanında denizden iki ejderha çıkıp kıyıdaki köylerin halkına büyük zararlar verirlermiŖ. Nihayet bu durum Orhan Gazi'ye bildirilince, Orhan Gazi bu iŖi halletmesi için kerametleriyle  nl  Abdal Murad'ı g revlendirmiŖ. Abdal Murad deniz kıyısına giderek yüksek sesle bir sayha atınca ejderhalar denizden  ıkmıŖlar, Abdal Murad elindeki topuzla birer vuruŖta bunları  ld rmiŖ. Olay sırasında orada bulunan Sultan Orhan Gazi'nin adamları bu ejderleri tunçtan birer kalıba dökerek birisini Abdal Murad'ın zaviyesine birisini de hazineye g t rmiŖlerdir. (Baldırzâde, 2000: 89; F. Köprülü, 1935: 60)

Abdal Murad, anlatılanlara bakılırsa fetihten sonra Bursa'ya yerleşmiştir. Bu dönemde de fetihten önceki yaşantısını devam ettirdiği ve Sultan Orhan tarafından kendisine bağışlanan Filidar Köyünde (Erginli, 1995: 38) iskan politikasını sürdürdüğü düşünülebilir.

Abdal Murad'ın Osmanlı Padişahı Sultan Orhan Gazi ile yakın ilişki içinde bulunduğu yukarıda verdiğimiz örneklerden ve Sultanın kendisi bir tekke yaptırmış olmasından anlaşılıyor. Orhan Gazi Abdal Murad için yaptırmış olduğu tekkeye binden fazla kapacak vakfetmiştir. (O. F. Köprülü, 1988: 64)

Abdal Murad'ın ölümünden sonra tekke sık sık ziyaret edilmiştir. Tekkenin bulunduğu bölge, manevi kimliği ile ön plana çıkmış bu Rum Abdalının adına izafeten Abdal Murad mahallesi olarak anılmaktadır. (Sevim, 1996: 149) Abdal Murad'ın tekkesi Evliya Çelebi tarafından Bektaşî Tekkesi olarak gösterilmektedir. Evliya, Abdal Murad'la Hacı Bektaş Veli'nin arasında bir bağ olup olmadığı hususunda ise net bir bilgi vermez. (Evliya Çelebi, 47) Abdal Murad'ın Hacı Bektaş Veli ile görüşmesi kronolojik olarak mümkün görünmemektedir. Onun adının Bektaşilikle birlikte anılmasının sebebi, Abdal Musa'nın Bektaşilik propagandası yolunda Abdal Murad ile görüşmüş olması ihtimali dolayısıyladır. Tekke, XII. Yüzyılın ikinci yarısından önce Bektaşilerin eline geçmiş olmalıdır. (O. F. Köprülü, I, 1988:64) Hasluck, Abdal Murad adında birisinin varlığına ve tekkesinin Bektaşilerle ilgisine kuşkuyla bakmaktadır. (Hasluck, 1928: 12; 1995: 19)

Abdal Murad'ın kabri ve tekkesi Uludağ'ın yamacında Alishir Irmağı üzerindeki belde kapılarında bulunmaktadır. (Hoca Sadeddin, V, 1992:11, J. V. Hammer, I, 1992:115)

Tekkede daha sonraki dönemlerde de misafir ağırlama ve irşad faaliyetlerine devam edilmiştir. Bu şeyhler evlada meşrut olup, misafirlere imamet etmek zorunluluğu vardır. 1484 yılında Şeyh Salih Efendi on akçe yevmiyeyle on yıl kadar şeyhlik yapmıştır. 1595 yılında Abdal Murad evladından Hacı Mahmud buraya şeyh tayin edilmiştir. (Erginli, 1995: 39)

Günümüzde kendi adıyla anılan mezarı bilinmesine rağmen tekke ve türbesinden eser kalmamıştır. (Kaplanoğlu, 1998: 58) Süleyman Uludağ'ın kaydına göre türbe 1935'te yıkılmıştır. (Uludağ, I, 1988: 63)

II. 6. ABDAL MEHMED

Abdal Mehmed, Abdal Murad'ın oğludur. Yaşadığı dönem ile ilgili ihtilaflar vardır. Orhan Döneminde (F. Köprülü, 1935: 59) veya II. Murad döneminde yaşadığı (Uludağ, 1988: 63) şeklinde bilgiler veriliyorsa da Emir Sultan'ın çağdaşı olduğunu Baldırzâde'deki kayıttan öğreniyoruz. (Baldırzâde, 2000: 89) Raif Kaplanoğlu, Abdal Mehmed'in Sultan II. Murad zamanında yaşadığını söylemekle beraber ölüm tarihi olarak 1411 yılını göstermekle kendi içinde çelişkiye düşmektedir. (Kaplanoğlu, 1998: 57) Süleyman Uludağ, hem Orhan Gazi döneminde hem de II. Murad döneminde iki farklı Abdal Murad bulunduğundan söz ediyorsa da (Uludağ, I, 1988: 63) bununla ilgili başka bir kayda rastlamadık.

Abdal Mehmed, babası Abdal Murad ile birlikte, Orhan Bey döneminde Buhara'dan Bursa'ya göç etmiştir. (Baldırzâde, 2000: 87) Abdal Mehmed'in yaşı bu sırada muhtemelen küçük olmalıdır. Babasının ölümünden sonra, bölgedeki faaliyetleri yoğun bir şekilde devam ettirmiş, bölgenin iskanına ve şenlendirilmesine devam etmiştir. Emir Sultan'la iyi bir dostluk kurmuş bir kişi olup güçlü bir cezbeye sahip keramet sahibi bir evliya olarak bilinmektedir. (Baldırzâde, 2000: 89; İsmail Belig, 1287:)

Abdal Musa, Abdal Murad gibi Abdal Mehmed de kırklardan kabul edilir. Günlük yaşantısında kendi tekkesine ait olan caminin bahçesindeki çınar ağacının dibinde oturup müridlerine ve fukaraya elini öptürür, onların dertlerini dinler ve yardımcı olurdu. (Baldırzâde, 2000: 89)

Abdal Mehmed aşırı cezbeye sahip birisi olduğu için müridleri onun yanına her zaman gidemezlerdi. Baldırzâde'nin rivayetine göre, Abdal Mehmed'in tekkesinin önünden bir yol geçermiş. Müridleri Abdal Mehmed'in cezbeli olmadığı zamanlarda buradan geçerek elini öpüp duasını alırlarmış. Eğer cezbe ve istiğrakı çok fazlaysa yanına uğramaktan çekinip aşağıdaki başka bir yoldan giderlermiş. (a.g.e.: 90)

Abdal Mehmed'in yaşadığı dönemde kerametleriyle meşhur olduğu onun kerametlerinin pek çok yerde anlatıldığını kendisi hakkında yazılan kaynaklar içerisinde en geniş malumatı veren Baldırzâde'den öğreniyoruz. Baldırzâde eserinde Abdal Murad ile ilgili pek çok menkıbeden bahseder. Günümüz araştırmacıları da bu menkıbelerden bahsetmekle birlikte onların da

Baldırzâde'den ilham aldıklarını biliyoruz. Baldırzâde, Abdal Mehmed ile ilgili menkıbelerden birisini şu şekilde anlatmaktadır:

“ ... ve ol mahalde Başçı İbrahim nâm bir revvasın başçı dükkânı olup aziz-i mezbûrın baş müridi ve ahbabının hüslu feridi olmağla her gün azize bir bişmiş baş verir imiş ve cân u baş ile hizmetin görür imiş. Bir gece mu'tadı üzre başları kazgana koyub temcid zamânında yoklamış, görmüş ki, aziz-i mezbûrın himmeti ve iksir-i devlet ü kimyâ-yı sa'adet olan nefes-i nefisinin bereketi ile hâlis altın olmuş” (Baldırzâde, 2000: 90) Bu olay üzerine Şeyhine daha da bağlanan Başçı İbrahim, Gökdere adı verilen semtte onun için bir cami inşa ederek pek çok kap kacak bağışlamıştır.

Baldırzâde'de anlatılan diğer bir menkıbeyi de şu şekildedir:

“Eşrefzâde Sultan dahi hengâm-ı Cuvânide Abdal Mehmed Hazretlerine varur buyurular ki, 'Danışmend var biz köfteli şurba getir'. Onlar dahi çarşuya varub köfteyi bulamayub, sa'de şurba alub getirdüklerinde, 'ya bunun köftesi yok' derler. Hemân oturdukları yere karib mezbeleden bir avuç hâk-âlûde çamur alup köfte edüp içine katarlar ve 'ekl eyle' derler. Onlar dahi ekl edüp onlara dahi ulûm- zâhire ve bâtına münkeşif olur.” (Baldırzâde, 2000: 91)

Bu keramet motiflerinden anlaşıldığı kadarıyla Abdal Mehmed herhangi birisini müridliğe kabul etmeden önce sıkı bir sınavdan geçirmekte ve bu sınavı aynı zamanda müridlerinin derecelerini ölçmek için de uygulamaktadır.

Abdal Mehmed hayatını Bursa'da ki tekkesinde anlattığımız şekilde irşad faaliyetlerinde bulunarak geçirdikten sonra vefat etmiştir. Ölüm tarihi konusunda kaynaklarda bilgi mevcut değildir. Ölümünden sonra Sultan II. Murad tarafından kendisi için türbe ve bu türbenin yanına da cami ve çeşme yaptırılmıştır. Mezarının bulunduğu bölge Gökdere adını taşımakta iken günümüzde Abdal Mehmed'in adıyla anılır haldedir. Türbe, yanındaki çeşme ve cami günümüzde hala varlığını korumaktadır. (Uludağ, I, 1988: 63) Türbe günümüzde de ziyaret edilmekle beraber asıl yoğunluk XVIII. yüzyıla kadar sürmüştür.

Abdal Mehmed ile ilgili olarak, son zamanlara kadar yaygın olan inanişe göre; 'kolay doğuramayan kadınların Abdal Mehmed türbesinde bulunan pabuçlara su doldurarak içmesi' doğumu kolaylaştırmaktadır. (F. Köprülü, 1935: 59) Anlatılan bu inanç bile Abdal Mehmed kültürünün etkisini göstermesi bakımından ilginçtir.

II. 7. KARACA AHMED

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde etkili olan Rum Abdalları arasında Karaca Ahmed Sultan'dan da söz etmek gerekir. Karaca Ahmed, Orhan Gazi döneminde yaşamıştır. (Mustafa Âli, V, : 62) Karaca Ahmed diyar-ı acemden olup başlangıçta zevk ve sefa ile dolu bir hayat sürerken, bir vesileyle ilahi hikmete erişmiş ve Anadolu'ya gelerek (Mecdi, 1989: 33; Taşköprüzâde, 1405: 281) Geyve Akhisar'ına gelerek fethine iştirak etmiş, fetihten sonra da buraya yerleşmiştir. (Baldırzâde, 2000: 281) M. Yaman, Karaca Ahmed'in Anadolu'ya Anadolu Selçuklu Devleti'nin son zamanlarında Moğol İstilasından kaçarak gelen Türkmen şeyhlerinden olduğunu ifade etmektedir. (Yaman, 1974: 73)

Karaca Ahmed, Hoca Ahmed Yesevi kimliğini bünyesinde her yönüyle yaşatan şahsiyetlerden birisi olması itibarıyla konumuz açısından büyük önem taşır. Asıl adı Haydar olan Karaca Ahmed'e bu unvanın verilmesi Hoca Ahmed Yesevi ile özdeşleştirilmesinden ileri gelmektedir. (Hasluck, 1928:65) Annesinin adı Sultan Ana, kardeşinin adı da Kadıncık Ana'dır. Fakat, müridlik vazifesi görenlerin eş ve anneleri genellikle Sultan Ana, Ana Bacı, Ana Bacı Sultan olarak adlandırıldıklarından (Noyan, 1998: 274) sözü geçen isimlerin doğru olduğu hususunda kesin yargı belirtmenin yanlış olacağı kanaatindeyiz.

Karaca Ahmed, Horasan'dan Anadolu'ya gelen Rum Abdallarının öncüsü durumundadır. Bedri Noyan, Karaca Ahmed'in Anadolu'da ilk önce Manisa'ya geldiği bilinmektedir. (Noyan, 1999: 274) Manisa'da Saruhan Oğullarının hüküm sürdüğü devirde, 1371 tarihli bir vakfiye kaydından babasının adının Süleyman-ı Horasani olduğu anlaşılmaktadır. (Yaman, 1974: 74) Karaca Ahmed'in bir süre sonra Hacı Bektaş Veli'nin yanına giderek ondan ders ve icazet aldığı belirtilmekte (Noyan, 1999: 274; Yaman, 1974: 81) ise de bu hadiselerin doğruluğu şüphelidir. Ancak, Karaca Ahmed'in Bektaşilik Tarikatında önemli bir yere sahip olduğu ve ulular statüsüne konduğu da gerçektir. Karaca Ahmed'in Bektaşiliğe intisabı ve daha sonra en tanınanlarından birisi olması bize göre, Hacı Bektaş'tan ziyade Abdal Musa ile alakalı olmalıdır. Çünkü, ilgili kısımda belirttiğimiz üzere, Abdal Musa bu dönemde yoğun bir şekilde Bektaşilik propagandası yapıyordu. Muhtemelen Karaca Ahmed ile de Hacı Bektaş Ocağının postnişini olması sıfatıyla görüşmüş olmalıdır. Konuya kronolojik olarak yaklaşıldığında da bu olasılığın daha da kuvvetlendiği görülecektir.

Mustafa Âli, Karaca Ahmed'i Rum Abdallarının Kutb-ı nâmdarı olarak nitelemekte ve Sivrihisar'daki Seyyid Nureddin adındaki bir şeyhten ders aldığını belirtir. (Mustafa Âli, V, : 55) Karaca Ahmed, hayatının büyük bölümünü Anadolu'nun çeşitli bölgelerini dolaşarak geçirmiş, akıncılarla birlikte savaflara katılmış, kahramanlıklar göstermiştir. (Noyan, 1998: 274) Anadolu'nun pek çok yerini dolaştıktan sonra muhtemelen Akhisar'a geri dönmüş olmalıdır. Mezarı Akhisar'da kendi adıyla anılan köyde bulunmaktadır. (Mecdi, 1989: 33)

Karaca Ahmed Sultan, Orhan Gazi döneminde halkla iç içe yaşayan, onların sorunlarıyla ilgilenip çözüm üretmeye çalışan bir heteredoks derviş olarak bilinir. Kendisine Bektaşilerce çok saygı duyulmakta ve ismi Bektaşi silsilesinde yer almaktadır. Kendisi, Orhan Gazi döneminde Üsküdar bölgesine yerleşmiş olup bölgeyi Türk nüfusuyla şenlendirmeye çalışıyordu. (Yaman, 1974: 86)

Karaca Ahmed'in öneminin ölçüsü türbelerinin çokluğuyla değerlendirilmelidir. Onun, İstanbul, Manisa, Aydın, Sivrihisar'dakiler de dahil olmak üzere toplam yedi tane türbesinin varlığından söz edilir. İstanbul'da Kadıköy'den Kısıklı'ya giden yolun dönemecinde kendi adıyla anılan durağın biraz ilerisinde bir türbesi vardır. (Noyan, 1998: 273) Gülfem Hatun tarafından yaptırılan türbede sancak, deve yününden dokunmuş hırka ve çok sayıda tespih bulunmaktadır. (Yaman, 1974: 94) Ayrıca, Üsküdar'daki türbenin yanında Karaca Ahmed'in Horasan'da binerek Anadolu'ya geldiğine inanılan atının bulunduğu bir mezar daha vardır. (a.g.e.: 101) Manisa'da üç farklı yerde makamı vardır. Bu makamlar Akhisar Karaköy'de, Eşme- Karaca Ahmet ve Manisa Horoz köylerinde yer almaktadır. Ayrıca İstanbul'daki meşhur Karaca Ahmed mezarlığı da onun adına izafe edilmiştir. (Yaman, 1974: 92-116) Afyon'un Karaca Ahmed Köyünde de bir türbesi bulunmaktadır.

Karaca Ahmed Sultan için, Saruhan Oğullarının son sultanı İshak Çelebi tarafından Gökçe Ağaç adındaki iki kıta arazi tekkenin giderlerine harcanmak üzere vakfedilmiştir. (Noyan. 1998: 273)

Karaca Ahmed Sultan'ın etkisi günümüze kadar tüm yoğunluğuyla devam etmiştir. Karaca Ahmed Sultan'ın sağlığında ruh hastalarını tedavi eden bir doktor olduğu inancıyla günümüzde de onun türbelerinde bir takım hasta tedavileri yapılmaktadır. Bedri Noyan'ın naklettiğine göre, bugün Karaca Ahmed Türbesinde tedavi şu şekilde yapılmaktadır: Oraya getirilen hasta bir tomruğa bağlanarak geceyi orada geçirir. Sabah erkenden iki kadın gelip

hastanın çevresini temizlerler. Hasta oradan alınıp aydınlatıcının (mürşidin) evine götürülür. İlk gecede iyi olmamışsa bir veya birkaç gün daha alıkonulur. Tekrar tomruğa bağlanarak gece yatırda bırakılır. Aydınlatıcıdan başkasıyla görüştürülmez. Tuzsuz ekmek ve sebze aşı verilir. Düzelme görülürse önce ayakları çözülür. Aydınlatıcının bakımı altında yatır avlusunda dolaştırılır. Karaca Ahmed Sultan'ın oturduğu taşın dövülmesinden yapılan ve cevher denilen tozun karıştırıldığı sudan içirilir. Soğuk su ile duş yaptırılır. Biraz düzelince bağ bahçe gezilerine götürülür. Sonra buralarda hafif işler yaptırılarak hizmet gördürülür. Tedavi süresi kırk gün kadar sürer, daha fazla konuk edilmez. Kadın hastalara da ailenin kadın fertleri tarafından bakılır, tedavi edilir. Hastalardan tedavi için asla ücret alınmaz. (a.g.e. : 275) Karaca Ahmed'in etkisinin günümüze kadar devam etmesinin diğer bir göstergesi de Mehmet Yaman Dede tarafından Karaca Ahmed adında bir vakıf kurulması ve Gönüllerin Sesi Karaca Ahmed adlı amatör bir derginin çıkarılmasıdır. Tüm bu örnekler Abdalan-ı Rum'un ileri gelenlerinden Karaca Ahmed Sultan'ın kişiliğinin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamaktadır.

II. 8. GEYİKLİ BABA

Geyikli Baba, kaynak bakımından Abdal Musa'dan sonra en kolay ve fazla bilgiye ulaşılabilecek şahıstır. Abdalan-ı Rum'un içerisinde Abdal Musa'dan sonra en fazla tanınmış olanıdır. Derviş-gazi tipinin en önemli örneklerinden biri olarak, Kalenderiyye, Vefailik, Babailik- Rum Abdalları Bektaşilik bağlantısını şahsında en iyi temsil eden (Ocak, DİA, : 46) Geyikli Baba, Azerbaycan'ın Hoy şehrinde dünyaya gelmiştir. (Mecdi, 1989: 32; Mustafa Âli, V, : 62)

Kaynaklarda, Geyikli Baba'nın Anadolu'ya gelmeden önce nerede yaşadığı, Hoy'da kalıp kalmadığı hususunda bilgi verilmemektedir. Asıl adının ne olduğu hususu da tartışmalıdır. Kroniklerde ve kendisinden bahseden kaynak eserlerde onunla ilgili net bir bilgi yoktur. Bazı kaynaklarda ise; Yunus Emre'nin bir şiirine dayanarak adının Hasan olduğu ileri sürülmektedir. Sözü edilen şiirinde Yunus Emre:

Geyiklünün şol Hasan söz ayıtmış kendüden
Kudret dilidür söyler, kendünün söz nesidür

diyerek Geyikli Baba'yı hoşça kınamakla kalmaz aynı zamanda bize, Baba'nın adının Hasan olduğunu da bildirir. (Gölpınarlı, 1992: 11; Ocak, 1996b: 203; Cunbur, 1992: 71) Geyikli Baba bazı kaynaklarda Baba Sultan (Baldırzâde, 2000: 88) ve Ahulu Baba (Ocak, 1996b: 203) isimleriyle de anılmaktadır.

Raif Kaplanoğlu'na göre, onun adı Mehmed'dir. (Kaplanoğlu, 1998: 146) Ancak bu kayda başka hiçbir kaynaktan rastanmamaktadır..

Geyikli Baba, muhtemelen, Abdal Murad ve Abdal Mehmed gibi Bursa'nın fethinden önce Bursa'ya gelerek İnegöl tarafların yerleşmiş olmalıdır. Bazı Tarihçiler, Geyikli Baba'nın Osman Gazi döneminde yaşadıklarını ve bu dönemdeki şeyhlerle arkadaşlık kurduklarını iddia ediyorlarsa da (Müneccim başı, 1995: 87-88; Hammer, I, 1992: 116) diğer kaynaklar onun Orhan Bey dönemi ulemasından olduğu hususunda görüş birliği içerisindedirler. (Oruç Beğ, Tarihsiz: 32; Câmî, 1995: 841) Ömer Lütfi Barkan, Konya'da bazı aşiretler arasında Geyüklü Baba dervişlerinin bulunduğu nazaran, onun Bursa'nın fethinden önce bu taraftan gelmiş bir Türkmen kabilesine mensup olabileceğini belirtmektedir. (Barkan, 1942: 290)

Geyikli Baba meşrep olarak Kalenderi bir yapıya sahiptir. Tarikat bağı olarak Hoca Ahmed Yesevi fukarasından (Evliya Çelebi, 1314: 461; Hasluck, 1928: 12) olup Baba İlyas-ı Horasani,'nin müridi olarak kabul edilir. Ancak, bu durumda, 1240 yılında öldürülen Baba İlyas'ın Geyikli Baba'nın müridi olması zor görünmektedir. Gerçi, Geyikli Baba'ya tarikatını sorduklarında, 'Baba İlyas müridiyim, Seyyid Ebu'l-Vefa tarikatındanım' şeklinde cevap verdiği kaynaklarda geçmektedir. (Mecdi, 1998: 32; Câmî, 1995: 842; A. Gölpınarlı, 1992: 46) Bu durumda burada çelişkili bir durum ortaya çıkmaktadır. Geyikli Baba, Baba İlyas müridiyim derken muhtemelen onun yolunda gittiğini kastetmiş olmalıdır. Z. Velidi Togan Geyikli Baba'yı Barak Baba'nın müridi olarak göstermektedir. (Togan, 1981: 334)

Geyikli Baba, kuvvetli bir cezbeye ve olağan üstü güçlere sahiptir. Yaşadığı dönemde geyikleri evcilleştirerek onları binek hayvanı olarak kullanmış olan (Nişancı Mehmed Paşa, 1290:116) bu Türkmen şeyhinin bazen bu geyiklerle birlikte dağlarda yaşadığı, bunun yanında yük hayvanı olarak kullanıp sütüyle beslendiğini biliyoruz. (Ocak, 2000: 194) Geyikli Baba'nın hayvanları evcilleştirmedeki olağan üstülüğü Abdal Musa ile Geyikli Baba arasında geçen bir diyalogda bizzat Abdal Musa tarafından da onaylanmıştır. Abdal Musa'nın pamuk içerisine kızgın bir kor koyarak göndermesi, Geyikli Baba'nın da buna geyiklerden sağdığı

sütü göndererek mukabele etmesi ve Abdal Musa'nın onun hayvanları evcilleştirmesi bizim kor ateşi pamuğun içine koymamızdan daha zordur diyerek Geyikli Baba'yı yüceltir bir şekilde karşılık vermesi bu evcilleştirme konusunda anlatılan örnektir. (Baldırzâde, 2000: 89: Könbach, 1995: 58) Geyikli Baba ve Türkmen babalarının hayvanlarla özellikle geyiklerle aralarında gizli bir sempati oluşmakta hatta bazen bu babaların hayvan kılığına girip dolaştıkları bilinmektedir. (Könbach, 1995: 58)

Bursa'nın fethi için Sultan Orhan zamanında kendisine davet gönderildiğinde yine bir geyiğe binerek katılmış ve savaş sırasında olağanüstü kahramanlıklar göstermiş, elinde altmış okka bir kılıç olduğu halde muhasara ordusunun önünde savaşmıştır. (Hammer, I, 1992: 116) Rivayete göre Bursa'nın fethi sırasında Kızıl Kilise denilen bir yeri kendi çabasıyla fethetmiştir. Ahmet Refik bu olayı şu şekilde nakleder:

“Orhan padişah ol kıyıları feth ederken Kutbu'l-Arifin Şeyh Geyikli Baba dahi ol cânibde üç yüz altmış kapulu bir kilise varmış. Kızıl kilise demekle meşhur imiş. Ol kaleyi kendüleri feth etmişler. Cenk ederken bir kestane ağacı varmış. Baba ceng ederken ol kestaneye vardıkta ol kestane yarılıb abayı saklar imiş. Kafirler arar bulamazlar imiş. Sabah gene çıkub kafirlerle ceng eder imiş.” (Baldırzâde, 2000: 125; Refik, 1342: 349; H. Z. Ülken, 1339:447)

Orhan Gazi Geyikli Baba'nın bu kahramanlıklarını ve Kızıl Kilise'yi fethettiğini haber alınca ona iltifat etmiş ve ‘baba meyhordur deyu iki yük ırakı ve iki yük şarabı göndermiştir.’ (A. Refik, 1342: 349; Melikoff, 1997: 151)

Orhan Gazi'nin Geyikli Baba'ya iki yük şarap göndererek onun için meyhör nitelemesi yapması bize iki önemli hususu göstermektedir.

Bunların başında ayrı bir başlık altında da inceleneceği üzere ilk Osmanlı Sultanlarının Türkmen dervişleriyle olan yakın ilişkileridir. Bu olay bize, torunlarının medresesinden çok, Türkmen Babalarına yakın olan ilk Osmanlı sultanlarının hoşgörü anlayışını, tutucu olmayan tavırlarını çarpıcı bir biçimde ortaya koymasından önemli görünmektedir. (Melikoff, 1997: 151) İlk Osmanlı sultanları, özellikle de Osman ve Orhan Gazi'ler kendileri gibi Türkmen olan ve İslamiyet'i kitabi olmaktan ziyade geleneksel inançlarıyla sentez haline dönüştürerek yaşayan bu babalarla muhtemelen siyasi yayılma hedeflerinin de doğal bir sonucu olarak yakın ilişkiler kurmuşlar, ilgi göstermişler ve iskan etmeleri için köy ve tarlalar vakfetmişlerdir.

Sözünü ettiğimiz yakınlaşmayı Orhan Bey ile Geyikli Baba arasında geçen diğer bir diyalogda da görmemiz mümkündür. Osmanlı kroniklerinde pek çoğunda bulunan meşhur rivayete göre; Geyikli Baba bir gün geyiğine binmiş bir vaziyette ve omzunda bir kavak ağcı olduğu halde Orhan Gazi'nin sarayına gelerek bu ağacı sarayın bahçesine dikmiş ve Osmanlı saltanatının bu ağaç gibi kök salarak dallarını yükseklerle ve uzaklara ulaştıracağını ve asumana yükseleceğini söylemiştir. (Oruç Beğ, Tarihsiz: 32; Mustafa Âli; 62; Hoca Sadeddin, V, 1999: 10; Neşri, I, 1987: 169; Hammer, 1992: 116) Bu habere çok sevinen Orhan Gazi Geyikli Baba'yı sarayına çağırarak ikramda bulunmak istemiş, ancak Baba, Sultan'ın ayağına gitmemiştir. Orhan Gazi, Baba'dan red cevabı alınca bizzat kendisi onun ayağına gitmiş (Kara, 1990: 166) ve ikramda bulunmak amacıyla İnegöl'ü mülk olarak vermek istemiş ancak Baba 'hükümdarlık beylerin işidir dervişlerin değil, şu küçük köyceğiz dervişlerin ihtiyaçlarını görmek için yeter' diyerek Orhan Gazi'nin teklifini geri çevirmiştir. (Neşri, I, 1987: 169; A. Câmi, 1995: 842; Hoca Sadeddin, V, 1999: 10; Könbach, 1995: 57) Buradaki hadisede de tıpkı ilk olaydaki gibi Osmanlı sultanının Türkmen dervişi ile iyi ilişkiler içine girmesi, onlara köy ve tarla vakfetmesi hadisesi vardır. Türkmen dervişlerinin Osmanlı saltanatının teessüsündeki rolünü göstermesi açısından önemlidir. Zira, kavak devletin ömrü ile özdeşleştirilmiştir. Burada ayrıca, devletten alınan boş toprakların Geyikli Baba ve tekkedeki dervişlerin gayretleriyle ihya ve iskan edilip şenlendirilmesi olgusu vardır. (Barkan, 1942: 290; Kara, 1990: 166)

Orhan Gazi'nin Geyikli Baba'ya şarap göndermesi olayının bizde çağrıştırdığı ikici husus onun yaşam biçiminde göze çarpan şamanist motiflerin varlığıdır. Sözü edilen olay, Baba'nın ve dolayısıyla o dönemdeki Rum Abdallarının hayat tarzlarını göstermesi bakımından önemlidir. Geyikli Baba ve müridlerinin içkici olmaları, Abdalan'ı Rum'un, güçlü bir cezbe ve Kalenderi yapıya sahip, kitabi İslam'ı tam manasıyla benimsemeyen, şamanist yaşantılarının bir sonucu olarak görmek mümkündür. Bu dönemdeki dervişler dini öğrenme hususunda çok iyi niyetli olmalarına rağmen uygulama konusunda kendilerini oldukça toleranslı görüyorlardı. Eski Türk dinindeki Şamanlar gibi yaşayan, onlar gibi bir takım vahşi hayvan kürkleriyle örtünen, boynu ve sırtı açık yarı çıplak vaziyette dolaşan ve pek çok doğa üstü güce sahip olan bu heteredoks derviş zümreleri, anlaşıldığı kadarıyla dinsel toplantılarda da içki içmekteydiler. (Kaplıanoğlu, 2000: 146) Bu içki geleneği de muhtemelen her törende kımız içen eski Şamanların yaşantılarının Abdalan-ı Rum'a yansımış bir uzantısıydı.

Geyikli Baba'nın unvanı kendisine, geyiklere hükmettiği, onlardan faydalandığı ve onlarla birlikte yaşadığı için değil, sırtını hayvan postuyla örten Kalenderiyye'ye mensup diğer dervişler gibi muhtemelen geyik postuyla dolaştığı için verilmiş olmalıdır. (Ocak, 14, 1996: 46) Ayrıca bu dönemde Dede Ğarkın dervişler gibi Geyikli Baba'nın da geyik başlığı giymiş olması düşünülebilir. (Erginli, 1995: 30) Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki Geyikli Baba'nın bu davranışları ortodoks bir İslam alimine İslam dışı görünmekle beraber, Geyikli Baba'nın kendini iyi bir müslüman gibi görüp çevresindekilerce de öyle tanındığına şüphe yoktur. (Kafadar, 1997: 47)

Geyikli Baba'nın Osmanlı Sultanının bahçesine diktiği kavak ağacı da İslam öncesi bir motiftir. Bu 'mukaddes' kavak ağacı Geyikli Baba'da ve onun bünyesinde Türkmen Babaları arasında şamanistik ağaç kültürünün belirgin örneklerinden birisidir. (İnalçık, 2000: 142; Könbach, 1995: 58)

Geyikli Baba Bursa'nın fethinden sonra ölümüne kadar geçen zamanını İnegöl'de, bugün mezarının bulunduğu Baba Sultan adıyla bilinen bölgede yaşamıştır. Bu dönemde, münzevi hayat, vahşi hayvanlarla iç içe olmak ve dünya nimetlerinden el etek çekmek onun ideal yaşam tarzı olmuştur. Baba, bazen ıssız dağlarda geyikleriyle sohbet ederken bazen de müridleriyle ve çevresindeki Hıristiyanlar arasında İslam propagandası yapmıştır. Hıristiyanlarla kurduğu yakın ilişkilerden dolayı daha sonraki dönemlerde, bu kültürü de etkilemiş ve Hıristiyan azizleriyle özellikle Aziz Fransis ile özdeşleştirilmiştir. Aziz Fransis de tıpkı Geyikli Baba gibi tevazuuyla ormanlarda yaşayan, münzevi, garip bir adamdır. Vahşi yaratıklarla özellikle de geyiklerle haşır neşir olduğu bilinmektedir. (Könbach, 1995: 57) Michel Balıvet, Geyikli Baba'yı bir kilisede şarap içen ve kılıcıyla Ayios Yeoryios'a benzer mucizeler gerçekleştiren birisi olarak göstermekte ve bu özellikleri nedeniyle bölge Hıristiyanlarının ona iyi gözle baktıklarını ifade etmektedir. (Balıvet, 1997: 4)

Geyikli Baba'nın Hacı Bektaş Veli, Karaca Ahmed Sultan ve Abdal Musa gibi yırtıcı hayvanlarla yakın ilişki içinde olması, aslan, geyik, koyun, kurt gibi hayvanlarla yan yana gezmesi ve geyiklere hükmetmesi kendisinin Bektaşi olduğu yolunda (Eyüboğlu, 1990: 63) birtakım görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak bu konuda kesin yargıya varmak zordur. Geyikli Baba'nın Bektaşilikle alakalandırılması Abdal Musa ile yakın dostluklarından olmalıdır. Hasluck, Geyikli Baba'nın Bektaşiliği ile ilgili hususun sonradan uydurulduğu kanısını taşımaktadır. (F. W. Hasluck, 1928: 12)

Geyikli Baba, Orhan Gazi döneminde Baba Sultan denilen bölgede vefat etmiştir. Vefatından sonra Orhan Gazi buraya türbe yaptırmıştır. (M. Süreyya, 4, 1311: 86; İ. Belig, 1287: 220) Uludağ'ın eteklerinde bulunan türbenin çevresinde korular ve ulu çınar ağaçları vardır. Burası, türbeye ilaveten cami, tekke ve hamamdan meydana gelen bir külliye şeklindedir. Cami, türbe ve hamam XIX. yüzyılın ikinci yarısında onarım geçirmiştir. (Tanman, 14, 1996: 47-48; Eyüboğlu, 1991: 89)

Geyikli Baba'nın etkisi günümüze kadar devam etmiştir. Geyikli Baba'nın, kendisine vakfedilen tarlalardan topladığı ürünlerden çorba, pilav vs. pişirerek yoksullara dağıtması geleneği onun ölümünden sonra da uzun süre devam ede gelmiştir. (A. Refik, 1342: 349) Geyikli Baba türbesi yaz aylarında yapılan törenler sırasında Alevi Bektaşilerce ziyaret edilmekte olup (Selçuk, 1999: 74) bu kesim tarafından kutsal kabul edilmektedir. O, halkın, öyküler, söylenceler öğretmesinde binek taşı olmuştur. Halk onun adına söyler, söyletir, öykülerin alanını genişletir. (Eyüboğlu, 1991: 93)

Cevdet Türkay'ın tespitine göre, Anadolu'ya Geyikli Baba'ya izafe edilen çok sayıda mezar ve makam bulunmaktadır. Bu türbe ve makamların bilinen en meşhurları, Erzurum, Sivas, Malatya, Adana, Biga, Bursa ve İnegöl bölgelerinde bulunmaktadır. (Türkay, 1974: 374)

II. 9. ABDAL MUSA SULTAN

II. 9. 1. Hayatı:

Abdal Musa, XIV. Yüzyılda Anadolu'nun güneyinde şöhret kazanmıştır. Kendisi, hakkında en fazla bilgiye sahip olduğumuz Rum Abdalıdır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda, Yeniçeri teşkilatının başlangıcında ve Bektaşilik tarikatının kuruluşunda büyük etkisi vardır.

Abdal Musa'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Kendisine ait bir şiirden anlaşıldığına göre Azerbaycan'ın Hoy kasabasından olduğunu söylemek mümkündür. Abdal Musa şiirinde:

“Kim ne bilür bizi nice soydanuz

Ne zerrece oddan ne de sudanız

Bize meftun olan marifet söyler

Biz Horasan ellerinde boydanuz

Musa gibi lenterâni deniriz

Aslımızı sorar isen Hoydanuz” (Seyirci, 1994 :27 ; 1991: 54) diyerek bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Abdal Musa'nın Buhara'lı olduğunu iddia eden kayıtlar mevcutsa da (Kaplanoğlu,1998: 54) yukarıdaki şiir bu iddiayı ortadan kaldırmaktadır.

Rivayete göre Abdal Musa, Hz. Peygamber soyundan olup; Hacı Bektaş-ı Veli'nin amcası Haydar Ata'nın oğullarından Hasan Gazi'nin oğludur (Seyirci,1991:54). Abdal Musa'nın annesinin adı Ana Sultan ve kardeşinin adı da Hüsniye Bacı'dır (Güzel, 1999: 44; Türkdogan, 1999: 135). Veli Asan, Abdal Musa'nın annesinin adını Ümmü Gülsüm, kız kardeşinin adını da Zeynep olarak kaydetmektedir (Asan, 1997:56)

Abdal Musa'nın Hoy şehrinde ne kadar yaşadığı ve XIV.yüzyılda Bursa'nın fethi sırasında Anadolu'da olduğu bilinmekle beraber, hangi yılda Anadolu'ya geldiği bilinmemektedir.

Kaynaklar Abdal Musa'nın, bir süreliğine Kırşehir Sulucakarahöyük'te Hacı Bektaş Tekkesi'nde kaldığını bildirmektedirler (Şener, 1992: 41). Buna göre Abdal Musa, Bursa'nın fethinden epeyce önce Sulucakarahöyük'e gelmiş olmalıdır. Zira Abdal Musa Sultan burada Hacı Bektaş-ı Veli'nin yolunu Kadıncık Ana vasıtasıyla devralmış ve Hacı Bektaş'ın postuna oturarak Bektaşilik tarikatının ilk temellerini atmıştır (Şener, 1992: 41; Ocak, 1996: 207). Aşıkpaşazade bu olayı net bir şekilde ortaya koyar. Buna göre;

“Abdal Musa dirlerdi. Bir derviş vardı, Hatun Ana'nın muhibbi idi. Ol zamanda şeyhlik ve müridlik iken zahir değildi, silsileden dahi fariğlerdi. Hatun Ana ol gazinin üzerine mezar itdi. Geldi bu Abdal Musa bunun üzerinde bir nice gün sakin oldu.” (Aşıkpaşazade, 1332: 205).

Bu dönemde Abdal Musa, Hacı Bektaş'ın inancının özünü ve felsefesini iyice kavramış daha sonra da Sulucakarahöyük'ten kalkarak, Orhan Bey zamanında Bursa'nın fethine katılmak üzere Osmanlı ülkesine gelmiştir (a.g.e. : 205).

Orhan Gazi ile Bursa'nın fethine katılmış, büyük yararlılıklar ve kerametler göstermiştir (Hoca Sadeddin, 1999: 11 ; Nişanen Mehmed Paşa, 1290 : 116; İsmail Beliğ, 1287: 213).

Abdal Musa, gerek Bursa'nın fethi sırasında ve gerekse Bursa'nın fethinden sonraki dönemde Osmanlı toprakları ve Abdalân-ı Rum içerisinde Bektaşiliğin yayılması için birtakım faaliyetlerde bulunmuştur. O, Hacı Bektaş Veli'yi yaşadığı zamana kadar anlatılan menkıbeleri de ilave ederek, mensubu olduğu Haydari düşüncesini, Abdalân-ı Rum'a tanıtmıştır (Ocak, 1995: 201).

Bu dönemde özellikle kendisi gibi Kalenderi Haydari yapısıyla tanınan meşhur Geyikli Baba ile iyi ilişkiler kurduğunu görüyoruz. Bektaşî kaynaklarında ve Osmanlı kroniklerinde sıkça rastlanan menkıbeye göre;

“Şeyh Abdal Musa kıpkızıl kor olmuş bir ateşi pamuklu bir beze sararak Geyikli Baba'ya yollamış. Baba da ona bir kase süt göndermiş. Aracı olan derviş Abdal Musa'nın buna şaşığını görünce, süt göndermekte şaşılacak ne var ve sizin yaptığınızla ne ilgisi var? diye sormuş. Abdal Musa cevaben ; “onun bize yolladığı ceylan sütüdür. Yaban hayvanını evcilleştirmek bizim ateşi tutmamızdan daha zordur” demiştir.” (Hoca Sadeddin, 1999: 11; Evliya Çelebi, 1314; 46; F. Köprülü, 1935: 62).

Abdal Musa ile Geyikli Baba'nın arasındaki bu ilişki bize olağanüstü güçlere sahip olan ve atışe hükmedebilen (Ocak, 1983. 117-121) Şamanların İslam sonrası etkisini göstermesi bakımından da güzel bir örnektir.

Abdal Musa, Bursa'da bir taraftan Hacı Bektaş düşüncesini yayarken diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin askeri sisteminin en önemli unsuru olan Yeniçeri Ocağı'nda da birtakım faaliyetlerde bulunmuştur. Bunun en belirgin örneği olarak Bursa'nın fethi sırasında Abdal Musa ile yeniçerilerin giydiği başlığın aynı olması gösterilebilir. Bu başlığın bir yeniçeri tarafından mı Abdal Musa'ya verildiği yoksa Abdal Musa tarafından yeniçerilere mi gösterildiği tartışmalıdır. Mikail Bayram ve Ali Yıldırım'a göre bu başlık Anadolu Bacıları tarafından Kırşehir'deki Külahduzlar mahallesinde imal edilen elif-i tac külahlardan olup, Abdal Musa'nın başındadır ve yeniçeriler ondan görerek giymeye başlamışlardır (Bayram, 1987: 48; Yıldırım, 1999: 18). Y. Nuri Öztürk ise, Aşıkpaşazade'de geçen, “... ve bir yeniçeriden bir eski börk diledi, yeniçeri dahi verdi. Yeniçeri üsküfünü çıkardı bunun başına giydirdi.”(Aşıkpaşazade; 1312: 205) cümlesine dayanarak Yeniçerilerin Bektaşilerden değil, Bektaşilerin Yeniçerilerden etkilendiğini ileri sürer (Öztürk, 1997: 86).

Tespitlerimize göre, Bektaşilerin Yeniçerilerden etkilenmesi mümkün değildir. Zira yeniçerilerin Bektaşılığı bilinen bir gerçektir. Yeniçeri Ocağı ile Yeniçeriler arasında çok sıkı bir bağ olduğu, hemen hemen bütün Yeniçerilerin Bektaşî olduğu, hatta Hacı Bektaş Ocağı, Taife-i Bektaşîyan, Ağayân-ı Bektaşîyan (Koçu, 1970: 10) gibi isimler verilmesi bu yakınlığın en belirgin göstergesidir. Yeniçerilerle Bektaşiler arasındaki sıkı ilişkinin giyilen başlık dolayısıyla olup olmadığı tartışılabilir. Ancak Bursa halkı arasında ve savaşa katılan Abdalân-ı Rum arasında, Bektaşîliğin o dönemdeki postnişini olarak kabul edebileceğimiz Abdal Musa tarafından yapılan Bektaşîlik propagandası elbette savaştaki Yeniçeriler arasında da yapılmış ve etkisini de göstermiş olmalıdır. Yeniçeriler, kendilerine öğütler veren ve birtakım tavsiyelerde bulunan Şeyh Abdal Musa'nın düşüncelerini benimseyerek Bektaşî olmuş hatta şeyhlerine hürmeten başına giydiği bu başlığı da benimsemiş olmalıdır.

Hacı Bektaş'ın tekkesinde, onun gibi Haydari Kalenderi dervişi olarak yetişen ve heteredoks kimliğe sahip olan Abdal Musa'nın ve etrafına toplanan dervişlerin fetih sırasında ve sonrasında yaptıkları ısrarcı propagandalar, kılık ve kıyafetleri, Sünni İslam'la bağdaşmayan davranışları ve bu davranışları çevrelerine yaymaya çalışmaları çevredeki Sünni inancı benimseyen halk tarafından hoşnutsuzluk ve tepkiyle karşılanmıştır. (Ocak, 1996a: 206). Bunun üzerine Abdal Musa ve bazı dervişleri Bursa'dan ayrılmak zorunda kalmışlardır. Abdal Musa Bursa'dan ayrıldıktan sonra Manisa'ya, Denizli'ye, Aydın'a, Finike'ye ve nihayet bugün tekkesinin bulunduğu Antalya'nın Elmalı ilçesine bağlı Tekke Köyü'ne gitmiş, (a.g.e: 205) burada kabul görmüş ve görüşlerini yaymaya başlamıştır.

Abdal Musa'nın asıl bilinen hayatı, fikir ve etkileri bu Tekke Köyü'ndeki yaşamıdır. Ancak burada şunu da ifade etmek gerekir ki, kendisinin yukarıda isimlerini saydığımız her ilde birer makamı ve türbesi bulunmaktadır.

Abdal Musa'nın Aydın'da yaşadığı dönemde Aydın Oğlu Gazi Umur Bey ile yakın ilişkiler kurduğu bilinmektedir. Bizanslılarla ve haçlılarla başarılı savaşlar yapan, kıyı şeridinde pek çok bölgeyi fetheden ve Aydın Oğullarının en başarılı beylerinden olan Gazi Umur Bey'e (Uzunçarşılı, 1988: 106-108; Baykara, 1990) gazilik unvanının Abdal Musa tarafından verildiği, (Atalay, 1997: 27; Güzel, 1999: 99-100) Umur Bey'in de karşılık olarak, onun için bir tekke yaptırıp tekke için köyler vakfettiği görülür. Ancak, Aydın oğulları ve Umur Bey ile ilgili kaynaklarda bu türden bir bilgiye rastlanmaması bazı şüpheleri de beraberinde getirmiştir.

Abdal Musa'nın Ege ve Akdeniz kıyılarında bir süre dolaşarak nihayet Teke vilayetinde oturmaya karar vermesindeki sebep, hükümet merkezi Bursa'da aradığını bulamayan Abdal Musa'nın, eskiden beri heteredoks Türk oymaklarının yaşadığı aydın taraflarına intikal etmesi, yine bu vasıta ile koyu bir Şii-Batini inanca sahip Teke bölgesini fikirleri ve yaşantısı için en uygun bölge olarak görmesi olmalıdır (O. F. Köprülü, 1988: 64). Teke bölgesinde bu tür inanca sahip tahtacıların yoğun olarak günümüzde dahi yaşadığı düşünülürse bu daha iyi anlaşılabilir olur.

Abdal Musa, Tekke Köyü'ne geldiği zaman bölge halkı tarafından hemen benimsenmiş değildir. Belki de tanımadıkları bir bölgeden gelen ve kendisi hakkında hiçbir şey bilmedikleri bu Türkmen şeyhini köyden uzak tutmaya çalışmışlar, ancak halkla iyi diyalog kurması ve birtakım olağanüstü güçler göstermesi dolayısıyla yavaş yavaş kabullenmişler (Ocak, 1996b: 205) ve ileriki dönemde de etkisi asla bitmeyecek şekilde günümüzde de devam eden bir Abdal Musa kültürü meydana getirmişlerdir. Abdal Musa, Tekke Köyü'nde bir dergah kurarak bu bölgede İslam dinini yayacak Alp-erenler yetiştirmeye (Güzel, 1986: 295) ve Hacı Bektaş ideolojisini yerleştirmeye başladı. (Melikoff, 1998: 144). Bu arada Abdal Musa'nın birtakım kerametler göstererek etrafındaki insanları etkilediğini ve müridlerinin sayısını çoğalttığını görüyoruz. Bunlara örnek verecek olursak: Abdal Musa'nın dergahının ilk yapıldığı günlerde meydana gelen bir olay şu şekilde anlatılır.

“İlk yapıldığı zamanlar dergahının önü çok çamur ve bataklıkmiş. Dervişler bir gece: “Pirimiz, demişler himmet et de dergahın önü kaldırım döşensin!”

Abdal Musa o gece çerağ ve meşaleler yakıp, tef, davul ve kudüm çaldırıp dergah yanındaki dağa varmış. Selam vermiş. Hak rızası için iki rekat namaz kılmış. Dağa seslenip kaldırım yapması için on iki bin taş istemiş.

Hemen bir gülbank çekmiş. Abdalları Allah Allah deyip ellerini yüzlerine sürmüşler. Gece yarısı korkunç bir fırtına olmuş. Yerle gök birbirine girmiş. Allah'ın Celal tecellisi herkesi korkutuyormuş.

Sabah olup dervişler tekkeden çıkınca bir de ne görsünler? O bataklık yerde üç yüz adım uzunluğunda gayet iri taşlarla mükemmel bir kaldırım örülmüş.” (Araz, 1958: 99-100).

Diğer bir menkıbesi ise Abdal Musa'nın misafir olduğu bir evde şu şekilde geçmektedir.

“Abdal Musa Sultan su istedi. Meğer bunların suları Irak'tan gelür idi. Eve ısı eyitdi:

“Devletlü, geldün, yetişdün el-hamdüli’llâh. Bize su’da himmet eyle, efendüm sultanum. Suyumuz ırakdan gelür” didiler.

Abdal Musa Sultan yumruğun yire urdı. Ol yirden bir a’lâ su çıktı. İçtiler, kalktılar gittiler.”
(Abdal Musa, Vilayet nâmesi: 146).

Abdal Musa’nın daha çoğaltılabilecek bu şamanist motiflerle dolu kerametleri karşısında, bölge halkı ona karşı büyük bir hayranlık duymaya ve hürmet beslemeye başladılar. Müridlerinin sayısı gitgide çoğaldı.

Bu arada Hamidoğulları’nın Antalya Şubesi’ne bağlı olan Teke Oğulları Beyliği’nin Alaiye Beyi’nin oğlu olan (Tekindağ, 1994: 128) genç şehzade Alaeddin Gaybi Bey’in Abdal Musa’ya mürid olduğunu görüyoruz. Sıkça anlatılan menkıbeye göre; Bir gün Gaybi Bey ava çıkar. Manavgat, Aksu, Kepez, Yenice, Barutlu yoluyla Gölcüğe gelince dağın başında bir geyik görür. Ve hemen okunu atarak geyiği vurur. Ancak yaralı geyik hızla kaçmaya, Gaybi Bey’de onu kovalamaya başlar. Geyik, Yokoman Beli Beyis Ovası, Öküz Gölü, Sabanca, Elmalı, Düden, Yazır istikametinden Tekke Köyü’ne döner. Takip ettiği geyiğin Tekkenin kapısından içeri girdiğini gören Gaybi peşinden girip avı ister. Ancak müridler böyle bir avın olmadığını ve şeyhlerine sormasını söylerler. Gaybi, Abdal Musa ile görüşürken, Abdal Musa koltuğunun altındaki oku çıkararak gösterir. Bu olay üzerine Alaeddin Gaybi, Abdal Musa’nın müridi olur ve yanında kalmak istediğini bildirir. Abdal Musa’nın kabul etmesiyle, Alaeddin Gaybi saçını sakalını tıraş ettirip elbiselerini değiştirir ve beylik mülkünden de vazgeçtiği için kendisine Kaygusuz Sultan adı verilir. (Güzel, 1981: 32; Uluçay, 1994: 12-13; Piroğlu, 1992: 279-280). Kaygusuz Abdal ileride de bahsedeceğimiz üzere, Abdal Musa ideolojisinin ve Hacı Bektaş inancının en önemli misyonerlerinden birisi olmuştur.

Kaygusuz Abdal’ın Abdal Musa’ya intisab etmesi ve Abdal Musa’nın müridlerinin sayısının günden güne artmasına sinirlenen Alaiye Beyi bazı elçiler göndererek oğlunu geri ister. Ancak, Abdal Musa’ya gönderilen her elçinin ona mürid olup yanında kalması üzerine daha da çileden çıkar. Nihayet ordusunu toplayarak Abdal Musa’nın üzerine yürümeye çalışır. Abdal Musa ile Alaiye Beyi arasındaki mücadeleler Abdal Musa Vilayetnâme sinde menkıbevi bir şekilde anlatılır. Buna göre; Alaiye Beyi, Abdal Musa’nın üzerine Kılağalı İsa adlı kumandanını gönderir. Fakat Kılağalı İsa, Abdal Musa’nın huzuruna gelip attan inerken Abdal Musa’nın kerametiyle ayağı üzengiye takılır ve kaçan atın arkasında sürüklenerek parça parça olur. Öfkelenen Alaiye Beyi Teke Beyinden yardım alarak Abdal Musa’nın

üzerine asker gönderir ve onu yakmak için büyük bir ateş hazırlar. Durumu fark eden Abdal Musa müridleriyle birlikte Teke Beyinin üzerine yürür. Taşlar ve ağaçlarda onunla birlikte yürürler. Böylece ateşin yanına varırlar, içine girip sema ederek ateşi söndürürler. Geri dönerlerken, dağdan kara bir canavar iner. Abdal Musa işte Teke Beyi'nin ruhu der. Bir derviş baltasıyla vurup canavarı öldürür. Bu arada Teke Beyi ölmüş askerleri de dağılmıştı. Durumu gören Alaiye Beyi oğlunun olağanüstü güçlere sahip şeyhin yanında kalmasına razı oldu (Abdal Musa Vilayet nâmesi, 143-144; F. Köprülü, 1973: 201).

Kaygusuz Abdal, bundan sonra Abdal Musa'ya kırk yıl hizmet etti. Abdal Musa, Kaygusuz Abdal'ı Kıbrıs'a göndermiş, onun dönüşünden sonra da kesin tespit edemediğimiz bir tarihte Elmalı'daki Tekke Köyü'nde vefat etmiştir.

II. 9. 2. Kişiliği:

Abdal Musa gerek Osmanlı Devleti ile fetihlere katıldığı ve Bursa'da Hacı Bektaş düşüncesini yayma döneminde ve gerekse Denizli, Manisa, Aydın, Finike ve nihayet Teke vilayetinde çevresini etkisi altına almayı başarmış ve kısa sürede yanına pek çok taraftar toplayabilmiştir.

Abdal Musa'nın yaşantısında Şamanist motifler fazlasıyla görülmektedir. Abdal Musa'nın ve müridlerinin ellerinde “çomak” olarak tabir edilen bir çeşit ucu kıvrık asa ve “keşkül” taşıdıkları bilinmektedir. Çomak ve keşkülün Kalenderilerce sıklıkla kullanılması onların kalenteri yapıya sahip olduklarını görmemize olanak sağlar (Ocak, 1981: 304). Kendisi yüksek derecede mütevazı bir kişiliğe sahip idi. Geyikli Baba ile ilgili yukarıda anlattığımız, pamuk içine ateş koyarak gönderme olayında da açık bir şekilde görüldüğü gibi, Geyikli Baba'yı yüceltip kendisini küçültmesi, yine Hacım Sultanı umman kendisini onun karşısında göl olarak görmesi, Hacı Bektaş Veli'nin yanında kendisinin bir hiç olduğunu söylemesi (Kahraman, 2000: 52) onun tevazu anlayışına sadece birkaç örnektir. Yine Abdal Musa Sultan her gün kırk dervişi ile toplanarak çeşitli konuları tartışır, olgunluğa erenleri bir sınavdan geçirdikten sonra Anadolu'nun çeşitli bölgelerine gönderirdi. Bu dervişlerde öğrendiklerini, ilişki kurdukları kişilere aktarır, o devirde bu dervişler Abdal Musa felsefesinin özünü oluşturan Türk kültürünü halka yayarlardı (Asan, 1997: 56).

Abdal Musa Sultan, diğer Rum abdalları gibi müslüman olmakla birlikte izleri bir türlü silinmemiş şamanist motifler taşıyan bir Türkmen babasıdır. Onun yaşantısında veya

kerametlerinde pek çok şamanist unsur görmek mümkündür. Mesela; Menâkıb-ı Abdal Musa'da; Hacı Bektaş Veli öldükten sonra Abdal Musa olarak tekrar dünyaya gelmiştir. “Ya Erenler, Genceli’de genç ay gibi doğam, adum Abdal Musa çağır duram” şeklinde geçen (Abdal Musa Vilayet nâmesi, 1999: 140) menkıbede büyük bir velinin ruhunun başka bir veliye nakli şeklinde bir tenasüh inancı mevcuttur (Ocak, 2000a: 170). Yine, Kaygusuz Abdal’la ilk karşılaşmaları sırasında geyik donuna girmesi, Teke Beyi’nin kendisini ortadan kaldırmak amacıyla yaktığı ateşin ona etki etmemesi, kendisinin Teke Beyi’nin yaktığı ateşe doğru giderken dağlarla, taşlarla birlikte hareket etmesi, misafir olduğu evde yerden su çıkarması, tahta kılıçla savaştırması, Teke Bey’inin üzerlerine geldiğini müridlerine bildirerek gaibten haber vermesi (Ocak, 2000a : 146; Gürel, 1999: 104-121) vs. gibi pek çok motif kendisinde hakim olan İslam öncesi Şamanlara mahsus olgular olarak gösterilebilir.

Bu örnekler neticesinde Abdal Musa’nın İslami kimliğe bürünmüş bir şaman olduğu sonucu çıkıyor. Bu bağlamda, müridlerinin tekke inşa etmek amacıyla kazdıkları temelden bir kazan altın çıktığında bu altınların sahiplerini bildirerek gaibden haber vermesi (Ocak, 2000a: 129) ve kendisine ait olduğu iddia edilen bir şiirinde geçen; “Yedi tamu bize nevbahâr oldu, sekiz uçmak içindeki köydenüz” dizelerinden de bahsetmek gerekir. Zira gaibten haber vermek Şamanların hususiyetlerinden birisi olduğu gibi, Eski Türklerdeki tamu (cehennem) ve uçmak (cennet) (Eröz, 1992: 123-124) kelimeleri de bu açıdan önemlidir.

II. 9. 3. Bektaşilikteki Yeri:

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, Abdal Musa, Hoy’dan göç ettiğinde ilk olarak Sulucakarahöyük’teki Hacı Bektaş tekkesine yerleşmişti. Burada Kadıncık Ana’dan Bektaşilikle ilgili eğitimi aldıktan sonra Hacı Bektaş’ın postuna oturmuştu. Bu dönemde, Bektaşilik adı altında bir oluşum söz konusu olmadığı için muhtemelen Abdal Musa’da, tıpkı Baba İlyas, Geyikli Baba ve Şeyh Edebalı gibi Vafâi olarak adlandırılıyor olmalıdır (Ocak, 1986: 68).

Abdal Musa Vilayetnâmesi’nde geçen, Hacı Bektaş’ın Abdal Musa donunda dünyaya geldiğini bildirmesi, Bektaşilere Abdal Musa’nın etkisini daha fazla hissettirmek amacıyla söylenmiş olmalıdır. Abdal Musa Sulucakarahöyük’ten Hacı Bektaş’ın postnişini alarak yola çıkmış, Bursa’nın fethine katılıp bu bölgede Bektaşilik propagandası yaptıktan sonra Tekke Köyü’ne gelerek burada kendi dergahını kurmuş ve Bektaşilik tarikatının ilk temellerini

atmıştır. Kendisi bugün Alevi Bektaşî kesiminin inançlarında yaşayan mitolojik Hacı Bektaş Veli'nin yaratıcısı olmuştur (Ocak, 1975: 199).

Abdal Musa'nın Bektaşîlik içindeki payesi "sultanlık", mertebesi "abdallık"tır. O, Hacı Bektaş kültürünün taşıyıcısı ve propagandacısı Kalenderi dervişlerinin en güzel örneğini teşkil etmiş, (Öz, 1997: 219) ve Bektaşîlik Tarikatı'nın Kalenderilik içinde teşekkül sürecini başlatmıştır (Ocak, 1997: 54). Abdal Musa yaşadığı zamanda fazla bilinip tanınmayan Hacı Bektaş'ı hakiki Hacı Bektaş yapan onu unutulmaktan kurtaran önder olmuştur. Hacı Bektaş Veli ölümünden elli altmış yıl sonra Abdal Musa'nın çalışmalarıyla yaşam bulmuş ve Alevi toplumunun hayalindeki Hacı Bektaş haline gelmiştir (Öz, 1997: 219-220).

Abdal Musa Osmanlı Devleti içinde ve Anadolu'nun güney kıyılarında Bektaşîlik tarikatını yaymakla yetinmemiş ve halifesi Kaygusuz Abdal vasıtasıyla Anadolu dışındaki coğrafyaya da tarikatın varlığını duyurmuştu. Halifesi, Kaygusuz Abdal'ı Mısır'a göndererek orada Bektaşîlik tarikatının yayılmasını sağlamış ve Kaygusuz Abdal Kahire'de bir Bektaşî tekkesi kurmuştur (Melikoff, 1999: 33; F. Köprülü, 1939).

Abdal Musa'nın Bektaşîlik tarikatına verdiği düzen onun ölümünden sonra da etkisini sürdürmüştür. Hacı Bektaş'ın ölümünden iki yüz ve Abdal Musa'nın ölümünden yaklaşık yüz yıl sonra Bektaşîliğe biçim kazandıran Balım Sultan, temeli Abdal Musa tarafından atılan Hacı Bektaş kültürüne dayanmış, yalnızca var olan motiflere yeni bir ivme kazandırarak tarikatlaşma sürecini başlatmıştır (Öz, 1997: 220). Bu nedenle Abdal Musa'nın Bektaşîlik içindeki rolü bilinenden daha fazladır. Bektaşîlik içinde Abdal Musa "Kudema-yı Bektâşiyân" dan sayılır (a.g.e: 220).

Abdal Musa Bektaşîlik tarikatında Hacı Bektaş'tan sonra gelir ve "Pir-i Sâni" olarak bilinir.(O. F. Köprülü, I, 1988: 64). Tekke Köyü'nde kurmuş olduğu kendi adıyla anılan Tekke Bektaşîliğin dört büyük dergahından biri olarak kabul edilir (a.g.e: 64; M. Şimşek, 1995: 178) ve Abdal Musa, Hacı Bektaş erkanındaki on iki posttan, on birincisine yani ayakçı postuna sahiptir (O.F. Köprülü, 1988: 64; Barın-Ersayın, 1995: 51; Ocak, 1981: 300-301). Abdal Musa'nın günümüz Alevi Bektaşî toplumundaki izlerine aşağıda değineceğiz.

II. 9. 4. Abdal Musa Türbesi ve Tekkesi:

II. 9. 4. 1. Türbesi

Abdal Musa'nın mezarının Antalya ilinin 20 km güneyinde yer alan Elmalı ilçesine bağlı Tekke Köyü'ndeki türbede bulunduğu genel olarak kabul görmektedir. (Faroqhi, 1981: 55) Kendisinin yukarıda sözünü ettiğimiz faaliyet sahalarına giren bölgelerde de türbeleri mevcuttur. Başta fethine bizzat iştirak ettiği Bursa'da Uludağ'ın eteklerinde bir türbesinin olmasının yanında, Denizli'de bir çeşmenin sağ duvarında, Finike yakınlarındaki bir bölgede, Elmalı'daki Tekke Köyü'nde ona izafe edilen türbeler bulunmaktadır (O. F. Köprülü, 1988: 64). Bunların yanında Zile'nin Emirveren Köyü yakınlarındaki bir mezarın ona ait olduğu kabul edilir. Ayrıca Divriği'nin Tirmisi Köyü'nde Abdal Musa Koruluğu, Manisa'nın Adalar bucağında Abdal Musa adına vakfedilmiş bir çiftlik vardır. Sivas'ın Kangal ilçesi yakınlarındaki Hargi tuzlasında 80 tane dikili taş vardır ve o çevrede bu dikili taşlara Abdal Musa'nın askerleri denilmektedir (Pehlivan, 1995: 121).

Bu saydığımız türbeler Abdal Musa'ya ait olanı Elmalı Tekke Köyü'nde, kendi adıyla anılan Tekke içerisinde bulunan türbe olmalıdır. Bu türbe Elmalı ilçesinin 14 km. güneyinde yer almakta olup, 9.40 X 9.40 m. boyutundadır ve içerisinde beş sanduka bulunmaktadır (Bayrak, 1998: 9) Türbe, Osmanlı tipi, tarihi özelliği olan bir görünüme sahiptir. Alevi kültürünün figür ve sanatını bu türbede görmek mümkündür (Türkdoğan, 1995: 134-135).

Evliya Çelebi, Abdal Musa türbesini ziyaret etmiş ve gördüklerini şu şekilde nakletmiştir:

“Ve bu karyenin (Tekke) kiblesi tarafında kal'a misal kerpiç divarlı ve cürmü dört bin adım bir bağ-ı irem'in ortasında âsitâne-i kıdem bina merkadi Abdal Musa Baba bir ulu kubbe-i nühtak içinde medfundurlar. Ve kargir kubbesi üstü çam tahtası örtülü bir sivri kubbe-i âlidir. Zirvesi âlasında altun alemin beş saat yerden şulesi nûmâyandır – ve altun kânâdiler ile ve bihad musanna avizeler ile âraste kılınmıştır. Ve seri saadetlerinde tâc-ı bozdoğanı ki beş terikdir..ol kisbet üsre yeşil imameleri vardır ki ırk-ı tahirden olub Horasan erenlerinden Hacı Bektaş Veli fukarasıdır” (Evliya Çelebi, 1935: 273). Görüldüğü üzere türbe pek çok Bektaşiliğe ait motifi içerisinde barındırmaktadır.

Abdal Musa türbesi ihtişamlı bir türbe sayılabilir. Baş ucunda bir de niyet deliği vardır (Türkdoğan, 1995: 136).

Türbenin içinde Abdal Musa'ya ait olduğu düşünülen ve camekan içerisinde sergilenen bir hırka ve tahta kılıç bulunmaktadır. İç kısımda, kapının yanında ikişerli sıra halinde, kız

kardeşi Zeynep Hanım, annesi Ümmü Gülsüm, babası Hasan Gazi ve talebesi Kaygusuz Abdal yatarlar (İ. Akçay, 1972: 365). Türbenin giriş kısmındaki mezarların kimliği ise bilinmemektedir. Türbenin içinde ayrıca, 4 kutsal emanet; Hz. Peygamberin kara sancağı, Hz. Fatıma'nın çeyizi mermer çerağ, İmam Hüseyin'in biat değneği vardır. Hacı Bektaş'ın verdiği hüccet kaybolmuştur (M. Seyirci, 1991: 55).

II. 9. 4. 2. Tekkesi:

Abdal Musa Tekkesi, Akdeniz yakasının en büyük ve Bektaşiliğin dört büyük dergahından birisidir. Bu tekke, XIV. Yüzyıl Selçuklu geleneğine göre yapılmıştır. Abdal Musa'nın bu bölgeye gelip yerleşmesi ve tekkesini kurmasıyla birlikte burası önemli bir yerleşim yeri haline geldi. Bu bölge halkı eskiden türbeye yapılan vakıflar nedeniyle ma'mur bir hayat yaşamış ve vergiden muaf tutulmuşlardır. (Faroqhi, 1981: 55-57). Abdal Musa Sultan'ın Osmanlı Devleti'nde saygı duyulan bir kişi olduğu, onun türbedarları arasında meydana gelen sürtüşmelerin dahiliye nezaretine kadar ulaştığını ve bu tekkeye bir takım tarlaların vakfedilmiş olduğunu arşiv kayıtlarından görmekteyiz. (BOA.DH. İD. 34186)

Abdal Musa Tekkesi'nin bünyesi dahilinde, geniş bağ ve bahçeler, bu bağ ve bahçelerin içinde de misafirhaneler, meydanlar, kiler, mutfak, fukara meydanı, mescit ve kütüphane gibi yapılar bulunmaktadır. (Evliya Çelebi, 1935: 274) Tekkenin etrafı büyük vakıf arazisi ve köyleriyle çevrilmiştir. Meydanın dışında yer alan misafirhanenin üstü konak ve altı ise iki yüz at alacak büyüklükte bir ahırdır. (F. Köprülü, 1935 : 64) Geçmişten günümüze misafiri hiç eksik olmayan tekkenin büyük bir mutfağı vardır. Meydanın dışında içi erzak dolu yirmi ambar bulunmaktadır. Tekke yapıldığından beri ocak hiç sönmemiştir. Gelenlere hemen baba çorbası sunulur. Tekkenin on binden fazla koyunu, bin camuzu, on katar devesi, yedi katar katırı,binden artık sığırı, yedi yüz kolon kısrağı, yedi değirmeni vardır. (F.Köprülü, 1973:203)

Dergahta genellikle beş yüz kadar derviş oturur. Bu dervişlerden kırk tanesi misafirlere hizmet edermiş. (Şener, 1996: 26)

Abdal Musa Tekkesi'nde bu kadar çok vakfın bulunması (Uğurlu, 1985) tekkenin Osmanlı hükümeti tarafından, diğer vakıflardan üstün tutulmasından kaynaklanmaktadır. Abdal Musa zaviyesinin her türlü vergiden muaf tutulması geleneği Osmanlı Sultanı II. Mahmud'a kadar devam etmiştir (Altınova, 1999: 15).

Osmanlı Devleti'nin başkentine nazaran, önemli olmasına rağmen, ücra bir noktada bulunduğu rahatlıkla söylenebilecek Tekke'de, fazla sayılabilecek miktarda kitap bulunmaktadır. Abdal Musa Tekkesi kütüphanesinde 12 cild Mushaf-ı Şerif, 2 cild En'am-ı Şerif ile en fazla bulunan kitabın Kur'an olduğunu görüyoruz. Yine Kur'an'ın nasıl okunduğunu gösteren bir de tecvid kitabı bulunuyor (Bilge, 1975: 10; Faroqhi, 1997: 206). Bunlardan başka; Tezkiretü'l-Evliya, Gülistan, Yusuf-ı Züleyha, Makalat-ı Hacı Bektaş, Kütüb-i Nâkıs-ı Râdika, Mecnun-ı Leyla, Risale-i Mecnun, Sultan Virani, Destan-ı Ebu Müslim, Sart Cümlesi, Avâmil-i Atik, Manzum Şerh-i Mesnevi, Tarih-i Battal Gazi, 3 cild Divan-ı Fuzuli, Muhammediyye, Hüsrev-i Şirin, Hikâyât-ı Yazıcızâde Ahmet Bican, Tımar-ı Al-i Osman ve Kütüb-ı Aşık Paşa gibi kitaplar da bulunmaktadır (S. K. Bilge, 1975: 10-11). Kütüphanede Birgivi Mehmed Efendi'nin bir yapıtının da yer alması ilginçtir. Çünkü şeriatın katı temsilcisi olan Birgivi'nin, dini yasaklara pek fazla riayet etmeyerek İslamı kendi yaşam tarzlarına uyarlayan Bektaşî dervişlerine karşı düşmanca duygular beslediği bilinmektedir. Yine, Bektaşîliğin dört büyük dergahından birisi olma özelliğine sahip bulunan böyle bir tekkede Hacı Bektaş-ı Veli'ye ait veya onunla ilgili olması beklenen az eser bulunması da ilgi çekici bir noktadır (Faroqhi, 1997: 207).

Tekkede kitapların haricinde günlük ihtiyaçlarda kullanılan 12 adet maden şamdan, şişe kandili, Türkmen kilimi, 84 adet mahlut fincan, 3 adet sancaklı beyaz kuşak, 29 adet beyaz gömlek, bez don, 2 adet beyaz yelek, bez sofraya peşgiri, dimi bezi don, 54 adet nuhas büyük ve küçük şamdan, 41 parça ayaklı sahan, 100 okka sabun vs. bulunmaktadır (Bilge, 1975: 11-12).

Tekkede burada saymadığımız daha pek çok kitap, günlük kullanma eşyası ve onlarca vakıf arazisi bulunmaktadır. Tekkenin bu derece zengin olması, güçlü olması, bulunduğu bölgede güçlü bir kültürel çevrenin oluşmasına, kültür düzeyi yüksek bir mürid tabakası yetişmesine olanak sağlamış olmalıdır.

II. 9. 5. Talebeleri:

9. 5. 1. Kaygusuz Abdal:

Kaygusuz Abdal XV. Asırda yaşamış, (Boratav- Fıratlı, 1943: 43) Abdal Musa'nın fikirlerin ve onun tarafından kurulan Bektaşilik tarikatını geliştiren, Mısır'a Bektaşiliği taşıyan, ayrıca Türk Halk Edebiyatı'na da damgasını vuran önemli bir şahsiyettir.

Kaygusuz Abdal'ın asıl adı Alaeddin Gaybi olup 1341-1342 yılında doğmuştur. Babası Hamidoğulları Beyliği'ne tâbi Alaiye Beyi Hüsameddin Mahmud, dedesi Alaeddin bin Yusuf'tur (Uluçay, 1994: 3).

Kaygusuz Abdal, Abdal Musa'dan bahsederken anlattığımız av vesilesiyle intisabı sırasında 18 yaşında bulunuyordu. Kaygusuz Abdal'ın Abdal Musa'ya Elmalı dergahında kırk yıl hizmet ettiği bilinmektedir. Bu dönemde şeyhinin isteği doğrultusunda Edirne, Filibe, Sofya ve Mısır'a giderek Bektaşi tarikatını yaymıştır (Kabaklı, 1994: 369). Onun bu bölgelerde makamlarının bulunması, adı geçen bölgelerde etkili olduğunu gösterir.

Kaygusuz Abdal'ın Mısır'da Bektaşiliğin yayılmasında büyük rolü olmuştur. Buradaki faaliyetleri sayesinde Şeyh Abdal Musa kadar ün kazanmış ve Bektaşi erkanında önemli bir mevkiye gelerek post sahibi olmuştur. (Güzel, 1981: 44-51)

Kaygusuz Abdal'ın 1397/98 tarihlerinde Kahire'ye gittiğini (Melikoff, 1998: 285) ve burada Kaygusuz Baba Tekkesi olarak bilinen bir Bektaşi tekkesi kurduğu bilinmektedir (Köprülü, 1939: 23; Hasluck, 1995: 24). Kaygusuz Abdal'ın Mısır'da, Kahire'de Bektaşi tekkesinin içindeki mağarada mezarı vardır. Bu yüzden ona Mısır'da Abdullah el-Mağaravi denilmektedir (Bursalı Mehmed Tahir, I , 1333: 144). Onun kurduğu tekke Hacı Bektaş, Necef ve Kerbelâ tekkelerinden sonra Bektaşilerin en önemli dördüncü tekkesi olup, (Gölpınarlı, 1968-69: 396) Bektaşi on iki posttan birisi olan Nakiyb Postu Kaygusuz Abdal'a aittir (Gölpınarlı, 968-69: 396; 1932: 15).

Bektaşilere göre lengeri, dört kapıya, kubbesi on iki imama işaret olmak üzere dört ve on iki dilimli beyaz keçeden yapılan tacı ilk kabul eden Kaygusuz Abdal'dır. Bu taca Huseyi, Haydari ve Kalenderi tac adları verilmektedir (Gölpınarlı, 1968-69: 396). Kaygusuz Abdal yaşam tarzı olarak genellikle Batini-Melâmi denilen tasavvuf zümresine dahil edilebilir (Kabaklı, II, 1994: 370). Ancak Kalenderi, Haydari ve Rum Abdalları gibi garip kıyafetlerle dolaşp saç, sakal, kaş ve bıyıklarını kazıtan Melâmilerden giyim tarzı itibariyle ayrılmaktadır. O, Bektaşilerde tennure giyinmiş, eğninde haydari, boynunda teslim taşı, belinde kemer bulunan, niyaz durumunda, saçları ortadan ayrılmış, omuzlarına sarkmış, sakalı tıraşlı ve

bıyıkları uzun bir şekilde tasvir edilir (Gölpınarlı, 1968-69: 397). Yine kendisine boyun eğmiş aslan, ayaklarının dibinde yılan ve akrep motifleri de Kaygusuz'a izafe edilir ki, bu İslam öncesindeki Şamanların hayvanlara hükmedebilme yetenekleriyle benzerlik göstermesi açısından önemlidir.

Kaygusuz Abdal gerek edebiyat ve gerekse inanç sahasında etkisini hala devam ettirmektedir. Dolabnâme, Yaş-nâme, Cefriyye-i Kaygusuz, Budala-nâme, Saray-nâme, Dilgüşa, Maglata-nâme, Esrar-ı Huruf onun bilinen eserleridir (Güzel, 1981 : 104-150).

Kaygusuz Abdal Budalanâme adlı eserine, insan aklından, insanın kendini bilmesinden, gönülden ve Hak'kı dünyada iken bulmasının gerekliliğinden bahsetmektedir (Kabaklı, 1994: 374).

Saray-nâme adlı eserinde ise, İnsanoğlunun dünyaya gelişindeki temel maksadın Allah'a ibadet olduğu, ibadetin gerekleri, dört kapı yani şeriat, tarikat, marifet ve hakikate ulaşma yolları manzum bir şekilde anlatılmaktadır. Kaygusuz Abdal Saray-nâmesinde insanın Allah'a ibadet edip dünyaya aldanmaması gerektiğini şu dizeleriyle dile getirir.

*“Sen bu insan kisvetünde ey gafil
Cihâna geldün gidersin bi-hâsıl*

*Sen ademsin hayvâna benzer işün
Zi-hayf esfele düşdi gerdişün*

*Bu sarayı görüb ibret almadun
Sen hod bunda kendüzünden gelmedün*

*Seni bunda getüren Sultâna sen
Gafil olmagıl gafil ol câna sen*

*Bir uyan aklını divşür gözin aç
Yüki terk it kimesneye virme baç* (Kaygusuz Abdal, 1989: 70)

Kaygusuz Abdal'ın şeyhi Abdal Musa için yazmış olduğu şiirleri günümüze kadar ulaşmıştır.(EK I) (Gölpınarlı, 1968-69: 399).

Onun etkisi günümüz Bektaşileri arasında tüm canlılığıyla devam etmektedir. Bektaşiler ondan himmet dilerler, ona niyaz ederek aşklarını sunarlar ve onun karşısında tüm tevazularıyla saygıyla eğilir ve onu anarak gönüllerinde yaşatırlar (M. Ali Hilmi Baba, : 475).

II. 9. 5. 2. Budala Sultan:

Budala Sultan, Abdal Musa'nın nezdinde önemli bir yer sahibi olan müridlerindedir. Asıl Adı Hasan'dır. Budala Sultan Abdal Musa dergahının aşçıbaşısı olarak bilinmektedir (Kahraman, 2000: 52). Budala Sultan'ın hayatı ve faaliyetleri hakkında net bir bilgiye sahip değiliz. Günümüzde Abdal Musa Tekkesi'nin postnişi olan Sadık Doğan'ın bir şiirinden, onun Abdal Musa'nın gözcüsü ve sözcüsü olduğunu, sözüne güvenilir, mert bir insan olduğunu ve Abdal Musa erkanında çok önemli bir mevkide bulunduğunu görüyoruz (Doğan, 1999: 128). Aynı şiirde geçen;

“Dağa gider odunu

İp bulamaz sırtına

Yıla takar uc uca

Hey Budalam Budalam” (A.g.e: 128).

Dizelerinden onun da tezimizde sıkça sözünü ettiğimiz üzere, şamanlar gibi birtakım vahşi hayvanlara hükmetme yeteneğine sahip olduğunu, ayrıca sırtına ip bulamayacak kadar derbeder ve kalender bir yapıya sahip olduğunu görebiliyoruz.

II. 9. 6. Abdal Musa'nın Etkileri:

Abdal Musa, gerek yaşadığı dönemde ve gerekse ölümünden sonra Bektaşi çevrelerce büyük bir saygı görmüş ve hatırası yaşatılmıştır. Yaşadığı dönemde, Bektaşiliğin propagandasını yapmış, teşkilatın ana hatlarını belirleyerek kurulmasını sağlamıştır. Daha Bursa'nın fethi sırasında Abdal Musa'nın çevresindeki pek çok abdalı etkisi altına almasından ve fetihten sonra da Sünni çevrelerce tepki görmesinden dolayı Bursa'yı terk etmek zorunda kalmasından, ayrıca Anadolu'nun pek çok yerinde mezarının bulunmasından onun çevresini nüfuz altına alabilecek karakterde ve muhtemelen hitabeti çok iyi birisi olduğunu anlamak mümkündür. Antalya Elmalı'daki Tekke Köyü'nde dergahını kurduğu ilk andan itibaren müridlerinin sayısının hızla çoğalması, Alaeddin Gaybi gibi bir şehzadeye belki de beylik yolunu kapayarak kendi kapısında mürid yapması bu etkinin sonuçları arasında gösterilebilir.

Abdal Musa'nın dini yapısının yanında siyasi ve edebi bir kişiliğe de sahip olduğunu görmekteyiz. Başlangıçtan itibaren Osmanlı Sultanlarıyla, daha sonra Aydın oğlu Gazi Umur Bey'le ve nihayet Alaiye Beyi ile iyi ilişkilere girmesi bu noktada önemlidir. Ancak Teke Beyi'nin, rivayete göre bizzat Abdal Musa tarafından öldürülmesi hadisesinden sonra Alaiye Beyi ile arasının düzeldiğini ve Alaeddin Gaybi'nin bizzat bu beyin desteği ile Abdal Musa'nın yanında kaldığı bilinmektedir.

Abdal Musa yoğun olarak Osmanlı Devleti'nde ve Aydın Oğulları Beyliği'nde büyük saygı uyandırmış ve her iki devlet kendisi için topraklar vakfetmişlerdir. Orhan Gazi Abdal Musa için, Bursa'nın fethi sırasında gösterdiği yararlılıklardan dolayı bir tekke kudurmuştur (Öz, 2000: 24). Aydın oğlu Gazi Umur Bey'in Abdal Musa için, seferlere katıldığı Rumeli bölgesinden bir bölge vakfettiğini Abdal Musa Vilayetnâmesi'nden öğreniyoruz (Abdal Musa Vilayet nâmesi, 1999: 148-149; Kaygusuz , I, 1995: 212-213).

Yine Osmanlı arşiv kayıtlarında Abdal Musa dergahı ve türbedarlığı için yapılan yazışmalar bulunmakta ve bu yazışmaların içeriğinde de tekkenin Teke sancağında azim Evliya Abdal Musa ve evlatları tarafından eskiden beri kullanıldığı ifade edilmektedir (BOA.DH.İD. 34/86; Altınova, 1999: 24).

Abdal Musa yukarıda da anlattığımız üzere, en fazla Bektaşilik tarikatı üzerinde etkili olmuştur. Kendisi bu tarikatın kurucusu olarak kabul edilebilir. Abdal Musa, Anadolu sufiliğinin temel sembolü, Türk heteredoksisinin simgesi, Hacı Baktaş'ın görüşlerini yayarak Alevi Bektaşi inanç ve düşüncesinin Anadolu topraklarında kök salmasında en büyük etkiye sahip Kalenderi dervişidir (Aydın, 1998: 16). O, Hacı Bekttaş'ın menkıbelerini Bursa, Manisa, Aydın, Elmalı çizgisinde geniş bir alana yaymıştır. Burada Abdal Musa'nın Bektaşiliğin üzerindeki etkisinden söz ederken şu hususa dikkat etmemiz gerekir. Abdal Musa'nın propagandasını yapmış olduğu ve ilk Osmanlılar arasında etkili olan Bektaşilik bu dönemde üst derce bir halk tarikatı niteliğindedir. Abdal Musa ve talebesi Kaygusuz Abdal'ın Bektaşilikleri aşırı Şii eğilimler göstermemekteydiler. Zira, Bektaşilik ileride Hurufilik ile kaynaştıktan ve Safevi propagandasına dahil olduktan sonra daha farklı bir yapıya bürünecektir (Melikoff, 1994: 408). Ne Abdal Musa ne de Kaygusuz Abdal aşırı bir Alevi yönelişe sahip değillerdi. Bu bakımdan Abdal Musa'ya ait olduğu öne sürülen;

“Güvercin donuyla Uruma uçan

*İmamlar evinin kapısını açan
Cümle evliyalar önünden geçen
Var mıdır hiçbir er Ali'den gayri?"*

Dörtlüğündeki düşüncelerin Abdal Musa'ya ait olmadığını çünkü, bu düşüncelerin onun yaşadığı dönemde henüz yayılma göstermediğini söyleyebiliriz. (Melikoff, 1999: 32).

Abdal Musa yalnız Bektaşilerin değil, Anadolu'daki Alevi zümrelerinin de takdis ettiği en büyük evliyalardan biri olup, Abdal Musa cemi, Abdal Musa kurbanı gibi önemli alevi ritüellerinden bazıları onun adını taşır (Ocak, 1996: 207). Aleviliğin yaygın olduğu kimi bölgelerde, Abdal Musa kurbanını her aile kesmek zorundadır. Antalya bölgesinde yaşayan Tahtacılar da hem 6 Mayıs Hıdrellez günü, hem de 21 Mart Nevruz günü Abdal Musa kurbanı kesilir. Bu sofraya herkese açıktır. Cem ayini sırasında kesilen kurban, sadece eklemli yerlerinden kesilir, kemikler ayrılır, kazana bütünü ile yerleştirilir. Ayin-i Cem'de yenilir, kalanlar süpürülür, kemikleriyle birlikte sofracı tarafından özel açılan çukurlara gömülür. Kurbanın hiçbir parçası kaybedilmez. Aksi takdirde, öbür dünyada dirilip onların bineği olacak bu kurbanın eksik bir şekilde dirileceğine inanılır (Türkdoğan, 1995: 140).

Abdal Musa dini yönüyle olduğu kadar edebi yönüyle de kendisinden sonra gelen nesilleri etkilemiştir. Abdal Musa'nın şiirleri Tekke Edebiyatı'nın en güzel örneklerini teşkil eder. Abdal Musa yazdığı şiirlerinde temel hayat anlayışını, nereden geldiğini, nasıl yaşamak istediği gibi konulara değinir. Bu şiirlerine örnek olarak şunu göstermek mümkündür:

*"Kim ne bilür bizi nice soydanuz
Ne zerrece oddan ne de sudanuz
Bize meftun olan marifet söyler
Biz Horasan ellerinde boydanuz
Bizim zahmumuza merhem bulunmaz
Biz kudret okunda gizli yaydanuz
Yedi derya bizüm keşkülümüzde
Hacım umman ise biz de göldenüz
Hız İlyas bizüm haldaşımızdur
Ne zerrec gündən ne hod aydanuz
Yedi tamu bize nevbahar oldu
Sekiz uçmak içindeki köydenüz
Musa gibi lenterâni denürüz*

Aslımızı sorar isen soydanuz (Hoydanuz)
Abdal Musa oldum geldim cihana
Arifler anlar bizi nice boydanuz.” (Erdoğan, 2000: 224).

Abdal Musa'nın kendi şiirleri yanında müridleri ve sevenleri tarafından da pek çok şiir yazılmış olup, bu şiirler gerek geçmişte gerekse günümüzde Abdal Musa sevgisinin ve kültürünün ne denli büyük olduğunu göstermişlerdir. Bu şiirlerden tarafımızdan seçilenler ekler kısmında verilmiştir.

Abdal Musa sevgisi günümüzde de tüm canlılığıyla devam etmektedir. Silifke Antalya ve yöresindeki Aleviler, Abdal Musa'ya niyaz ederler ve onu sayarlar. Ölümünün üzerinden 600 yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına rağmen Anadolu insanı üzerindeki etkisi hiç silinmemiş, her gün biraz daha artmıştır.

Bugün Tekke Köyü'nün her yanı Abdal Musa ile ilgili olarak anlatılan efsaneler ve rivayetlerle doludur; Tersten çalışan değirmen taşı efsanesi, Gelin Pınarı efsanesi, Ateşte Pervaz efsanesi, Dur Dağı efsanesi, Yaralı Geyik efsanesi, Uçar su efsanesi, Ufacık bir kazanda pişen yemeğin kırk bin kişiyi doyurması efsanesi bu bağlamda sayılabilir (Şener, 1992: 47-48; Pehlivan, 1995: 122).

Her yıl haziran ayında Abdal Musa'yı anma etkinlikleri düzenlenir. Binlerce insan Abdal Musa türbesini ziyaret ederek şenlik boyunca semah çekerler. Çadırlar kurulur, yemekler pişirilir, sazlar çalınır. Sağlık, esenlik, mutluluk için dilek dilenir. 6 Haziran 2000 tarihinde yapılan törende bir dinleyicinin dileğini Abdal Musa kültürünün günümüzdeki etkisini en etkili biçimde gözler önüne sermesi açısından burada nakletmek istiyoruz:

Törende yapılan dilek; “Abdal Musa zulme, zora karşı çıksın. Zulmü durdursun, kardeşlik ve barış tohumları eksin (Gündüz, 06 Haziran 2000) şeklindedir ve Abdal Musa'nın hayatında uğrunda ulaştığı bütün olgular bu dileğin içerisine sığdırılmıştır. Veli Asan, Abdal Musa sevgisini şu ifadelerle dile getiri: “Gönüllerdeki Abdal Musa, sağlığında ne ise, bugün de odur. O, bir arı kovanı örneğidir. Gelenler cazibesine kapılır, ayrılamazlar. Sağlığında beraberindeki dervişler, ölünceye değin kapısında hizmet etmişlerdir” (Asan, 1997: 57).

II. 10. POSTİNPUS BABA

Asıl adı Seyyid Mehmed olup diyar-ı acemden Anadolu'ya gelen (Baldırzâde, 2000: 129; Mecdi, 1989:45) Rum Abdallarındandır. Buhara asıllı olan ve Kalenderi nitelikleri bünyesinde barındıran (Ocak, 1999: 81) Postinpuş Baba Orhan Gazi döneminde Anadolu'ya gelmiştir. Başlangıçta Bursa'ya yerleşmiş olup (Baldırzâde, 2000: 129) Sultan I. Murad'ın yakın ilgisine mazhar olmuş ve padişah tarafından kendisi için Bursa yakınındaki Yenişehir'de yaptırılan zaviyeye yerleşmiştir. (Neşri, I, 1987: 203; Mecdi, 1989: 45) O. H. Ayverdi, Postinpuş Baba'nın türbesinin Orhan Gazi tarafından yaptırıldığını ileri sürmektedir. (Ayverdi, 1966: 535)

Postinpuş Baba Allah'ın sevgili kullarından olup kerametleriyle meşhur bir kimsedir. (Mustafa Âli, V, : 77) Döneminde çok meşhurdur. Gösterdiği olağan üstü haller ve kerametlerinin yanı sıra çok güçlü bir cezbeye sahip olması (Baldırzâde, 2000: 129) da dikkat çeker. Bu aşırı cezbeci özellik onda Horasan Melametiyyesinin, Ahmed Yesevi geleneğinin varlığıyla ve Kalender yapıya sahip olmasıyla alakalı olmalıdır. Postinpuş ismi ona muhtemelen Kalenderi dervişleri gibi hayvan postu giyerek dolaştığı için verilmiş olmalıdır. Yaşamının tamamını zaviyesine gelen müridlerini eğitmekle geçirmiş, Yenişehir'de vefat etmiştir. Mustafa Âli'nin Kühü'l-Ahbar'da belirttiğine göre Postinpuş Baba adıyla tanınan Seyyid Mehmed, Yenişehir'de bir Posta sahiptir. (Mustafa Âli, V, : 77) Bu Postinpuş Baba'nın yaşadığı devirde bir cemaat lideri olma ihtimalini göstermektedir.

Mezarı Yenişehir'deki zaviyesinin içindedir. Zaviyeye Mehmed Hammari Zaviyesi de denmektedir. (Erginli, 1995: 49) Geniş bir tevhidhanesi bulunmaktadır. Erginli'nin ifadesine göre Tekke müridlerden çok yolculara hizmet etmektedir. (a.g.t.: 49) 1521 ve 1573 yıllarına ait bazı kayıtlarda tekke için vakfedilen ve Baba Hamamı olarak bilinen bir hamam, Yenişehir ambarından 45 mud buğday, Barçınlı Köyünde bir tarla, İnegöl'de padişah hassasından 6 mud pirinç, İznik'teki gayrimüslimlerin haracından bir pay, Bursa reyhan köprüsünün kıble tarafında üç çiftlik arazi ve daha pek çok yer bulunmaktadır. (Erginli, 1995: 50)

Postinpuş Baba'nın tekkesi günümüzde cami olarak kullanılmakta, böylece bu Horasan Ereninin hatırası manevi olarak yaşatılmaktadır.

III. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN KURULUŞUNDA ETKİLİ OLAN DİĞER DİNİ ÇEVRELER

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde dört unsurun etkili olduğu bilinmektedir. Bu unsurlar, Fatma Bacı tarafından kurulduğu tahmin edilen Baciyân- Rum, Ahi Evran tarafından kurulan Ahiyan-ı Rum ile ilk Osmanlı Sultanlarının yakın arkadaşları olan ve Eski

Türklerdeki Alplik geleneği ile İslam'daki Erenlik geleneğini birleştirerek Alp eren adını alan Gaziyân-ı Rum teşkilatlarıdır. (Aşıkpaşazâde, 1332: 205; İnalçık, 1993: 25)

Bu unsurlar, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Anadolu'da canla başla çalışmışlar, kurdukları örgütler vasıtasıyla planlı ve programlı bir şekilde şenlendirme ve kolonizasyon metodu uygulamışlar Devlet-i Aliyye'nin oluşumunda etkili roller üstlenmişlerdir. (Barkan, 1942: 292-295)

Bu zümreler ilk Osmanlı Sultanlarıyla ve irtibat kurdukları diğer devlet adamlarıyla ve halkla yakın ilişkiler kurmuşlardır. Bu bağlamda çoğu zaman İlk Sultanların Ahi veya Gazi olarak adlandırıldıklarını, bu teşkilatlara karşı oldukça iltimaslı ve sempatik yaklaştıklarını görülmektedir. (Küçük, 1997: 82)

III. 1. BACİYÂN-I RUM

Aşıkpaşazâde' de Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde etkili olan dört unsurdan bahsedilir. (Aşıkpaşazâde, 1332: 205) Bu unsurlardan birisi Baciyân-ı Rum teşkilatıdır. Bacılar Teşkilatı olarak bilinen Baciyân- Rum, Hacıyan-ı Rum veya Bahşiyân-ı Rum şeklinde yanlış bir takım nitelendirmelere gidilmiştir. Ancak, Baciyân- ı Rum teşkilatının, Bektaşî Tarikatına da karışmış şekilde bu teşkilatta etkili rol oynayan kadınlara 'Bacı' denilmesinden yola çıkılarak, kadınlar ve kızlar tarafından kurulan bir teşkilat olduğu kesinlik kazanmaktadır. (F. Köprülü, 1994: 94)

Baciyân-ı Rum teşkilatının kurucusu, Şeyh Evhadüddin-i Kirmani'nin kızı ve Ahi Evran'ın hanımı olan, Kadıncık Ana, Kutlu Melek ve Hatun Ana adlarıyla da bilinen Fatma Bacı'dır. (Bayram, 1987: 17-18; Divitçioğlu, 1996: 53) Fatma Bacı bir taraftan Bacılar teşkilatındaki etkin rolünü sürdürürken diğer taraftan Hacı Bektaş Veli ile de sıkı bir ilişkiye girmiş, onun has müridi olmuştur. Melikoff'un kaydına göre, Kutlu Melek adıyla bilinen Kadıncık Ana Çepni boyuna mensup Türkmenlerdendir. (Melikoff, 1999a: 24)

Fatma Bacı II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde tıpkı kocası Ahi Evran gibi Selçuklu kuvvetlerince tutsak edilmiş, uzun süre esir hayatı yaşamıştır. Hayatının on yedi yılı esarete geçen Fatma Bacı'nın kocası Ahi Evran'ın ölümünden sonra Şeyh İdris adında birisiyle evlendiğini tahmin ediyoruz. Mikail Bayram, Ahi Evran'ın öldürülmesi hadisesinden sonra

Abdal Musa, Geyikli Baba, Edebali gibi yakınları Anadolu'nun kuzeybatı bölgesine gittikleri halde Fatma Bacı'nın Kırşehir'de kaldığını belirtmektedir. (Bayram, 1987: 27; 1993: 53)

Kadıncık Ana ile Hacı Bektaş arasındaki ilişki bu dönemde daha da yoğunlaşmış olmalıdır. Hacı Bektaş Vilayet namesinde, Hacı Bektaş'ın, Anadolu'ya geldiğinde Hatun Ana tarafından karşılandığı ve doğrudan Çepni oynağına mensup olan ve Sulucakarahöyük'te yaşayan Şeyh İdris Hatun Ana çiftinin evine konuk olduğu belirtilmektedir. (Vilayetnâme-i Hacı Bektaş, Tarihsiz: 27; Melikoff; 1999a: 22-23) Burada Fatma Bacı ile Şeyh İdris'in Hacı Bektaş Anadolu'ya geldiğinde evli olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Bu anlamda Şeyh İdris'in hanımı Fatma Bacı ile Ahi Evran'ın hanımı Fatma bacının farklı kimseler olabileceği ileri sürülmüştür. Bize göre bu yargıya varmak zor görünmektedir. Hacı Bektaş'ın ölümünden sonra yaşayan Vilayetnâme yazarı Uzun Firdevsi'nin Vilayetname'de pek çok kronolojik hataya düştüğü gibi, yine böyle bir biçimde Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya ilk gelişinde Fatma Bacı ile Şeyh İdris'in evli olduğu konusunda yanlış olabileceği ihtimal dahilindedir. Zira, yine Vilayetname'de belirtildiği üzere ve kronolojik olarak da, Hacı Bektaş Anadolu'ya geldiğinde Ahi Evran hayattaydı ve bu ikili birbirleriyle görüşüyorlardı. (a.g.e.: 49-53) Fatma Bacı'nın Şeyh İdris'le Ahi Evran'ın ölümünden sonra evlendiği bilindiğine göre Fatma Bacı bu dönemde Şeyh İdris'le değil Ahi Evran'la evli olmalıdır.

Fatma Bacı ile Hacı Bektaş'ın daha Ahi Evran'ın sağlığında bu görüşmeler sırasında tanıştığı düşünülebilir. Fatma Bacı burada Hacı Bektaş'a mürid olmuş ve kocasının ölümünden ve kendisi de esaretten kurtulduktan sonra Şeyhinin yanından ayrılmayarak Sulucakarahöyük'e yerleşmiştir. Bu dönemde Şeyh İdris ile evlenmiş olmalıdır. (Melikoff, 1999a: 23)

Sulucakarahöyük'e yerleşmesinden sonra Fatma Bacı'nın Hacı Bektaş ile ilişkilerini daha da geliştirdiğini görüyoruz. Fatma Bacı, şeyhine sıkı bir bağlılık göstermiş, ona bakmış, yemeklerini pişirmiş, konuklarını ağırlamış hatta onun nefesiyle iki çocuk dünyaya getirmiş ve bir üçüncüsü de genç yaşta ölmüştür. (Melikoff, 1998: 142)

Kadıncık Ana bu şekilde , Baciyân-ı Rum teşkilatının kurucusu iken birden bire kendisi Bektaşilik tarikatının ileri gelen bir yerinde bulmuştur. O, bir tarikat kurmamış olan Hacı Bektaş Veli'nin müridi olması sıfatıyla Bektaşiler arasında efsanevi bir şahsiyete bürünerek onların manevi anası haline gelmiştir. (Melikoff, 1999b: 5; 1999a: 23; Bayram, 1979: 77)

Kadıncık Ana, Hacı Bektaş Veli'den yaklaşık elli yıl sonra yaşamış olan Abdal Musa'ya Bektaşilik ruhunu aşilayarak onun Bektaşilerin piri olmasına vesile olmuştur. (Aşıkpaşazâde, 1332: 205; M. Bayram, 1987: 27) Süleyman Fikri Erten, Hacı Bektaş Dergahının postnişininin Abdal Musa değil Hatun Ana'nın oğlu olduğunu ifade etmektedir. (Erten, 1338-1340: 172) Bu çocuk Şeyh İdris'in çocuğu olmalıdır.

Bacıyân-ı Rum teşkilatının kuruluşuna yeniden dönecek olursak, Kadıncık Ana tarafından kurulan teşkilatın temelinde Anadolu'nun sosyal, iktisadi ve siyasi durumu ile Moğol istilasına karşı bir birlik oluşturma havası sezilir. Gerçi burada Ahi Evran'ın Fatma Bacı ve dolayısıyla Baciyân-ı Rum üzerindeki etkisinin varlığından da söz edilebilir. Ahi Evran Kırşehir ve Konya'ya yerleştiği zaman buralardaki kadınları iş alanına yönlendirmiştir. Orta Asya Türk toplumunda kadın, önemli bir rol üstlenmekteydi. Göçebe kadın tıpkı erkekler gibi eğerli ata binip inmeyi, erkekler savaşa gittiğinde obaya göz kulak olmayı ve gerektiğinde eline kılıç alıp savaşmayı başarabilecek şekilde bir yaşam sürmekteydi. (Melikoff, 1999a: 20) Göçebe toplumların yaşam tarzlarının zoraki bir sonucu olarak kadının iş sahasında oynadığı önemli rol İslamiyet'in kabulünden sonra da devam etmiş ve Türkmen kadınları iş yaşantılarını Ahi Evran'ın etkisiyle Anadolu Selçuklu Devleti zamanında da devam ettirmişlerdir. (Bayram, 1987: 39) Baciyân-ı Rum mensuplarının Kayseri'de Külahduzlar Mahallesinde dokudukları elifi tac Abdal Musa vasıtasıyla Yeniçeri Teşkilatının başlığı haline gelmiştir.

Teşkilat Fatma Bacı'nın ölümünden sonra da etkisini ve faaliyetlerini devam ettirmiştir. Erkekler gibi ata binme, ok atma, ava çıkma ve savaşlarda bizzat faal rol oynama gibi birtakım özellikleri bulunan bu kadınlar (Şeker, 1991: 115) ın kendileri için zaviyeler kurdukları da tahmin edilmektedir. Baciyân-ı Rum toplum içinde bir boşluğu dolduruyordu. Şüphesiz Osmanlı Devletinin kuruluşunda ve Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında yer alan kadınlar, kendileri gibi Müslüman olan kadınları yani taraftarlarını belli bir amaçla eğitime tabi tutuyor, sağlam bir milli ve dini bünyeye sahip olmalarını sağlıyorlardı. (Çetin, 1994: 64) Ayrıca, bu bölgelerde savaşlara katılıyor Anadolu'ya yeni gelen insanların ağırlanması ve İslam dininin tanıtımını yapıyorlardı. (Bayram, 1987: 51)

Bacıyân-ı Rum teşkilatına mensup kadınlar aynı zamanda tasavvufi bir yapıya da sahiptiler. Fatma Bacı'nın ilk kocası Ahi şeyhi, ikinci kocası da yine Şeyh unvanını taşıyan bir kimsedir. Teşkilata mensup kadınların pek çoğunun bir tarikata mensup olduğunu görüyoruz. Köprülü,

Konya’da kadınların şeyhlere intisab ettiğini ve örtülü olarak şeyhlerin meclislerinde bulduklarını ifade etmektedir. (F. Köprülü, 1994: 94) Yine bazen bu geç kızlar ve kadınların erkeklerle birlikte zikir, sema ve sohbet meclislerinde bulduklarını görüyoruz. (Bayram, 1987: 53) Tarikat ve cemaatlere mensup kadınların bazen bir cemaatin kolu niteliğinde bazen de kendilerine mahsus bir biçimde oluşturdukları toplulukların varlığını ve bu toplulukların başında da Fatma Bacı, Amine Hatun, Ayşe Bacı gibi mürşidelerin bulunduğu bilinmektedir. (Bayram, 1987: 52-53)

Bacılar, eğitim ve propaganda faaliyetlerini kimsesiz, yoksul, hasta ve yaşlı kadınlar ile, sosyal ve ekonomik bağlar kurarak da gayri müslim kadınların ihtidasına zemin hazırlıyorlardı. (Çetin, 1994: 65) Anadolu’nun sosyal hayatında bu derece önemli rol oynayan kadınlar için pek çok tekke, zaviye ve türbe yapılmıştır. Ömer Lütfi Barkan, Kız Bacı, Ahi Ana, Sakari Hatun, Hacı Fatma gibi kadınların faaliyetlerinden ve kendilerine ait zaviyeleri olduğundan bahseder. (Barkan, 1942: 302) Barkan’ın ifadesine göre; Kütahya Evkafı içinde Od yakan Baba namında bir dervişin köyde bina ettiği Tekke, civardan gelen adak ve kurbanlarla az zamanda dini, mühim bir merkez haline gelmiştir ve bu zaviyeyi idare etmiş olan ‘Hacı Bacı nam saliha ve mütedeyyine ehl-i velâyet Hatun’un ve kendisinden sonra yerine geçen Hundi Hacı nam Hatun’un ve andan sonra zikir olunan ocağı ihya etmiş olan ‘Sume Bacı nam bir aziz ve saliha ve bâkire hatunun büyük hizmetlerinden söz edilmektedir. (a.g.e.: 302) Bu bilgiler çerçevesinde Bacıların Tekke idare edecek derecede önemli bir konuma sahip olduklarını hatta şeyhin halifesi veya şeyh olduklarını bile anlayabilmekteyiz.

III. 2. GAZİYÂN-I RUM

Gaziyân-Rum, Osmanlı Devleti’nin kuruluş ve gelişmesinde diğer itici güçler gibi etkili bir rol oynamış, Osmanlı Sultanlarını en fazla etkisi altına alan teşkilat olmuştur.

Alpler veya Alp-Erenler adı da verilen bu topluluk sadece Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda değil, Anadolu’da ilk Türk fütuhatının başladığı andan itibaren bölgede etkili bir unsur haline geldi. (F. Köprülü, 1994: 84) Aslında, Gazilerin kökeni, İslam öncesi Türk geleneğinde önemli yer tutan Alplik geleneği ile, İslami kutsal savaşı yani cihadı kendilerine düstur edinmiş olan Erenlerin, Türklerin İslam dinine girmelerinden sonra aldığı şekilde aranabilir. Bu sebeple Gazilerin çoğu zaman Alp bazen de Alp Eren olarak adlandırıldıklarını görüyoruz. (Özcan, XIII, 1996: 444) Bu bağlamda, kutsal savaşa müslüman olmanın temel gerekliliği

olarak bel bağlamış gazilik geleneğini Abdülkerim Satuk Buğra Han'dan başlayarak Osman Bey'e kadar uzanan çizgide incelememiz mümkündür. Türk devletlerinin gayrimüslimlere karşı kutsal savaş ilan etmesi, ve yapılan savaşlara katılması onları doğrudan Gazi konumuna getiriyordu. Tuğrul Bey, Alp Arslan, I. Kılıç Arslan ve daha pek çok hükümdar döneminde gayrimüslim Bizans'a karşı yapılan cihad bu hükümdarlara da gazi veya Alp unvanının verilmesine olanak sağlamıştı. (Kaldy-Nagy, 2000: 399)

Anadolu'da kurulan ilk Türk Beylikleri de gaza ideolojisine sıkı sıkıya bağlı olup gazi unvanını taşımaktaydılar. Danişmend Gazi, Mengücek Gazi, Saltuk Alp bunlara örnek olarak gösterilebilir. (Turan, 1997)

Osmanlı Devletinin ilk dönemlerinde Anadolu'da bulunan diğer Türk beyliklerinin özellikle uc bölgelerde kurulmuş olanların da gaza ideolojisini benimsediklerini burada ifade etmek gerekir. Bu anlamda, Aydın Oğlu Gazi Umur Bey'i örnek vermek mümkündür. Aydın oğlu Gazi Umur Bey, bir 'gazi' olarak 'kafir' illerine seferler edip, onlara zararlar vermeyi, güçsüz kılmayı, dolayısıyla daha sonraki seferlerde kolaylıkla fethedilmeyi sağlamasını istemiştir. (Baykara, 1990: 99) Yine Karesi Oğulları Beyliği de uc bölgesinde kurulan bir Türkmen beyliği olması sıfatıyla gaza ideolojisini benimsemiş bir beylik olarak karşımıza çıkıyor. (Öden, 1999)

Gaza anlayışı ve gazilik Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da tıpkı diğer devletlerde olduğu gibi ilk planda yer aldı. İlk dönem Osmanlı Sultanlarının hepsi diğer unsurlarla yakın ilişki içerisinde olmalarına rağmen Gazi unvanını taşımayı ve Gazi-Alplere daha yakın olmayı tercih ettiler. (Lindner, 2000: 59-60) Halil İnalçık'ın ifadesine göre, Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişme döneminde gaza çok önemli bir faktördü. Bu dönemdeki bütün uç beylerinin ortak hedefiydi. Onlar, Darü'l- İslam'ın ve kutsal savaşın tüm dünyayı kaplayacak kadar yayılması idealiyle doluydular. (İnalçık, 1997: 6)

Osmanlı ülkesindeki gaziler, çok geç dönemlere dek benimsenmeye devam edilen özel bir beyaz başlık giyerek kendilerini halkın geri kalanından ayırdıklarını ifade etmektedirler. (Witteck, 1985: 52) Belirttiğimiz üzere İlk Osmanlı Sultanları da gazi unvanını kullanmaktaydılar. Sultanlar tarafından kullanılan Gazi unvanı, yöneticisi gazi olan bir devletin özel karakterini ve eğilimini ifade ediyordu. (a.g.e.: 52)

Kutsal savaşa iştirak eden beyler, Alp veya Gazi unvanlarını taşıyarak böyle bir teşkilatın oluşmasına vesile oluyorlardı. Hatta, Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde, gazilerin yoğunluğu, gaza anlayışının etkisi dolayısıyla, Paul Wittek tarafından Osmanlı Devletinin gaziler tarafından kurulduğu şeklinde bir kuruluş nazariyesi geliştirilmiştir. (Wittek, 1985)

Paul Wittek, meşhur tezinde gazileri her ne kadar, bu bölgede yerleşmiş olan korsan, yağmacı kimseler olup, Türk ve göçebe olmaktan ziyade yerli bölge halkından ihtida edenler (Wittek, 1985: 47; 1962-1963: 260-261) ve İlk Osmanlı Sultanlarını da Türk ve Rum unsurun karıştığı kimseler olarak nitelendirse de (1938: 90-91) kuruluş devrinde yaşayan gazilerin ve beylerin Anadolu'ya Moğol baskısı sonucu gelmiş, veya Selçuklu idaresi tarafından planlı bir şekilde yerleştirilmiş ve yerleştikleri bölgelerde beylikler oluşturmuş Türkmenler oldukları bilinen bir gerçektir. Onların taşıdıkları isimlerinden de bu Alplik vurgusunu anlamak mümkündür. Ertuğrul, Osman ve Orhan Gaziler döneminde yaşayan Aygıt Alp, Hasan Alp, Gazi Abdurrahman, Konur Alp, Turgut Alp ve I. Murad devrinde yaşayan Gazi Evrenos Beğ bu bağlamda isimlerini sayabileceğimiz Türkmen ulularıdır. (Kaplanoğlu, 2000: 151; Divitçioğlu, 1996: 47; O. F. Köprülü, 1999: 156) Ancak, burada Köse Mihal Gazi gibi sonradan müslüman olan ve İslama giren Bizans tekfurı gibi istisnaların varlığını da belirtmemiz gerekir. Bu gaziler, Osmanlı sultanlarının silah arkadaşları olmakla beraber aynı zamanda diğer üç zümrenin; Abdalân- Rum'um, Ahilerin ve Bacıların da dostuydular ve onlarla ilişki içindeydiler. Turgut Alp ile Geyikli Baba arasındaki yakın dostluk buna örnek olarak gösterilebilir. Gaziler dervişlerle yakın ilişki içerisinde olmalarına rağmen, dervişlerden farklı olarak, bir bölgeye yerleşerek iskan etmek veya şenlendirmekten ziyade savaşa katılmakta ve sürekli fetih hareketinde bulunmaktaydılar. Diğer zümrelerin teşkilatçı yapısından çok gazilerin savaşçı yapılarıyla ön plana çıktığı görülür. Bu sebeple Gazilerin İslami Kutsal savaşı benimsediğini bilmemize rağmen bir tarikat veya cemaate mensup olup olmadıkları hakkında bilgiye sahip değiliz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin kuruluşunda Alp eren adı verilen ve Babailer tarikatının varlığından söz etmekteyse (Uzunçarşılı, 1994: 53) de bu zümrenin mensupları olarak Abdal Musa, Geyikli Baba gibi abdalların isimlerini saymaktadır. Bu yüzden onların Babai veya başka herhangi bir tarikata mensup olup olmadıkları konusunda kesin bir bilgi veremiyoruz. Abdallardan etkilenecek bu tarikatlardan herhangi birisini benimseyip benimsemedikleri de kapalı bir konudur.

Bu savaşçı Gaziler, kutsal savaş ve bu savaşlar sonunda elde edilecek ganimet için etraflarına pek çok noker/yoldaş toplayan gazilerin oluşturduğu bir topluluk niteliğinde olmaları dolayısıyla (İnalcık, 1999: 261; Lindner, 2000: 61) dervişler, Ahiler ve Bacılardan ayrılıyorlardı. Bunlar diğerleri gibi bir teşkilat olmaktan da uzaktılar. Gazilerin yanlarında bulunan nokerlerin mutlaka kan akrabalığına dayanan bir klan veya boydan gelmeleri gerekmiyordu. Gaziler Türkmen ulularının yanlarında toplanmakla beraber asıl unsur olarak, daha ziyade dışarıdan gelen garipler ve ganimet için savaşmaya hazır kullara verilen genel bir isim halinde teşekkül ediyorlardı. (İnalcık, 1999: 261; Wittek, 1962-1963: 263) Gaziler ilk önce son derece iptidai, tamamen fütuhata ve ganimete dayanan hükümetlerde, yahut daha doğrusu proto devlet modellerinden ibaret olan yeni teşekkül etmiş beyliklerde, henüz şahıs vergisi ödeyen gayrimüslim reayasının muhafazası mülahazasıyla, İslamlaştırma faaliyetlerine girişiyorlardı. (Wittek, 1986: 115) Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu Osmanlıda da böyleydi. Aydın Oğullarında, Saruhan Oğullarında, Menteşe Oğullarında ya da daha önce kurulmuş olan Danişmedli, Artuklu, Saltuklu ve Mengüceklı Beyliklerinde de bu şekildeydi.

Gaziler bu şekilde, eskiden beri ganimet elde etmenin yanında İslamı yaymanın da yaygın bir aracı halindeydiler. Osman Gazi'nin yoldaşları da bu şekilde onun bayrağı altında toplanan insanlardır. Bu savaşçı toplumu birleştiren faktör bir taraftan 'doyum' ganimet olmuşsa öbür taraftan kutsal savaş yani gaza olmuştur. Yoldaşlık, gaza üzerine 'anda'sı ile bağlanma yoluyla kurulmuş ve 'gâziyan' gurubu da bu surette ortaya çıkmış anlam kazanmıştır. (İnalcık, 1999: 26) Ahmedi, gazilerin niteliklerini belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır:

*“Bir gün ol Sultan Alaaddin sa'id
Sordı: “Nolur hali gâzi vü şehid?”
Bildi anı kin gazâ key iş olur
Gazi olan hak dinindür aleti
Lacerem hoş olasıdur hâleti
Gâzi olan Tanrınınun ferrraşidur
Şirk çirkinden bu yeri arıdur
Gâzi olan hak kılıcıdur yakın
Gazi dür püşt ü penah-ı ehl-i din
Olakim ol tanrı yoluna şehid
Öldü sanma kim diridir ol sa'id
Hak katında rızk içindedür olar*

Ölmediler belki zindedir olar
Pes heves etdi ki ede ol bir cihâd
Ola kim Gazi uralar ona ad'' (Ahmedi, 1949: 7-8)

Osmanlı Devletinin kuruluşundaki gazilerin en önemli özelliği çok cesur olmalarıdır. Bu gazilerin tipik bir özelliğidir. Bunun yanında bunların savaşlarda iyi bir asker için gerekli olan tüm meziyetleri taşıdıklarını da görüyoruz. Fuad Köprülü, Gazilerin, iyi kılıç kullandıkları, kuvvetli bilek ve pazulara sahip olduklarını, her birinin iyi bir at, yay ve kılıca sahip olduğunu ifade etmektedir. (F. Köprülü, 1994: 88) Bu tarif onların savaşçı kimliklerini gözler önüne serer. Osmanlı fetih hareketlerinde önemli rol oynayan Gaziler gibi, sultanların kendileri de bu niteliklere sahip kimselerdi. Osmanlılar köken itibarıyla, boy teşkilatı iken yağmacı, maceracı, savaşçı kahramanlar niteliğindediler. (Lindner, 2000: 59) Ertuğrul Gazi'nin Anadolu'ya ilk geldiği sırada savaşı iki ordu görüp, sayısı az olan ordunun yanında sonucunu tahmin edemeyeceği bir savaşa girmesi cesaretin ve maceracı yapının karakteristik özelliğidir. Bu dönemin göçebe toplum yapısında sıkı bir birliktelik ve yaptırım gücünün varlığı da bilinmektedir. Mesela, Sultan cihad çağrısı yaptığında, obanın tüm erkekleri itirazsız savaşa iştirak etmek zorundadırlar. Yapılan savaşa katılmayanlar ise ya topluluktan dışlanmakta ya da ağır cezalarla tehdit edilmektedirler. (Kaldy-Nagy, 2000: 405) Henüz düzenli bir orduya sahip olmayan Osman ve Orhan Gaziler, tezimizde sözünü ede geldiğimiz dört unsurla kendilerini ve devletin bekasını garanti altına almaktaydılar. Bu yüzden, sözü Abdallara, Gazilere, Bacılara ve Ahilere iltifat etmekten, yakın ilişkiler kurmaktan geri durmuyorlar ve onlar için tekke ve zaviyeler yaptırıyor, ganimetleri paylaşıyor hatta yeni fethedilen bölgeleri onların kullanımına veriyor, desteklerine ihtiyaç duydukları bu güçlerle bu toprakları paylaşmaktan çekinmiyorlardı.(Lindner, 2000: 65)

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu coğrafya, kutsal savaş ideolojisinde olan ve Darü'l-harbden ganimet alma ümidi taşıyan gaziler için cazip bir bölge halinde olması dolayısıyla yoğun bir derviş ve gazi akınına uğruyordu. Özellikle, kabile yaşantısından kurtulup devlet niteliğine bürünme yolunda ilk adımların atıldığı Orhan Bey döneminde gazi akını daha da hızlandı. Bu yoğunluk neticesinde Orhan Bey, gazi ruhunu bünyesinde daha fazla hissetmeye başladı. Zira, Orhan Gazi de tıpkı babası gibi, uç bölgesinin en başarılı ve en atılgan beyiydi. Babasının silah arkadaşları hala hayattaydılar ve Orhan'ın en iyi komutanları ve gâziyan ruhunun temsilcileri durumundaydılar. (Anonim, Tevarih-i İbtida-i Al-i Osman, 1986: 61)

Fr. Giese tarafından neşredilen Anonim Tevârih-i Al-i Osman'da Orhan Gazi dönemi gazilerinden şu şekilde bahsedilmektedir.

“Ol vakitkim gaziler eyüyidi. Her biri bir ejderhayidi. Eğer adam başına bir kafir gelse yüz döndürmezlerdi. İ'tikadları muhkem idi. Hak Teala anlara dahi fırsat virürdi i'tikadları berekâtında. Anlar, gelüb İznik dayiresin yağma itdiler.” (Anonim, 1992: 11)

Anonim Tevârih-i Al-i Osman'da verilen bu örnekte de, gazilerin, fetihçi ve yağmacı politikaları, güçlü kuvvetli oluşları ve kutsal cihad anlayışını belirleyişleri açıkça görülmektedir.

Orhan Gazi'nin gazilik anlayışını kuvvetli bir biçimde benimsediğini yaptırdığı caminin kitabesine yazdırdığı “Sultan, Gaziler Sultanının Oğlu, Gazi, Gazinin Oğlu” gibi unvanlara bakarak anlamamız daha kolay olacaktır. (Jennings, 2000: 431) Yine, Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa'nın Gazi unvanını kullanması, diğer oğlu Sultan I. Murad'ın Gazi Hüdavendigâr adıyla tanınması gaziliğin Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki yerini pekiştirecek örneklerdir. Burada şu hususu da ifade etmek gerekir ki, I. Murad devri, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde etkili olan unsurların yavaş yavaş ikinci plana itilmeye çalışıldığı, devşirme sistemi ve düzenli ordunun kurulmasıyla, Osmanlı idaresinin bu yağmacı güçlerden kurtulma çabası içerisine girdiği bir dönem olarak algılanmalıdır. (Gibbons, 1998: 99)

Osmanlı Devleti'ndeki bütün askerlere “guzât-ı İslam” adının verilmiş olması (Özcan, XIII, 1996: 444) sathi bir şekilde de olsa Osmanlı Devletinin temelini dayandığı dört unsurdan birisi olan Gazilerin anısının yaşatılmaya çalışıldığını göstermektedir.

III. 3. AHİYÂN-I RUM

Ahi unvanına Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde sıkça rastlanır. Ahi ismi, Osmanlı Padişahlarına yakın kimselerin isimlerinin başında ve yeni fethedilen bazı bölgelerde kullanılmıştır. Ahilik genel olarak Anadolu Selçuklu Devletinde yayılmaya başlayan Fütüvvet Teşkilatının devamı olarak kabul edilir. (Çağatay, 1989: 1-4)

Fütüvvet teşkilatı manevi bir dayanışmayı içerir. Ana gayesi kahramanlı teşkilatı olan gençlik dernekleri bütün İslam ülkelerinde varlığını sürdürmüştü. Fütüvvet mensupları, Karmati hareketinden sonra yaygın olarak ortaya çıktıkları için bu teşkilattan etkilenmişler ve dine aykırı bazı tutumlar sergilemişlerdir. (Cahen, 1987: 391; Uludağ, Ocak, 13, 1996: 259) Ahilik teşkilatının temeli olan fityan veya fütüvvetin kökenleri İslam öncesine kadar uzanır. İslam öncesi Arap toplumunda feta, şecaat, iffet, cömertlik, kahramanlık, gibi bir takım davranış özelliklerini ihtiva etmekteydi. (Taeschner, 1953-1954: 205-206; Çağatay, 1999: 4; Uludağ-Ocak, 13, 1996: 261)

Bu teşkilatın kökenleri konusunda bazı ihtilaflar vardır. Fütüvvetin Abbasiler devrindeki teşkilatlanmış biçimine benzeyen eski İranlı savaşçıların bir benzeri olduğu öne sürülmektedir. Muhtemelen, IX. Yüzyılda sufiler bu teşkilatlara etki edebilmek için aralarına sızarak teşkilatı kabul etmişlerdir. (Taeschner, 1953-1954: 216-217; Uludağ-Ocak, 13, 1996: 262) Sufilerin İranlı teşkilata girmesinin sonucunda XI. Yüzyıldan itibaren yavaş yavaş sufiliğin tarikatlaşma süresine girmeye başlamasıyla birlikte fütüvvet topluluklarında da teşkilatlanma süresi başladı. Bu arada İslami inancın gerekleri de yavaş yavaş yerleşiyordu. Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah teşkilatı sistemleştirmek ve kendine bağlamak gayretiyle bir takım çalışmalara girişti. İlk iş olarak 1182 yılında Bağdat'ta bulunan ve fityanların reisi olan Şeyh Abdülcebbar b. Yusuf. b. Salih el-Bağdadi'ye giderek onun elinden elbise giyiniş kuşak kuşanarak teşkilata dahil oldu. (Kayaoğlu, 1981: 221; Taeschner, 1953-1954: 222; Çağatay, 1989; 17-18; Gordlevski, 1988: 195)

Halife en-Nasır İmamiyye şiasına meyilli bir insandı. Bu sebepten olsa gerek, teşkilatı on ikiye ayırarak her birine bir imamın adını verdi. Halifenin bu teşkilatı kurmaktaki amacı, zayıflamış olan merkezi otoriteyi yeniden güçlendirmek ve bu teşkilat vasıtasıyla devletin kontrolünden uzak bölgeleri denetim altına almaktı. Halife bu maksatla fütüvvet buyrultuları hazırlatarak bunları valilere ve hükümdarlara gönderdi. Bu buyrultuların yanında her bir bölgeye bir fütüvvet şeyhi göndererek teşkilatın yayılması hedefini güdüyordu. (Güllülü, 1977: 25-40; Gordlevski, 1988: 196-197)

Halife, bu noktada, Şeyh Şihabüddin es-Sühreverdi'yi, 1214 yılında, Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'a göndererek onu teşkilatın içine dahil etti. (Çağatay, 1989; 20; Uludağ-Ocak, 13, 1996 : 262) Büyük mutasavvıf, şafi mezhebine mensup büyük alim Şeyh

Şihabeddin es-Sühreverdi Anadolu'da planlı ve programlı bir şekilde halifenin eğilimi doğrultusunda fütuvvet teşkilatını yaydı.

Anadolu'da fütuvvet teşkilatının yayılmaya başlamasından kısa bir süre sonra temel olarak bu teşkilata dayanan sadece birkaç noktada birbirinden ayrılan Ahilik teşkilatı kuruldu. Ahiliği fütuvvet teşkilatından ayıran fark Ahilerin bir mesleğe sahip olmaları zorunluluğuydu. (Çağatay, 1989: 22) Ahiler de tıpkı fütuvvet ehli gibi, cömertliği kardeşliği, civanmertliği, iyiliği ön planda tutuyorlar, bunun yanında eski Türklerdeki Alplik geleneğine, yerleşik hayata ve haksızlıklarla mücadeleye büyük önem veriyorlardı. Özelliklerinden de anlaşılacağı üzere, ufak tefek farklılıklara rağmen Ahilik ile fütuvvet hemen hemen aynı unsurları içermekteydi. (Taeschner, 1953-1954: 229; Kazıcı, 1, 1988: 540)

Ahiler soylarını Selman-ı Farisi ve Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygambere kadar çıkarmışlardır. Diğer mezheplere veya tarikatlara mensup sufilerin hırkalarına karşılı Ahiler Fütuvvet şalvarı ve kuşağı giymişlerdir. Köprülü, Ahi teşkilatını bir topluluk veya cemaat değil, teşkilat üzerine istinat eden akideleri yayan bir tarikat olarak kabul etmektedir. (Köprülü, 1994: 212-213)

Ahilerin ortaya çıkışı birden bire olmamıştır. Ahilerin kökeni Moğol istilasının önünden Harezm bölgesini terk ederek Anadolu'ya gelen esnaf ve sanatkar zümresinin etkisine dayanır. (Çağatay, 1989: 48; Ekinci, 1993: 6-8; Güllülü, 1977: 25-70) Harezm, Horasan, Rey gibi şehirlerde yaşayan ve kendilerine has bir sanat çevresi geliştiren bu zümre Anadolu'ya geldiğinde kendi teşkilatlarına tıpatıp benzeyen fütuvvet topluluğuyla karşılaştılar ve Ahi teşkilatlarının öncüsü olarak bu teşkilatın çekirdeğini oluşturdu. (Gordlevski, 1988: 197)

Sözünü ettiğimiz Türkmen büyüklerinin en tanınmış olanı ve Anadolu'da Ahiliğin kurucusu Ahi Evran adıyla bilinen Şeyh Nasirüddin Mahmud el-Hoyi'dir. Ahi Teşkilatının kurucusu ve Anadolu'daki siyasi hareketlenmelerdeki etkisi dolayısıyla burada Ahi Evran'dan söz etmek gerekir.

Ahi Evran'ın asıl adı, belirttiğimiz üzere, Şeyh Nasirüddin Mahmud El-Hoyi'dir. Nisbetinden de anlaşılacağı üzere, Azerbaycan'ın Hoy kasabasındandır. (Bayram, 1995:7) Fuad Köprülü tarafından Ahi Ören (F. Köprülü, 1993: 214) olarak zikredilen Şeyh Nasirüddin Mahmud el-Hoyi Anadolu'da kurulan Ahilik teşkilatının piridir.

Ahi Evran, 1171 yılında doğmuş, Horasan ve Maverâünnehir'e gelerek buradaki büyük hocalardan ders almıştır. 1205 yılında Bağdat'tan yola çıkarak, yanında Muhyiddin-i Arabi, Ebu Ca'fer Muhammed el-Berzai ve Evhadüddin Hamid el-Kirmani bulunduğu halde Anadolu'ya gelmiş ve Kayseri'ye yerleşmiştir. (M. Bayram, 1995: 18) Kayseri'de yerleştikten sonra Ahi teşkilatını kurarak meskun olduğu Külahduzlar Mahallesi'ne de bir zaviye ve mescit yaptırmıştır. Bu esnada yanında hocası ve kayın pederi Evhadüddin Hamid el-Kirmani'de bulunuyordu. (a.g.e.: 19) Ahi Evran burada Hocası Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmani'nin kızı Fatma ile evlendi. (Bayram, 1987: 17-24)

1227 yılında Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın isteğiyle Konya'ya gelerek buraya yerleşti. (Mustafa Âli; V. 62-65) Alaeddin Keykubad bu dönemde Ahilerle arasını iyi tutuyor ve bu esnaf teşkilatının Anadolu'da hızla yayılmasına ses çıkarmıyordu. (Eflaki, I, 1995: 188-189) Ancak Alaeddin Keykubad'ın öldürülmesi ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkmasıyla işler tersine döndü. Babasının her icraatına karşı olduğu gibi onun dostlarına da pek iyi gözle bakmayan Keyhüsrev Ahilerin nüfuzunu ortadan kaldırmaya karar vermiş gibi görünüyordu. Bu amaçla Ahiler hakkında kovuşturma başlattı. (Bayram, 1979: 73)

Ahi Evran ve etrafındaki Ahiler tutuklandılar. Baba İlyas, ilgili konuyu anlatırken değindiğimiz üzere, İsyana edeceği endişesiyle II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından Amasya Kalesinde kuşatıldı. Arka arkaya gelişen bu olaylar Babailer isyanının patlamasına sebep oldu. Mikail Bayram'a göre bu isyana Ahiler de katılmışlardır. (a.g.mk.: 76) M. Bayram'ın bu görüşü doğru olmalıdır. Çünkü, Vilayetname'de Hacı Bektaş ile Ahi Evran arasında sıkı bir dostluk bulunduğu, Hacı Bektaş ile Ahi Evran'ın birbirlerine karşı derin bir sevgi duydukları, hatta Ahi Evran'ın sohbet sırasında: 'kim bizi şeyh edinirse onun şeyhi Hacı Bektaş'tır' dediği belirtilmektedir. (Vilayetnâme-i Hacı Bektaş, Tarihsiz: 49)

Hacı Bektaş'ın Baba İlyas'ın has halifesi olması, Ahi Evran'ın da Hacı Bektaş'a bu derece yakın olması iki şeyhin müridleri arasında da yakın ilişkilerin olması sonucunu doğurur. Bu durumda adil olmayan Selçuklu yönetimine karşı Ahilerinde Babailerle hareket etmelerinin mümkün olabileceğini göstermektedir.

Sonuç ne olursa olsun şurası bir gerçektir ki, Ahi Evran Babailer İsyanının yoğun bir şekilde devam ettiği 1240 yılı ile II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölüm yılı olan 1245 yılları arasında

tutuklanmış ve işkence görmüş (Bayram, 1995: 20-21; 1979; 74-75), müridleri kovuşturmayaya uğramıştır.

Ahi Evran, 1245 yılında hapisten çıktıktan sonra Kırşehir'e yerleşmiş ve burada Ahiyan-ı Rum'un temellerini atarak bu teşkilatı kurmuştur. Burada iken Hacı Bektaş ile ilişkilerini sürdürmüş ve onu görmek için Sulucakarahöyük'e gitmiştir. Bazen de Hacı Bektaş Ahi Evran'ı ziyaret maksadıyla Kırşehir'e gelmiştir. (Vilayetnâme-i Hacı Bektaş, Tarihsiz: 51-52; Melikoff, 1998: 119) Ahi Evran'ın Tabsira, Menahic-ı Seyfi, Metailü'l- İman adlarını taşıyan üç eseri mevcuttur. (Bayram, 1975: 75-85).

Belirttiğimiz üzere, Ahi Evran tarafından Kırşehir ve Konya'da örgütlenen Ahi Loncaları bu şehirlerde büyük yayılma göstermenin yanı sıra köylere ve hatta ıssız yerlere varıncaya kadar yayılma gösterdiler ve buralarda Ahi zaviyeleri kurdular. Zaviyelerin başında bulunan Ahi Reisleri, yerleşik olmayan halkı yeni fethedilmiş bölgelere yerleştirerek yerleşik hayatın oluşmasında etkili oldular. Ahiler, Anadolu Türk Tarihinde ve Osmanlı Tarihinde çok önemli siyasi ve sosyal roller üstlendiler. Ahi Evran'ın yaşantısında da görüldüğü üzere, Moğol istilasına karşı, kurmuş oldukları teşkilatlar vasıtasıyla Kırşehir ve Ankara bölgesinde bir savunma hattı meydana getirdiler ve kendilerini savundular. (Kazıcı, I, 1988: 540)

Ahilerle Babailerin Selçuklu Devleti tarafından aynı şekilde baskıya uğraması bu iki güç arasında bir yakınlaşma meydana getirdi. Babailerle Ahiler aynı tasavvufi meslek ve meşrepte olduklarını, ortak bir dini siyasi maksat için mücadele verdiklerini (Bayram. 1979: 25 ; Fırlalı, 1996: 125) ve Orta Asya geleneği ile Anadolu İslam geleneğini birleştirdiklerini ifade ettiler.

Moğol İstilasası sonrasında Anadolu'da meydana gelen dağınıklık, maddi ve manevi yıkıntılar Ahi teşkilatının halk arasında daha popüler hale gelmesini ve birtakım Ahi Reislerinin ön plana çıkmasını sağladı. Eflaki bu Ahi büyüklerinden ve yaptıkları faaliyetlerden bahseder. Bunlar arasında Ahi Bedreddin, (Eflaki, I, 1995: 353), samimi bir müslüman olarak ifade edilen Ahi Çoban, dönemin zorbaları ve zintleri arasında gösterilen Ahi Ahmed (Eflaki, II, 1995: 342-343), Ahi Emir, Ahi Musa ve Ahi Muhammed bunlar arasında gösterilebilir. Bu Ahilerin hepsi çevrelerinde çok sayıda taraftar toplamış kimselerdi.

Bu Ahi büyüklerinin içinde en büyüklerinden birisi de Ahi Şerefeddin olmalıdır. Ahiler, bu dönemde Ankara'da güçlerini ortaya koyarak adalet yetkisini ele geçirdiler. (Melikoff, 1998: 154) Ancak burada şunu da ifade etmek gerekir ki Ahiler, normalde fazla siyasi kabiliyete sahip olmayan esnaf teşkilatı durumundaydılar. Karışıklık zamanında bazen ön plana çıktıkları bilinmektedir ve bazen de düzenli ordunun eksikliklerini tamamlamışlardır. (Cahen, 1987: 600)

Anadolu'nun Moğol işgali altında bulunduğu ve beyliklerin ortaya çıktığı dönemde Anadolu'daki Ahiler ve Ahi zaviyeleri ile ilgili bilgileri İbn-i Batuta seyahatnamesinden öğrenmekteyiz. İbn-i Batuta Anadolu'nun pek çok yerinde genç kardeşler teşkilatı adı verilen Ahilerle karşılaştığını bu Ahilerin fütuvvetin devamı olduğunu, liderlerine Ahi adı verildiğini, bunların çok misafirperver olduklarını ifade eder. (İbn-i Batuta, 1953: 125-126)

Anadolu'ya yayılmış olan Ahi teşkilatına mensup zümreler yeni oluşan beylikler içinde de kendilerine yer bulmuşlardır. Ahiler diğer beyliklerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de önemli yer sahibi oldular. Ahi teşkilatına mensup olan ve çoğu zaman Gazi-Alplerle özdeşleştirilen kişilere Osmanlı sultanları tarafından büyük iltifat gördüler. (Çetin, 1996: 109; Kaplanoğlu, 2000: 150) Yukarıda da belirtildiği üzere, köylerde ve uçlarda kurulan Ahi teşkilatı, yaptıkları zaviyeler vasıtasıyla yeni köylerin kurulması ve iskanında tesirli oluyorlardı. (Çetin, 1996: 108) Büyük bir dayanışma ve birlik şuuru içinde bulunan Ahi birlikleri Batı ucunun hızlı bir şekilde Türkleşme ve İslamlaşmasına yardım etti. Osmanlı Devletinin kurulduğu Eskişehir ve Söğüt bölgesinde Ahi zümreleri faaliyetlerini devam ettirerek devletin başlangıcından itibaren ön sıralarda yer aldılar. Barkan, Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde rastlanılan bu Ahi zaviyelerinin çoğunun kökeninin Osmanlı öncesi kurulan beyliklerde aranması gerektiğini ifade eder. (Barkan, 1942: 292)

Rum Abdalları arasında yer alan ve Ahi zümreleriyle yakın ilişki içerisinde bulunan Şeyh Edebalı Osman Gazi'nin kayınbabası ve devletin manevi kurucusu olarak kabul edilmektedir. Osman Bey'in ve oğlu Orhan Bey'in dervişler ve Ahi Şeyhleriyle yakın ilişki içinde olmaları devletin kuruluşuna mistik bir yapı vermişti. (Doğru, 1992: 35) İşte, Şeyh Edebalı bu mistik yapının sembolleşmiş ismiydi. Osman Gazi tarafından kayın pederi için yaptırılan zaviye kuruluşta ön plana çıkıyor. Şeyh Edebalı'nın kardeşinin Ahi sıfatını taşıması, kardeşi Ahi Şemseddin'in nispetinden (Topal-Çolak, IV, 1999: 404) ve yakın çevresinde çok sayıda Ahi zümresine mensup kimselerin bulunması kendisinin Ahi olarak bilinmesi sonucunu ortaya

çıkardı. Her halükarda, Osman Gazi Rum Abdalları arasında sayılan Şeyh Edebalı vasıtasıyla, onun yanında bulunan Ahilerle de yakın ilişki içerisine girdi. Bunlar arasında Şeyh Mahmud, Ahi Şemseddin, onun oğlu Ahi Hasan ve Çandarlı Halil yer almaktaydı. (Çetin, 1996: 111; Heyet, I, 1957: 65)) Yine Osman Gazi'nin Karacahisar'da Cuma ve Eskişehir'de de Bayram namazını bir Ahi olan Dursun Fakih'a kıldırması (Ocak, 1996: 126) yakınlığı görmek açısından son derece manidardır.

Osmanlı Devletinde Ahilerin fonksiyonları sonraki dönemde de devam etmiştir. Orhan Gazi döneminde bu yakınlık bütün canlılığıyla devam ediyordu. Orhan Gazi'nin kardeşi Alaeddin Çelebi'nin bu tarikata mensup olması (Birdoğan, 1996: 39), bu dönemde fethedilen Göynük, Mudurnu Yenice/Taraklı gibi bölgelerde çok sayıda Ahi zaviyelerinin ve misafirhanelerinin varlığı (İbn-i Batuta, 1953: 137-139) ; Ahi babalarının ve onların müridlerinin çevreyi ekip biçmeleri, evler, ahırlar, mescitler inşa ederek yerleşik hayata katkıda bulunmaları (Kuban, 1968: 61) bu canlılığın belirgin göstergeleridir.

Sultan I. Murad devrinde de Ahilerin nüfuzu devam etmekteydi. Sultanın Ahi Musa'ya verdiği 1366 tarihli bir vakıfname ve icazetnamede yer alan “..Ahilerimden kuşandığım kuşağı Ahi Musa'ya kendü ellerümle kuşadub Malkara'da Ahi diktim” ifadesi bu dönemde Sultan I. Murad'ın Ahi şeyhi olabileceği şeklinde yorumlanabilir. (Çetin, 1996: 112; Ahmet Refik, 1342: 175; Küçük, 1997: 82) Ayrıca, Ankara'da yaşayan Ahilerin şehri herhangi bir çatışma olmaksızın 1362 yılında Sultana teslim etmiş olmaları da manidardır. (Çetin 1996: 112; Sarıkaya, IV, 1999: 393)

Osmanlı Devleti içinde Ahilerin etkisinin daha sonraki dönemlerde de devam ettiği bilinmektedir. Ancak, devletin kuruluş döneminde büyük siyasi etkiler gösteren Ahiler, Osmanlıda merkezi otoritenin güçlenmesinden sonra sadece esnaf teşkilatı mahiyetine büründüler. (Babinger-Köprülü, 1996: 54) Bu dönemde de pek çok bölgede Ahi zaviyeleri kurulmaya devam etti. Buna Seyitgazi'deki Ahi Koca zaviyesini örnek verebiliriz. (Cevdet Evkaf 11673) Zaviyelerde bulunan Ahiler gündüz çalışmışlar, siyasi kaygı taşımayan bir hayat sürmüşler, kazançlarının bir kısmını zaviyeleri için harcamışlar, bir kısmını da yoksullara dağıtmışlardır. (Topal-Çolak, IV, 1999: 405)

Ahililerin Bektaşilik, Melamilik, Halvetilik ve Mevlevilik gibi tarikatler içinde yer almaları bu teşkilatın hemen her kesimden insanla içli dışlı olmalarının, her tarikatın fikrini

benimseyebilecek durumda olmalarının, bunun yanında kendilerine ait müstakil bir tarikat kurmamış olmalarının da belirtisi olarak kabul edilebilir. (a. g. e. : 408)

SONUÇ

Türklerin İslama girişi İslam ve Türk dünyası için son derece önemli bir olaydır. Türkler bu andan itibaren İslam dininin en büyük yayıcısı ve koruyucusu olmuşlardır. 751 yılında Abbasiler ile Çinliler arasında yapılan Talas Savaşından sonra, uzun süredir tanıma süreci yaşayan Türk toplulukları kitleler halinde İslam dinine girdiler. Bu dönemden itibaren kurulan Gazneli, Karahanlı, Selçuklu Devletleri ve nihayet Osmanlılar İslam'ın en keskin kılıcı oldular.

Türkler İslam dinine girdikleri sırada genel olarak göçebe yaşam tarzını devam ettiriyorlardı. Hoca Ahmed Yesevi tarafından bozkır halkı arasında yayılan İslamiyet eski inançlarla da karışarak Türkler arasında yeni bir sentez ortaya çıkardı. Bu dönemde yetişen Türkmen Babaları Moğol istilasının önünden kaçarak Anadolu'ya gelip yerleştiler. Hoca Ahmed Yesevi'nin öğretisini kendi inançları doğrultusunda benimseyip yerleştikleri bölgelere de yaydılar. Horasan Erenlerinin öncülerinden olan Baba İlyas ve müridi Baba İshak Selçuklu Devletinin yönetim politikasına karşı bütün gayri memnun zümreleri de yanlarına alarak ayaklandılar. Ancak isyan bastırılıp Baba İlyas ve Baba İshak öldürüldükten sonra isyana katılan diğer Türkmen Babaları da yoğun takibata uğradılar.

Babailer isyanından sonra Nevşehir'deki Sulucakarahöyük'e yerleşen Hacı Bektaş'ta bu babalardan birisiydi. Onun yaydığı öğreti ilk dönem Osmanlı toplumunu, yeniçeri teşkilatını ve halkın büyük kesimini etkilemiştir. Hacı Bektaş'ın yaşadığı dönemde Anadolu yoğun bir Moğol baskısına uğramış ve hakimiyet fiili olarak Moğollara, şekli olarak da Anadolu Selçuklu şehzadelerine kalmıştı. Siyasi istikrarsızlıktan faydalanan pek çok Türkmen aşireti Anadolu'nun farklı bölgelerinde kendi beyliklerini ilan etmişlerdi. Bu beyliklerden Osmanlı Devleti, Bizans sınırında ve Anadolu'nun kuzeyinde uysun bir coğrafyada kurulmuştu. Bu dönemde diğer Türkmenlerle savaşmayan ve sadece cihad davası güden Osmanlılar darü'l-harbe doğru genişlemeleri bulunmaları dolayısıyla gazilerin, şeyh ve dervişlerin uğrağı haline geldiler.

Bunlar, Ahmed Yesevi'den etkilenen dervişlerdi. Heteredoks yaşam tarzları dolayısıyla Babai, Kalenderi, Cavlaki, Haydari gibi isimlerle adlandırılan bu derviş zümresi Anadolu Selçuklu Devleti'nin bu tip bir inancı ve yaşam tarzını hoş görmemesi dolayısıyla merkezden uzak bölgelere yerleşmişlerdi. Kendi inançları doğrultusunda müridler yetiştiriyorlardı. Sözü ettiğimiz bu dervişler Horasan Erenleri veya Rum Abdalları adıyla anılmaktaydılar. Saçları, kaşları, sakalları tıraş edilmiş ve bıyıkları uzun bir vaziyette yaşayan, olağan üstü güçlere sahip olan, halkı etkilemek amacıyla bir takım kerametler gösteren bu dervişler, İslam öncesi Türk dini hayatında önemli yer tutan Şamanlarla pek çok ortak noktaya sahiptiler. Onlar Geyikli Baba ve Abdal Musa örneğinde olduğu gibi vahşi hayvanlara hükmedebiliyor, Hacı Bektaş ve Hacı Doğrul örneğinde olduğu gibi hayvan şekline girebiliyor, yani şekil değiştirebiliyor, yine Abdal Musa örneğinde olduğu gibi ateşe hükmedebiliyorlardı.

Orta Asya Şamanlığıyla çok az bir farklılık gösteren bu şamanlar Osmanlı Devletinin kuruluşunda en etkili dört unsur arasında yer almaktaydılar. İlk Osmanlı sultanları, devleti kurma gayreti içinde, kendileri için faydalı olan bu garip kılıklı dervişlerle yakın ilişki içerisindeydiler. Osman Gazi, kendisine padişahlık müjdesi veren Kumral Abdal'a bir arazi vakfetmiş ve bu arazinin elinden alınmaması için de bir nişan vermişti. Yine Orhan Gazi, kendisiyle birlikte Bursa'nın fethine katılan, fetihten sonra yeni fethedilen bölgelerin iskanına ve şenlendirilmesine çalışan Abdallara köyler ve tarlalar vakfetmiş, onlar için tekke ve zaviyeler yaptırmışlardı. Abdallar kendilerine has münzevi bir yaşam sürmekte, çevresindeki halkın yardımına ve ihtiyacına koşmakta ve müridler yetiştirmektedirler.

Burada şu noktaları kesin olarak vurgulamak gerekir ki; Rum Abdalları Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde adı geçen dört unsurdan birisidir. Bu Abdallar, Hoca Ahmed Yesevi felsefesini, Orta Asya inancını Osmanlı ülkesine taşımışlardır. Osmanlı Sultanları ile yakın ilişkiler kurmuşlar, onlarla birlikte fetih hareketlerine girişmişler, devletin sınırlarının gelişmesi için çalışmışlardır. Bunun yanında, yeni fethedilen bölgelere yerleşerek bu bölgenin Osmanlı toprağı olmasına katkı sağlamışlar, etrafın topladıkları çok sayıda müridleriyle küçük yerleşim birimleri oluşturmuşlar bu şekilde göçebe yaşam tarzından yerleşikliğe geçişe olanak sağlamışlardır. Bu dervişler ellerinde tahta kılıçlarıyla savaflara katılan, savaş harici zamanlarda ise din propagandası yapan, çoğu zaman ellerindeki malları yoksullara dağıtan, dağınık giyimli, ürkütücü görünüşe sahip Kalenderi, Haydari, Babai vs isimlerle anlatılan meczub kimseler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Ucta kurulan Osmanlı topraklarında yerleşerek padişahların himayesi altına girmiş buna karşılık olarak devletin iskanına yardımcı olmuşlardır.

Osmanlı Sultanları, düzenli ordu kurulduktan sonra kuruluşunda vefa borcu hissettikleri bu dervişlerle başlangıçtaki kadar ilgilenmez oldular. Devşirme sisteminin gelmesi ve siyasi güce de sahip heteredoks dervişlerin Osmanlı için tehdit oluşturmaya başladığı düşüncesiyle bu zümreler bazen Osmanlı Sultanları tarafından takibata alındılar. Bu dervişler Osmanlı Devletinin kuruluşunda, özellikle Osman Gazi ve Orhan Gazi dönemindeki hareket serbestliklerini günden güne kaybetmeye başlayınca tıpkı Anadolu Selçuklu Devletindeki Babailer isyanında olduğu gibi, Heteredoks Türkmen ayaklanmaları Osmanlı topraklarında da baş göstermeye başladı. Şeyh Bedreddin İsyanı, Şah Kulu İsyanı, Canberd Gazali isyanı adlarıyla bilinen heteredoks Türkmen ayaklanmaları Osmanlı devletini meşgul etti. Osmanlılar bu şekilde başlangıçta, Ahiler, Bacılar ve Gazilerle birlikte en önemli rolü

üstlenmiş olan Abdalların halefleriyle dini-siyasi bir mücadeleye girişmiş oluyorlardı. Bunda Osmanlı Devleti içinde daha Orhan Gazi döneminde temelleri atılan medresenin etkisi büyük olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri

BOA.DH.İD. 34186

Cevdet Evkaf 11673.

Kaynak Eserler

ABDAL MUSA; Vilâyetnâme, Haz: Abdurrahman Güzel, TTK Yayınevi, Ankara-1999.

ABDURRAHMAN CAMİ, Nefahatü'l-Üns, Evliya Menkıbeleri, Türkçe Terc., Lamii Çelebi, Haz., S. Uludağ-M. Kara, İstanbul-1995.

AHMED BİN MAHMUD; Selçuk nâme, I, Haz: Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul-1977.

AHMED EFLAKİ, Ariflerin Menkıbeleri, C. I-II, Haz., Tahsin Yazıcı, MEB Yayınları, İstanbul-1995.

AHMEDİ; Dastan ve Tevarih-i Müluk-ı Al-i Osman, Türkçe Terc., Nihal Atsız, “Osmanlı Tarihleri” içinde, İstanbul-1949.

AHMED YESEVİ; Divan, I, Türkçe Terc.: Hasan Şükri, Hayrat Matbaası, İstanbul-1327.

-----; Hikmetler, Haz.: İbrahim Hakkulov, Sad: E. Sezai Toplu, Kültür Bknl. Yay., Ankara-1998.

ANONİM; Tevarih-i Al-i Osman, F. Giese Neşri, Haz.: Nihat Azamat, İstanbul-1992.

-----; Tevarih-i İbtida-i Al-i Osman, Haz: Halime Doğru, (Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul-1986.

AŞIKPAŞAZÂDE, Tevârih-i Âl-i Osman, Âli Bey Neşri, Matbaa-i Amire, İstanbul-1332.

AZİMİ; Azimi Tarihi, Yay.: Ali Sevim, TTK Yayınevi, Ankara -1988.

BALDIRZÂDE SELİSİ ŞEYH MEHMED; Ravza-i Evliya, Türkçe Terc., Mefail Hızlı-Murat Yutsever, Arasta Yayınları, Bursa-2000.

BAYATLI MAHMUD OĞLU HASAN; Cam-ı Cemayin, Sad. : Fahreddin Kırzioğlu, “Osmanlı Tarihleri” içinde, İstanbul-1949.

BURSALI MEHMED TAHİR; Osmanlı Müellifleri, C. I, İstanbul-1333.

ELVAN ÇELEBİ; Menâkbu'l- Kudsiyye Fî Menâsibi'l-Ünsiyye, Haz.: İ. Erünsal-A. Y. Ocak, TTK Yayınevi, Ankara-1995.

EVHADÜDDİN KİRMANİ; Rübailer, Haz: Mehmet Kanar, İnsan yayınları, İstanbul-1999.

EVLİYA ÇELEBİ; Seyahatname, C. 2, Türkçe Terc., Ahmed Cevdet, Dersa'adet-1314.

FERİDÜDDİN ATTAR, Mantıku't- Tayr, Haz.: Yaşar Keçeci, Kırkambar Yay. İstanbul-1998.

GREGORY ABÜ'L-FEREC; Abü'l-Ferec Tarihi, 2 Cild, Türkçe Terc., Ö. Rıza Doğrul, 2. Baskı, TTK Yayınevi, Ankara-1987.

HACI BEKTAŞ VELİ; Fevâid,

-----;Makâlât, Haz.: M. Esad Coşan, Sad. : Hüseyin Özbay, Kültür Bknl. Ankara-.1996.

HADİDİ, Tevarih-i Al-i Osman (1299-1453), Haz.: Necdet Öztürk, İstanbul- 1991.

HOCA SADEDDİN EFENDİ; Tacü't-Tevarih, C. V., Haz.; İsmet Parmaksızoğlu, Eskişehir-1992.

İBN-İ BATUTA, Travels in Asia and Africa 1325-1354, Trnrs: H. A. R. Gibb, London-1963.

-----; Seyahatname, Türkçe Terc.; Mehmed Şerif, İstanbul-1333-1335.

İBN-İ BİBİ; El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye, Türkçe Terc.:. Mürsel Öztürk, Kültür Bknl. Yayınevi, Ankara-1996.

İBN-İ KEMAL; Tevarih-i Al-i Osman, I. Defter, Haz.: Şerafettin Turan , TTK Basımevi, Ankara-1991.

İSMAİL BELİĞ, Tarih-i Brusa, Hüdavendigâr-1287.

KAYGUSUZ ABDAL; Saray-Nâme, Haz: Abdurrahman Güzel, Kültür Bknl. Yay., Ankara-1989.

KERİMÜDDİN MAHMUD AKSARAYİ; Müsameretü'l- Ahbar, Türkçe Terc: Mürsel Öztürk, TTK Yayınevi, Ankara-2000.

MECDİ MEHMED EFENDİ; Hadaiku'ş-Şakâik, Haz. : Abdülkadir Özcan, İstanbul-1989.

MEHMED SÜREYYA; Sicill-i Osmani, C. IV, Dersa'adet-1311.

MEVLANA CELALEDDİN; Fihi Ma Fih, Türkçe Terc.,: A. Avni Konuk, Haz: Selçuk Eraydın, İz Yayıncılık, İstanbul-1994.

-----;Mecalis-i Sab'a, Türkçe Terc.,: Abdülbaki Gölpınarlı, Yeni Kitap Basımevi, Konya-1965.

-----;Mesnevi, VI. Cild, Türkçe Terc.,: Veled İzbudak, MEB Yayınları, Ankara-1991.

-----;Rubailer, I-II, Türkçe Terc.,: M. Nuri Geçosman, MEB Yayınları, İstanbul-1997.

MUHİDDİN-İ ARABİ; El- Fütihat-ı Mekkiyye, Türkçe Tercüme: Sadettin Alpay, Şakir Hoca Kitap Evi, İstanbul-1977.

MUSTAFA ÂLİ; Künhü'l-Ahbar, V,

MÜNECCİMBAŞI AHMED DEDE; Camiü'd-Düvel, Haz., Ahmed Ağırakça, İstanbul-1995.

NİKETAS KHONIATES; Historia, Türkçe Terc: Fikret Işıltan, TTK Basımevi, Ankara-1995.

NİŞANCI MEHMED PAŞA; Tarih, İstanbul-1290.

ORUÇ BİN ADİL; Oruç Beğ Tarihi, Haz. Nihal Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, Tarihsiz.

ŞÜKRULLAH; Behçetü't-Tevarih, Türkçe Terc: Nihal Atsız, "Osmanlı Tarihleri" içinde, İstanbul-1949.

TAŞKÖPRÜZÂDE, Eş-Şakâik-i Numaniyye Fi Ulemâ-i Devlet-i Al-i Osmaniyye, İstanbul-1405.

UZUN FİRDEVSİ; Vilâyetnâme-i Hacı Bektaş, Haz. : Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, Tarihsiz.

YUNUS EMRE; "Risâlat al-Nushiyya ve Divan, Haz.: Abdülbaki Gölpınarlı, Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını, İstanbul-1965.

Araştırma Eserler

Kitaplar:

AKA, İsmail; Timurlular, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara-1995.

AKDAĞ, Mustafa; Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1243-1453), C. I, İstanbul-1995.

(ALTINAY), Ahmet Refik; Türkiye Tarihi, İstanbul-1342-1928.

ALTINOK, Baki Yaşa; Alevilik, Hacı Bektaş Veli, Bektaşilik, Oba Kitabevi, Ankara-1998.

ANADOL, Cemal; Hoca Ahmed Yesevi ve Yesevilik, Kamer Yayınları, İstanbul-1994.

ARAZ, Nezihe; Anadolu Evliyalari, İstanbul-1958.

ASLANOĞLU, İbrahim; Aşık Veli, Hayatı, Kişiliği, Deyişleri, Ankara-1984.

ATALAY, Adil Ali; Abdal Musa Sultan ve Vilayet namesi, 9. Baskı, Can Yayınları, İstanbul-1997.

ATALAY, Besim; Bektaşilik ve Edebiyatı, Haz.: Vedat Atilla, İstanbul-1991.

AYNİ, Mehmet Ali; Türk Azizleri, I, İstanbul-1944.

BABINGER, F- F. Köprülü; Anadolu'da İslamiyet, Türkçe Terc: Ragıp Hulusi, Haz: Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul-1996.

BARTHOLD, W-F. Köprülü; İslam Medeniyeti Tarihi, Ankara-1977.

BARTHOLD, W.W.; Moğol İstilasına Kadar Türkistan, Türkçe Terc: Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yayınevi, Ankara-1990.

BAYKARA, Tuncer; Aydınoğlu Gazi Umur Bey, Kültür Bknl. Yayınevi, Ankara-1990.

BAYRAK, Orhan; Türbeler Sözlüğü, İstanbul-1998.

BAYRAM, Mikail; Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara-1995.

-----;Bacıyan-ı Rum (Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı), Konya-1987.

-----;Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmâni ve Evhadiyye Tarikatı, Konya-1993.

BİLGE, Süheyla Kurtulmuş; Osmanlı İmparatorluğu'nda Bektaşi Tekkeleri, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), İstanbul-1975.

BİRDOĞAN, Nejat; Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik, Hamburg Alevi Kültür Merkezi Yayını, Hamburg-1990.

BIRGE, John Kingsley; Bektaşilik Tarihi, Türkçe Terc: Reha Çamuroğlu, İstanbul-1991.

BORATAV, P.N.-H.V. Fıratlı; İzahlı Halk Şiiri Antolojisi, Ankara-1943.

CAHEN, Claude; İslamiyet, Bilgi Yayınevi, İstanbul-1990.

-----;Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, Türkçe Terc: Yıldız Moran, 3. Baskı, E Yayınları, İstanbul-1994.

ÇAĞATAY, Neşet; Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, TTK Yayınevi, Ankara -1989.

ÇAMUROĞLU, Reha; Tarih Heterodoksi ve Babailer 2. Baskı, Om yayınları, İstanbul-1999.

DİVİTÇİOĞLU, Sencer; Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu, İstanbul-1996.

DOĞRU, Halime; XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, Afa Yayınları, İstanbul-1992.

EKİNCİ, Yusuf; Ahilik, Ankara-1989.

ELIADE, Mircea; Şamanizm, Türkçe Terc: İsmet Berkan, İmge yayınları, Ankara-1999.

ERAYDIN, Selçuk; Tasavvuf ve Tarikatlar, 5. Basım, MÜİF Yayınları, İstanbul-1997.

ERDOĞAN Kutluay; Alevi-Bektaşi Gerçeği, 3. Baskı, İstanbul-2000.

ERGİNLİ, Zafer; Kuruluş Döneminde Bursa'da Faaliyet Gösteren Türkistan Kökenli Mutasavvıflar, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa-1995.

ERÖZ, Mehmet; Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik, İstanbul-1992.

(ERTEN), Süleyman Fikri; Antalya Livası Tarihi, İstanbul 1338-1340.

EYÜBOĞLU, İsmet Zeki; Abdal Musa, İstanbul-1991.

-----;Bütün Yönleriyle Bektaşilik, İstanbul-1990.

-----; Yunus Emre, Geçit Kitabevi, İstanbul-1991.

FAROQHI, Süraiya; Der Bektaschi Orden in Anatolien, Wien-1981.

-----; Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Türkçe Terc: Elif Kılıç, İstanbul-1997.

FIĞLALI, Ethem Ruhi; Türkiye’de Alevilik Bektaşilik, 4. Baskı, Selçuk Yayınları, İstanbul-1996.

FUAT, Mehmet; Yunus Emre, İstanbul-1995.

FÜRÜZANFER, B; Mevlana Celâleddin, Türkçe Terc: F. Nafiz Uzluk, MEB Yayınevi, İstanbul-1997.

GIBBONS, Herbert Adams; Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu, Türkçe Terc: Bülent Arı, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara-1998.

GORDLEVSKI; Anadolu Selçuklu Devleti, Türkçe Terc: Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara-1988.

GÖLPINARLI, Abdülbaki; Kaygusuz: Vize’li Alaeddin, İstanbul-1932.

-----;Mevlana Celaleddin, 5. Baskı, İnkılap Yayınevi, İstanbul-1999.

-----;Mevlana’dan Sonra Mevlevilik, 2. Baskı, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul-1983.

-----;Mesnevi Şerhi, Kültür Bknl Yay., Ankara-2000.

-----;Yunus Emre ve Tasavvuf, 2. Bsm, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1992.

GÜLLÜLÜ, Sebahattin; Ahi Birlikleri, Ötüken Yayınları, Ankara-1977.

GÜNDÜZ, İrfan; Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri, İstanbul -1989.

GÜNGÖR, Erol; Tarihte Türkler, 4. Bsm, Ötüken Yayınları, İstanbul-1994.

GÜZEL, Abdurrahman; Abdal Musa Vilayetnâmesi, TTK Yayınevi, Ankara-1999.

-----;Bazı Müesseselerimiz ve Şahsiyetler Etrafında Milli Kültür- Milli Birlik,
Ankara-1991.

-----;Kaygusuz Abdal, Kültür Baknl. Yayınevi, Ankara-1981.

HAMMER, J. Van; Büyük Osmanlı Tarihi, C. I, İstanbul-1992.

HASLUCK, F. W.; Anadolu ve Balkanlarda Bektaşilik, Türkçe Terc: Yücel Demirel,
İstanbul-1995.

-----;Bektaşilik Tedkikleri, Türkçe Terc: Ragıp Hulusi, İstanbul-1928.

HEYET; Mufassal Osmanlı Tarihi, C. I, İstanbul 1957.

HONIGMANN, Ernst; Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı, Türkçe Terc: Fikret Işıltan, İstanbul-
1970.

ITZKOWITZ, Norman; Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek, Türkçe Terc: İsmet
Özel, Çıdam yayınları, İstanbul-1989.

İNALCIK, Halil; The Middle East and The Balkans Under The Ottoman Empire,
Bloomington-1993.

-----;The Ottoman Empire, London-1997.

KABAKLI, Ahmet; Türk Edebiyatı, C. 2, İstanbul-1994.

KAPLANOĞLU, Raif; Bursalı Şair Yazar ve Ünlüler Ansiklopedisi, Bursa-1998.

-----;Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Bursa 2000.

KARA, Mustafa; Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, Dergah yayınları, İstanbul 1995.

-----;Tekkeler ve Zaviyeler, 3. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul-1990.

KAYGUSUZ, İsmail; Alevilik İnanç, Kültür, Siyaset Tarihi ve Uluları, I, Alev Yayınları, İstanbul-1995.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad; Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, 5. Baskı, TTK Basımevi, Ankara-1994.

-----;Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 8. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1993.

KÖYMEN, Mehmet Altay; Selçuklu Devri Türk Tarihi, TTK Yayınevi, Ankara-1993.

KURAT, Akdes Nimet; IV.-XIII. Yüzyıllarda Karadenizin Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri Tarihi, TTK Basımevi, Ankara 1972. ,

KURDOĞLU, Veli Behçet; Bektaşilik ve Batnilik, Türkiye Mason Derneği Yayını, İstanbul-Tarihsiz.

KÜÇÜK, Murat; Horasan'dan İzmir'e Cemaat-ı Tahtacıyan, Anadolu Matbaası, İstanbul-1995.

LEWIS, Bernard; Haşîşiler, Türkçe Terc: Ali Aktan, Sebil Yayınevi, İstanbul-1995.

LINDNER, Rudi Paul; Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar, Türkçe Terc: Müfit Günay, İmge Yayınları, Ankara-2000.

MAKSUDOĞLU, Mehmet; Osmanlı Tarihi (1299-1922), Boğaziçi Yayınları, İstanbul-1999.

MELİKOFF, Iréne; Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe , Türkçe Terc: Turan Alptekin, İstanbul-1994.

-----;Uyur İdik Uyardılar (Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları) , Türkçe Terc: Turan Alptekin, İstanbul 1998.

MUHAMMEDOĞLU, Naim-Bek; Hoca Ahmed Yesevi Türbesi, Haz.: Hayati Bice, Ankara 1991.

NİCOL, Donald M.; Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453), Türkçe Terc: Bilge Umar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul-1999.

NOYAN, Bedri; Bütün Yönleriyle Bektaşılık ve Alevilik, 3 Cild, Ardıç Yayınları, Ankara-2000.

OCAK, Ahmet Yaşar; Alevi-Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

-----;Babailer İsyanı, 2. Bsm., Dergah Yay, İstanbul-1996b,

-----;Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler, 2. Baskı, TTK Yayınevi, Ankara -1997.

-----;Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler, 2. Baskı, TTK Yayınevi, Ankara-1999.

-----;Türk Sufiliğine Bakışlar, 2. Baskı, İletişim Yay, İstanbul- 1996a.

ÖDEN, Zerrin Günal; Karası Beyliği, TTK Yayınevi, Ankara-1999.

ÖZ, Baki; Aleviliğin Tarihsel Konumu, İstanbul-1995.

-----;Bektaşilik Nedir?, İstanbul-1997.

ÖZKIRIMLI, Atilla; Alevilik Bektaşilik, İstanbul-1996.

ÖZMEN, İsmail; Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi, C. I, Ankara-1995.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri; Tarihi Boyunca Bektaşilik, İstanbul-1997.

PEHLİVAN, Battal; Anadolu'da Alevilik, İstanbul 1995.

PIROĞLU, Hüseyin; Evliyalar Yatağı Anadolu, Ankara-1991.

RAMAZANOĞLU, Gözde; Orta Asya'da Türk Mimarisi, Ankara-1998.

RECBER, Meryem es-Sâdât; Ferheng-i Füzûzanfer, İsfahan-1374.

ROUX, Jean Paul; Türklerin ve Moğolların Eski Dini, Türkçe Terc: Aykut Kazancıgil, İşaret yayınları, İstanbul-1994.

SCHIMMEL, Annemarie; Ben Rüzgarım Sen Ateş, Mevlana Celaleddin Rumi, Türkçe Terc: Senail Özkan, Ötüken Yay., İstanbul-1999.

SEVİM, Ali; Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi, TTK Yayınevi, Ankara-1993.

SEYİRCİ, Musa; Abdal Musa Sultan, 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul-1994.

SEZGİN, Abdülkadir; Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik, İstanbul-1995.

SUNAR, Cavit; Vahdet-i Şühud-Vahdet-i Vucud Meselesi, Resimli Posta Matbaası, Ankara-1960.

SÜMER, Faruk; Oğuzlar, 3. Baskı, Ana Yayınları, İstanbul-1980.

ŞEKER, Mehmet; Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması, Ankara-1991.

ŞENER, Cemal; Anadolu'da Alevi Bektaşî Dergahları, İstanbul-1996.

-----;Alevi Törenleri, İstanbul-1992.

-----;Şamanizm, Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini, İstanbul-2000.

ŞİMŞEK, Mehmet; Dede Korkut ve Ahmed Yesevi'den Günümüze Uzanan Ünlü Alevi Ozanlar, İstanbul-1995.

TOGAN, A. Zeki Velidi; Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul 1981.

TOPALOĞLU, Nuri; Selçuklu Devri Muhaddisleri, Diyanet İşleri Başkanl. Yay., Ankara-1988.

TURAN, Osman; Selçuklular ve İslamiyet, 4. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul-1998.

-----;Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, 6. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul-1997.

-----;Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, 7. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul-1994.

TURYAN, Hasan; Bursa Evliyalari ve Tarihi Eserleri, Bursa-1982.

TÜRER, Osman; Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, Seha Neşriyat, İstanbul 1995.

TÜRKAY, Cevdet; Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak Aşiret ve Cemaatler, İstanbul-1974.

TÜRKDOĞAN, Orhan; Alevi-Bektaşî Kimliği, Timaş Yayınları, İstanbul-1995.

ULUÇAY, Ö; Kaygusuz Abdal Sultan, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul-1994.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; Anadolu Beylikleri ve Karakoyunlu Akkoyunlu Devletleri, 4. Baskı, TTK Yayınevi, Ankara-1988.

-----;Osmanlı Tarihi, C. I, TTK Basımevi, Ankara-1994.

WITTEK, Paul; Mentеше Beyliği, Çev: Orhan Şaik Gökyay, TTK Basımevi, Ankara-1986.

-----;Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu, Türkçe Terc: Fatmagül Berktaş, Kaynak Yayınları, İstanbul-1985.

YAMAN, Ali; Alevilikte Dedeler Ocaklar, Ufuk Matbaası, İstanbul-1998.

YAMAN, Mehmet; Büyük Türk Akıncısı-Evliyası-Hekimi Karaca Ahmed Sultan Hazretleri, Karaca Ahmed Sultan Derneği Yay., İstanbul-1974.

YILDIZ, Hakkı Dursun; İslamiyet ve Türkler, İstanbul-1980.

YÜKSEL, Murat; Yunus Emre'de İslam Tasavvuf ve Ahlakı, İstanbul-1991.

Makaleler:

AKA, İsmail; “Eflaki'nin Menakıbu'l-Arifin'inde Türkler ve Moğollara Dair Bazı Kayıtlar”, TDA, S. 100, Şubat-1996.

AKÇAY, İlhan; “Abdal Musa Tekkesi”, VII. Türk Tarih Kongresi, C. I, (25-29 Eylül 1970), Ankara-1972.

ALTINOVA, Ayşegül; “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Abdal Musa Tekkesi”, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 10, Yaz 1999.

ASAN, Veli; “Abdal Musa Sultan”, Cem, Y.7, S. 67, Haziran 1997.

AŞIK, Nevzat; “Yesevi Hikmetlerine Kaynaklık Eden Hadislerin Değerlendirilmesi ve Sünnet Kültürünün Hikmetlere Tesiri, Ahmed-i Yesevi, Hayatı, Eserleri, Tesirleri, Seha Neşriyat, İstanbul-1996.

AYAN, Ergin; “İslam Kaynaklarına Göre Oğuzların Tarih Sahnesine Çıkışları”, Doç. Dr. Mahmut Pehlivan Armağanı, Sakarya-2000, ss. 200-228.

AYDIN, Ayhan; “Onbinler Abdal Musa’nın Huzurunda Cem Oldu”, Cem, Y. 30, S. 80, Temmuz 1998.

AYDIN, Mehmet; “Yunus’tan Mesajlar”, Uluslar arası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara-1995.

AZAMAT, Nihat; Evhadüddin Kirmani”, DİA, XI, İstanbul 1995.

BAĞLIOĞLU, Ahmet; “Türklerde İslamlaşmayla Birlikte Mezhep Hareketleri Üzerine Bir Araştırma”, FÜİFD, S. 2, Elazığ-1997.

BAKİLER, Yavuz Bülent; “Hacı Bektaş Veli Bir Öğrenci Velisi Gibi Anlatılamaz”, Türkiye, 19.08.2000.

BALIVET, Michel; “Açık Kültür ve 14. Yüzyıl Osmanlı Kentlerinde Dinler Arası İlişkiler”, Osmanlı Beyliği (1300-1389), Ed. Elizabeth Zachariadou, Türkçe Tercüme: G. Ç. Güven-İ. Yerguz-T. Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul-1997, ss. 1-8.

BANARLI, Nihad Sami; Mevlana ve Mevlevi Medeniyeti”, Hayat Tarih Mecmuası, Y. 6, C. II, S. 11, Aralık-1970.

BARIN, Nasuh-Namık Ersayın; “Dostlar da Gider Bizim Abdal Musa’ya”, Nefes, Y.2, S. 22, Ağustos 1995.

BARKAN, Ömer Lütfi; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, Vakıflar Dergisi, S. 2, 1942.

BAYRAM, Mikail; “Baba İshak Harekatının Gerçek Sebebi ve Ahi Evran İle İlgisi”, Diyanet Dergisi, C. 18, S. 2, Mart-Nisan 1979.

-----; “Selçuklular Zamanında Tokat ve Malatya Yöresinin Fikri ve Kültürel Yapısı ve Siyasi Boyutları1”, TDA, S. 72, Haziran-1991.

BİLGİN, Orhan; “Fahredden İraki”, DİA, XII, İstanbul-1995.

BİRDOĞAN, Nejat; “Anadolu Aleviliğinin Bugününe Ahi’liğin Etkileri”, Bilim ve Ütopya, S. 28, Ekim-1996, ss. 39-41.

-----; **“Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü”, Yunus Emre, Nasreddin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü, Ankara-1995.**

CAHEN, Claude; **“İlk Ahiler Hakkında”, Belleten, C. L, S. 197, Ankara-1987.**

CERHAMED-ULİ, Muhammedrahim; **“Hoca Ahmed Yesevi'nin Hayatı Hakkında Yeni Deliller ve O'nun Bilinmeyen 'Risale' Adlı Eserlerinin İlmî Değeri”, Ahmed-i Yesevi, Hayatı, Eserleri, Tesirleri, Seha Neşriyat, İstanbul-1996.**

CEYHAN, Abdullah; **“Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik”, Diyanet, S. 44, Ağustos-1994.**

COŞAN, M. Esad; **“Ahmed Yesevi Hazretleri”, Ahmed-i Yesevi, Hayatı, Eserleri, Tesirleri, Seha Neşriyat, İstanbul-1996.**

CUNBUR, Müjgan; **“Folklorumuzda Geyik Motifi Üzerine”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C. 2, Ankara-1992.**

ÇAĞATAY, Saadet; **“Türk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Motifler”, Türk Dünyası Araştırmaları Yıllığı, Ankara 1956.**

ÇETİN, Osman; **“Anadolu'nun İslamlaşmasında Kadınların Rolü”, III. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, (20-22 Mayıs 1993), Konya-1994.**

-----; **“Osmanlı Devletinin Kuruluşunda Ahiler”**, Osman Gazi ve Dönemi, Bursa-1996, ss. 105-115.

DEMİR, Mustafa; **“Anadolu’da Mezarlıkların İlk Türk Şehirleşmesindeki Rolü”**, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, (18-20 Aralık 1998), İstanbul-1999a.

-----; **“Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Döneminde yerleşim Yapısı ve Şehirleşme”**, Osmanlı, C. 4, Ankara-1999b.

-----; **“Türk İslam Geleneğinde Şehirleşme ve Yerleşim”**, Doç. Dr. Mahmut Pehlivan Armağanı, Sakarya-2000, ss. 133-154.

-----; **“Türkiye Selçuklu Şehirlerinde İmaret Kurumları ve Vakıfları”**, Vakıflar Dergisi, S. 27, Ankara-1998.

DEMİRCİ, Mehmet; **“Sadreddin Konevi İle Mevlana Celaleddin’in Münasebetleri”**, Selçuk Dergisi, S. 1, Ocak-1989.

DOĞAN, Sadık; **“Abdal Musa Erkanı”**, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 10; Yaz-1999.

DOĞRU, Halime; **“Osmanlı Devletinin Kuruluş Dönemine Ait Henüz Aydınlanmamış Konular: Karacahisar Beştaş Zaviyesi ve Kumral Baba”**, Uluslar arası Osman Gazi Ve Bursa Araştırmaları Kongresi, Bursa- 16-18 Haziran 1997.

ER, Piri; “Anadolu’da İki Halk Hareketi: Babailik-Şeyh Bedreddin”, Nefes, Y. 3, S. 26, Aralık-1995.

ERSEVEN, İlhan Cem; “Budizm ve Bektaşilikte Ortak Motifler”, Bilim ve Ütopya, S. 26, Ağustos-1996.

EĞİLMEZ, Mümtaz Şükrü; “Doğlubaba”, Uludağ, S. 45-46, Mart-Nisan 1942.

ERASLAN, Kemal; “Ahmed-i Yesevi”, Erdem, C. VII, S. 21, Kasım 1995.

FİLİZ, Şahin; Yunus Emre ve Tasavvuf Felsefesi”, Diyanet, C. 31, S. 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 1995.

GOLDZİHER, Ignaz; “Abdal”, EI², Leiden-1960.

-----; “Ebdal”, İA, Eskişehir-1994..

GÖKTAŞ, İrfan; “İslam Felsefesi Açısından Horasan Erenleri”, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 15, Güz 2000.

GÖLPINARLI, Abdülbaki; “Kaygusuz Abdal”, Türk Dili, C. XIX, S. 205-210, 1968-1968.

-----; “Mevlana Şems İle Altmış İki yaşında Buluştu”, Şarkiyat Mecmuası, C. III, İstanbul-1959.

-----; “Mevlevili ve Bektaşilik”, Bilim ve Ütopya, S. 26, Ağustos-1996.

GÜNDÜZ, Hüseyin; “Abdal Musa Buluşması”, Yeni Gündem, 06 Haziran 2000.

GÜR, Muammer; “Tasavvuf Hareketi ve Türkler Arasında yayılması”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, S. 76, (Nisan 1993)

GÜZEL, Abdurrahman; “Abdal Musa’nın Hayatı”, Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri, 1992 1993 1994 1995, Alanya-1996.

-----; **“Kaygusuz Abdal’ın Hayatı”, Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri, 1993 1994 1995, Alanya-1996.**

IMBER, Colin; “Osman Gazi Efsanesi”, Osmanlı Beyliği, Ed. Elizabeth Zachariadou, Türkçe Terc: G. Ç. Güven-İ. Yerguz-T. Altınova, İstanbul-1997.

İDRİSİ, Habib; “Yunus Emre İle Şah İsmail Hatai’de İnsan ve Aşk”, Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara-1995.

İNALCIK, Halil; Aşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalıdır?”, Söğüt’ten İstanbul’a, Haz: Mehmet Öz-Oktay Özel, İmge Yayınları, Ankara-2000.

-----; **“Osmanlı İmparatorluğu En Çok Saptırılmış, Yanlış Yorumlanmış Bir Tarihtir”, Cogito, Osmanlılar Özel Sayısı, S.19, Yaz 1999.**

-----; **“Osmanlı İmparatorluğunda İslam”, Dergah, C. III, Ağustos 1992.**

JENNINGS, Ronald J. ; “Gazi tezi Üzerine Bazı Düşünceler”, Söğüt’ten İstanbul’a, Haz: Mehmet Öz-Oktay Özel, İmge Yayınları, Ankara-2000.

KAFADAR, Cemal; “İki Cihan Aresinde”, Cogito, Osmanlılar Özel Sayısı, S.19, Yaz 1999.

KAHRAMAN, Arzu; “Abdal Musa’nın Huzurunda”, Cem, Y. 33, S. 102, Haziran 2000.

KALDY-NAGY, Gyula; “Osmanlı İmparatorluğu’nun İlk Yıllarında Kutsal Savaş (Cihat)”, Söğüt’ten İstanbul’a, Haz: Mehmet Öz-Oktay Özel, İmge Yayınları, Ankara-2000.

KARA, Mustafa; “Tasavvuf Penceresinden Bursa’ya Bir Bakış”, Bir Masaldı Bursa, Haz. : Engin Yenal, İstanbul-1996.

-----; **“Yunus’un Neşvesi Melamet Neşvesi”, Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler, Haz: H. Özbay-M. Tatçı, Kültür Baknl. Yay. Ankara-1991.**

KAYAOĞLU, İsmet; “Halife en-Nâsır’ın Fütuvvete Girişi ve Bir Fütuvvet Buyrultusu”, AÜİLHFD, C. XXV, Ankara-1981.

KAZICI, Ziya; “Ahilik”, DİA, İstanbul-1988.

KIRKPINAR, Mahmut; “Abbasilerde Türk Nüfuzunun Yükselişi ve Yeni İktidar Unsuru Olarak Türkler”, SAÜFEFD, S.1, Sakarya-1997.

KISSLING, H.J.; “Abdal”, EI², Leiden-1960.

KOCADAĞ, Burhan; “Anadolu Alevi Kültürüne Damgasını Vuranlar –2-”, Nefes, Y.3, S. 28, Şubat 1996.

KOÇU, Reşat Ekrem; “Yeniçeriler ve Bektaşilik”, Hayat Tarih Mecmuası, Y. 6, C. 2, S. 10, Kasım 1970.

KONBACH, Marcus; Münzevilikten Gaziliğe: Geyikli Baba, Osmanlı Menâkıbnâmelerinden Bir Kesit”, Toplumsal Tarih, C. IV, S. 24, Aralık-1995.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad; “Abdal”, THEA, İstanbul 1935a.

-----; **“Abdal Kumral”, THEA, İstanbul 1935b.**

-----; **“Abdal Mehmed”, THEA, İstanbul 1935c.**

-----; **“Abdal Murad”, THEA, İstanbul 1935d.**

-----; **“Abdal Musa”, THEA, İstanbul 1935e.**

-----; **“Abdal Musa”, Türk Kültürü, Y. XI, S. 124, Şubat 1973.**

-----; **“Ahmed Yesevi”, İA, Eskişehir-1994a.**

-----; **“Alp”, İA, Eskişehir-1994b.**

-----; **“İslam Sufi Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Tesiri”**, Ankara Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.XVIII, 1970.

-----; **“Mısır’da Bektaşilik”**, Türkiyat Mecmuası, C. VI, İstanbul-1939.

KÖPRÜLÜ, Orhan F.; **“Abdal ”**, DİA, C. 1, İstanbul-1988.

-----; **“Alp ”**, DİA, C. 2, İstanbul-1989.

-----; **“Abdal Kumral”**, DİA, C. 1, İstanbul 1988a.

-----; **“Abdal Murad”**, DİA, C. 1, İstanbul-1988b.

-----; **“Abdal Musa”**, DİA, C. 1, İstanbul 1988c.

-----; **“Osmanlı Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde İtici Güçler”**, Osmanlı, C. I, Ankara 1999.

KUBAN, Doğan; **“Anadolu-Türk Şehri, Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”**, Vakıflar Dergisi, C. VII, İstanbul 1968, ss. 53-73.

KÜÇÜK, Hülya; **Osmanlılarda Tarikatlerin Fonksiyonları”**, Türkiye Günlüğü, S. 45, Mart-Nisan 1997, ss. 81-85.

MELİKOFF, Iréne; **“Bacıyan-ı Rum’dan Biri: Kadıncık Ana”**, Yol, S.2, Ekim-Kasım 1999a.

-----; **“Bektaşî- Alevî Problemi Bir Araştırmanın Evreleri”**, Yol, S.3,Ocak-Şubat 2000.

-----; **“Bektaşîlik/Kızılbaşlık: Tarihsel Bölünme ve Sonuçları”**, Alevî Kimliği, Ed.,T. Olsson-E. Özdalga-C. Rauduere, Çev.: B. K. Torun-H. Torun, İstanbul 1999b.

-----; **“İlk Osmanlıların Toplumsal Kökeni”**, Osmanlı Beyliği (1300-1389), Ed., Elizabeth Zachariadou, İstanbul-1997.

-----; **“Hacı Bektaş İle Yunus Emre”**, Yol, S. 1, Ağustos-1999c.

OCAK, Ahmet; **“Moğol Tahribatı Karşısında Ahilik Kültürü”**, I. Uluslar arası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı, Ankara-1996, ss. 123-128.

OCAK, Ahmet Yaşar; **“Hacı Bektaş-ı Veli El- Horasani (?-1271)”**, Yunus Emre Nasreddin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü, Haz. : Şevket Özdemir, Ankara-1995.

-----; **“Bir XIII. Yüzyıl Sufisi Olarak Mevlana Celaleddin-i Rumi”**, IV. Milli Mevlana Kongresi, Konya-1989.

-----; **“Kalenderiler ve Bektaşîlik”**, Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan, İstanbul-1981.

-----; **“Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Dervişlerin Rolü”**, Efsaneler ve Gerçekler (Tartışma/Panel Bildirileri 19 Mart 1999), Ankara 2000b.

-----; **“Osmanlı Beyliği Topraklarında Sufi Çevreler ve Abdalan-ı Rum Sorunu(1300-1389)”**, Osman Gazi ve Dönemi, Bursa-1996.

-----; **“Osmanlı Beyliği Topraklarında Sufi Çevreler ve Abdalan-ı Rum Sorunu(1300-1389)”**, Osmanlı Beyliği (1300-1389), Ed., Elizabeth A. Zachariadou, İstanbul-1997, ss. 159-172.

-----; **“Türk Folklorunda Rum Abdalları”**, IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara-1992.

-----; **“Türklerde Fikir ve Düşüncenin Türk Devletlerinin Kuruluşundaki Rolü”**, Tarihte Türk Devletleri 1, Ankara 1987.

ÖNDER, Mehmet; **“Mevlevilikte Ahi Düzeni ve Sosyal Etkileri”**, V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Ankara-1990

ÖZ, Baki; **“Abdal Musa Sultan ve Elmalı Tekkesinin Alevi İnanç Kültüründeki Yeri”**, Yol, S. 4, Mart-Nisan 2000.

-----; **“Manicilik ve Alevi Bektaşilikteki İzleri”**, Bilim ve Ütopya, S. 26, Ağustos-1996.

ÖZAYDIN, Abdülkerim; “Sultan Berkyaruk Devrinde Batınilerle Yapılan Mücadeleler”, Prof. Dr. Fikret Işıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı, İstanbul-1995.

ÖZCAN, Abdülkadir; “Gazi”, DİA, C. XIII, İstanbul-1996.

ÖZTÜRK, Mürsel; “Hacı Bektaş-ı Veli”, Belleten, C. L, S. 196-198, Ankara-1987.

PRITSAK, Omelyan; “Alp”, EI², C. I, Leiden 1960.

REINERT, Stephan; “Niş’ten Kosova’ya: I. Murad’ın Son Yıllarına İlişkin Düşünceler”, Osmanlı Beyliği (1300-1389), Ed. Elizabeth Zachariadou, Terc: G. Ç. Güven- İ. Yergüz-T. Altınova, İstanbul-1997, ss. 183-230.

RITTER, Helmut; “Mevlana Celaleddin Rumi ve Etrafindakiler, Türkiyat Mecmuası, C. VII-VIII, İstanbul-1942.

SARIKAYA, Saffet; “Osmanlı Devletinin İlk Asırlarında Toplumun Dini Yapısına Ahilik Açısından Bir Bakış”, Osmanlı, IV, Ankara-1999, ss. 393-402.

SELÇUK, M. Kemal; “1999’da Geyikli Baba”, Bursa Defteri, (Osmanlı Özel Sayısı), Eylül 1999.

SEVİM, Sezayi; “Osmanlı Bursa’sına Grup Yerleşimleri Hakkında Bazı Bilgiler”, Bir Masaldı Bursa, Haz. : Engin Yenal, İstanbul-1996.

SEYİRCİ, Musa; “Abdal Musa Sultan Üzerine”, Milli Kültür, S. 90, Kasım 1991.

SPULER, Bertold; “Doğu’da Hilafetin öküşü”, (Türkçe Terc: Hamdi Aktaş), İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti, Hikmet Yayınları, İstanbul-1988.

STEINHER-BELDİCIANU, Irene; “1240 Babai Ayaklanması”, Yol, S. 4, Mart- Nisan 2000.

SÜMER, Faruk; “Mevlana ve Oğullarının Türkmen Beyleriyle Münasebetleri”, Mevlana’nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslar arası Mevlana Semineri, Bildiriler, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara-1973.

-----; **“Yunus Emre Devrinde Türkiye’nin Sosyal Durumu”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, S. 52, Nisan-1991.**

ŞEKER, Mehmet; “Divan-ı Hikmet’e Göre İnsan ve Sosyal Hayat”, Ahmed-i Yesevi, Hayatı, Eserleri, Tesirleri, Seha Neşriyat, İstanbul-1996.

-----; **“Yunus Emre’nin Divanına Göre XIV. Yüzyılda Anadolu’da Sosyal Hayat”, I. ve II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya-1993.**

ŞENER, H. İbrahim; “Yesevi Hikmetlerinin Kaynağı Olarak Ayetler Üzerine Bir Değerlendirme”, Ahmed-i Yesevi, Hayatı, Eserleri, Tesirleri, Seha Neşriyat, İstanbul-1996.

ŞENTÜRK, M. Hüdai; “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Devrinde Rumeli’de Uyguladığı İskan Siyaseti ve Neticeleri”, Belleten, C. LVII, S. 218, Ankara-1993.

TAESCHNER, Franz; “İslam Ortaçağında Futuvva”, İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XV, S. 1-4, 1953-1954.

TANMAN, M. Baha; “Geyikli Baba Külliyesi”, DİA, C. 14, İstanbul-1996.

TEKİNDAĞ, M. Şehabettin; “Teke Oğulları”, İA, Eskişehir-1994.

TOPAL Mehmet- Kamil Çolak; “Osmanlı Devleti’nde Ahi Zaviyeleri”, Osmanlı, IV, Ankara-1999, ss. 403-409.

UĞURLU, Mustafa; “Abdal Musa Zaviyesinin Vakıfları”, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, Ankara-1995.

ULUDAĞ, Süleyman.; “Abdal Mehmed”, DİA, C. 1, İstanbul 1988.

-----; “Dede”, DİA, C. 9, İstanbul-1991.

ULUDAĞ, Süleyman-A. Yaşar Ocak; “Fütuvvet”, DİA, C. 13, İstanbul-1996.

ÜLKEN, Hilmi Ziya; “Anadolu’da Dini Ruhiyat Müşahedeleri”, Mihrab Mecmuası, S. 1, Teşrin-i Sâni-1339.

WITTEK, Paul; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Türk Aşiretlerin Rolü”, Tarih Dergisi, C. XIII, S. 17-18, Mart 1962-Eylül 1963.

-----; **“Rum Sultanı”, Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri, Türkçe Terc: Mualla Süerdem, Türkiye Yayınevi, İstanbul-1938.**

YAPRAK, Tahsin; “Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi”, IV. Ve V. Osmanlı Sempozyumu, Söğüt-1989-1990.

YAMAN, Mehmet; “Hacı Bektaş Veli Felsefesinde Hoşgörü”, Yunus Emre, Nasreddin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü, Ankara-1995.

YETİK, Erhan; “Yunus’un Tasavvuf Anlayışı”, Ondokuz Mayıs Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 5, Samsun-1991.

YILDIRIM, Ali; “Osmanlı’nın Kuruluş Süreci İçinde Osmanlılar ve Aleviler Üzerine Notlar”, Yol, S. 2, Ekim-Kasım 1999.

YILDIZ, Hakkı Dursun; Türklerin Müslüman Olmaları”, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Çağ Yayınları, İstanbul-1992.

ZACHARIADOU, Elizabeth; “Karesi ve Osmanlı Beylikleri: İki rakip Devlet”, “Osmanlı Beyliği Topraklarında Sufi Çevreler ve Abdalan-ı Rum Sorunu(1300-1389)”, Osmanlı Beyliği (1300-1389), Ed., Elizabeth A. Zachariadou, İstanbul-1997, ss. 243-255.

EK. 1:

Akdeniz yakası Aydın illeri

Kuşlar gider bizim Abdal Musa'ya

Cemâlin görünce yürüdü dağlar

Taşlar gider bizim Abdal Musa'ya

Katardan ayrılan turna sürüler

Her andıkça sümüklerim sızılar

İrili ufaklı emlik kuzular

Koçlar gider bizim Abdal Musa'ya

Baba Kaygusuz'dan almış cehdini

Gördün mü İbrahim Edhem vaktini

Padişahlar tacı ile tahtını

Yoklar gider bizim Abdal Musa'ya (Gölpınarlı, 1992: 115)

ŞAH'IM ABDAL MUSA

**Beylerimiz elvan gülün üstüne
Ağlar gelir şahım Abdal Musa'ya
Urum Abdalları postun eğnine
Bağlar gelir şahım Abdal Musa'ya**

**Urum Abdalları gelir dost deyü
Eğnimizde aba, hırka, post deyü
Hastaları gelür derman isteyü
Sağlar gelir şahım Abdal Musa'ya**

**Hind'den bezirganlar gelir yayınır
Pişer lokmaları, açlar doyunur
Aşıkları gelir, bunda soyunur
Erler gelir şahım Abdal Musa'ya**

**Her matem ayında kanlar saçarlar
Uyandırıp hak çırağın yakarlar
Demine hû deyip gülbenk çekerler
Nurlar gelir şahım Abdal Musa'ya**

**Meydanında dâra durmuş gerçekler
Çalınır koç kurbanlara bıçaklar
Döğülür kudüm, açılır sancaklar
Tuğlar gelir şahım Abdal Musa'ya**

**İkrarıdır koç yiğidin yuları
Fakıhları çeksem gelmez ileri**

**Akpınar'ın Yeşilgöl'ün suları
Çağlar gelir şahım Abdal Musa'ya**

**Ali'm zülfikarın almış destine
Sallar, durmaz Yezitlerin kaskına
Tümen tümen *Genç Ali*'nin üstüne
Sırlar gelir şahım Abdal Musa'ya**

**Benim bir isteğim vardır Kerim'den
Münkir bilmez evliyanın halinden
KAYGUSUZ'um, ayrı düştüm pirimden
Ağlar gelir şahım Abdal Musa'ya (Öztelli, 1985: 117-118)**

Ek: 4

ABDAL MUSA

**Bir zaman ismine Ali dediler
Bir zaman da Hünkar Veli dediler
Nice münkirler de beli dediler
Dedim gel gidelim Abdal Musa'ya**

**Ezelden ezeli Ali'dir Ali
Katara düzölüp demişiz beli
Sorarım der isen erkanı yolu
Dedim gel gidelim Abdal Musa'ya**

**Hasan Hulk-ur-Rıza gözü nurudur
Şah İmam Hüsey'nin ağzı yar'ıdır
Şah Zeynel Aba'nın yadigârıdır
Dedim gel gidelim Abdal Musa'ya**

**Muhammed Bakır'ın yende canıdır
Ca'fer-üs-Sâdık'ın damla kanıdır
Musâ-i Kazım'ın öz akranıdır
Dedim gel gidelim Abdal Musa'ya**

**Şah İmam Rıza'yı görmek dilersen
Muhammed Tâki'ye ermek dilersen
Aliyün-Naki'yi görmek dilersen
Dedim gel gidelim Abdal Musa'ya**

**Hasan Askeri'nin nutku
Muhammed Mehdi'nin levh-i kalemi
Ziyaret etmeğe yeşil alem'i
Dedim gel gidelim Abdal Musa'ya**

Seyyit Kaygusuz'da glbengi eker

Kul Hüseyn'im durur bağrını yakar

Kemter gözlerinden kanlı yağ döker

Dedim gel gidelim Abdal Musa'ya (Noyan, III, 2000: 119-120)

Ek: 3

ABDAL MUSA

Gözüme göründü dostun bağları

Himmeti eriğti Abdal Musa'nın

zlsn rğ, kalsın saçları

Himmeti eriğti Abdal Musa'nın

Hindistan elinden duyuldu sesi

Mümin kullarına dğt hevesi

**Yedi babdan içeridir türbesi
Nur doğdu üstüne Abdal Musa'nın**

**Başındadır nurdan elifi tacı
Eşiğin bekleyen neylesin hac'ı
Mağripdeb meşrike oynar kılıcı
Zahire, bātına Abdal Musa'nın**

**Dedem, beni muhabbetin coşturur
Coşturur da yüce dağlar aşırır
Aşırır da Kaygusuz'a düşürür
Himmeti erişti Abdal Musa'nın**

**Şükür KUL HÜSEYN'im murada erdi
Kaygusuz Sultanın evine geldi
Kırklar eşiğine yüzünü sürdü
Mest etti kokusu Abdal Musa'nın (Öztelli, 1985: 120)**